

● **Αγάπα το αρχαίον σου ως σεαυτόν.** Διεθνής Ημέρα Μουσείων. Αγώνας κατά της παράνομης διακίνησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Του **Κωστή Λιόντη**

● **Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM).** Η κινητοποίηση του ICOM κατά της παράνομης διακίνησης της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Της **Elisabeth des Portes**

● **Το Ελληνικό Τμήμα ICOM.** Προγραμματισμός, δραστηριότητες, εκδόσεις και η Διεθνής Ημέρα των Μουσείων.

Της **Τέτης Χατζηνικολάου**

● **Οι περιπέτειες των αρχαιοτήτων.** Πριν και μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους, καθώς και τα πρώτα μέτρα προστασίας.

Της **Αγγελικής Κόκκου**

● **Τα αρχαία στην Κατοχή.** Εγκλιβτισμός και αποικιοκρατία των εκθεμάτων του Αρχαιολογικού Μουσείου και η μαρτυρία της Σ. Καρούζου.

Της **Εβης Τουλούπου**

● **Παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων.** Κλοπές προϊστορικών και κλασικών έργων τέχνης στην εποχή της Μεταπολίτευσης.

Της **Ελένης Παπακωνσταντινίου**

● **Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα.** Το ελληνικό αίτημα για την επιστροφή των γλυπτών και η συμβολή της Μ. Μερκούρη.

Της **Γιώτας Συγκιά**

● **Παράνομη διακίνηση εικόνων.** Η ζήτηση στην παράνομη αγορά, αύξησε την κλοπή τους από τα οργανωμένα κυκλώματα.

Του **Ισιδώρου Κακούρη**

● **Η λεηλασία της Κύπρου.** Αρχαιότητες και βυζαντινά έργα τέχνης στη διεθνή αγορά μετά την τουρκική εισβολή.

Της **Μαρίας Αναγνωστοπούλου**

● **Η Ευρωπαϊκή Νομοθεσία.** Είναι αποτελεσματικά τα κοινοτικά μέτρα για τη διακίνηση και προστασία των πολιτιστικών αγαθών;

Της **Κατερίνας Π. Δελαπόρτα**

● **Τα Αρχαία και ο Νόμος.** Του **Χριστόφορου Δ. Αργυρόπουλου**

Εξώφυλλο: Αντικείμενα από το Θησαυρό των Αηδονιών που η επιστροφή τους στην Ελλάδα έγινε πρόσφατα. Φωτογραφία από τον ομώνυμο κατάλογο που εκδόθηκε με επιστημονική επιμέλεια της Καίτης Δημακοπούλου παράλληλα με έκθεση που πραγματοποιήθηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο (30 Μαΐ. - 1 Σεπτ. '96). Μέσα στο καλοκαίρι προβλέπεται η μεταφορά τους στο Μουσείο της Νεμέας.

Υπεύθυνη «Επτά Ημερών»:
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΡΑΪΟΥ

Σύμβουλος Εκδόσεως:
ΚΡΙΤΩΝ ΧΡΥΣΟΧΟΪΔΗΣ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Αγάπα το αρχαίον σου ως σεαυτόν

Διεθνής Ημέρα Μουσείων: αγώνας κατά της παράνομης διακίνησης της πολιτιστικής κληρονομιάς

Αρχαιολογικά αντικείμενα από εξάρθρωση σπείρας αρχαιοκαπήλων. Η παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων εμφανίζεται τακτικά στον Τύπο. Είναι θέμα ανεξάντλητο χωρίς τέλος (φωτ.: «EUROKINISSI»).

Ξύπνησα με το μαρμάρινο τούτο κεφάλι στα χέρια που μου εξαντλεί τους αγκώνες και δεν ξέρω πού να τ' ακουμπήσω.

Γ. Σεφέρης «Μυθιστόρημα»

Ο ΚΥΡΙΑΚΟΣ Πιττάκης (1798-1863), πρώτος Έλληνας έφορος αρχαιοτήτων, πριν λάβει το αξίωμα, στον Αγώνα του '21 έδωσε μολύβι στους Τούρκους πολιορκημένους της Ακρόπολης, για να μην γκρεμίζουν τα μνημεία και παίρνουν το μολύβι για φυσέκια. Πήραν το μολύβι οι Τούρκοι, δεν γκρέμισαν τα μνημεία και σκότωναν Έλληνες. Γνωστή και θρυλική ιστορία, μέσω του Μακρυγιάννη, αλλά έτσι ξεκίνησε η «ηρωική εποχή της ελληνικής αρχαιολογίας». Δηλαδή, στην παρθενική της εξόρμηση, έχει ως πρώτο μέλημα, πληρωμένο με αίμα, την προστασία των αρχαιοτήτων και όχι την ανασκαφή ή το ξεφύλλισμα καρτέλων αρχείου.

Όστόσο, η ιστορία παίζει με τις επαναλήψεις και κάνει, ως γνωστόν, κύκλους. Γύρω στα 115 χρόνια αργότερα, ελεύθεροι πλέον, στις παραμονές της Κατοχής, βρίσκουμε την επανάληψη. Η ιστορία επανεμφανίζεται (δείτε άρθρο της κ. Τουλούπα) και ο αγώνας τότε για τη διαφύλαξη των αρχαίων δεν διαφέρει πολύ από στην πολιορκημένη Ακρόπολη.

Σήμερα, όλα αυτά είναι κοντινό ή μακρινό παρελθόν. Άλλοι καιροί, πιο νηφάλιοι και ασφαλείς, αντί για αίμα ψηφίζουμε, για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, νομοθετήματα. Εντούτοις, όσοι νόμοι και να ψηφίζονται, όσο απηνείς και να είναι οι διώξεις, το πρόβλημα, αντί να ξεθυμάνει, παραμένει το ίδιο οξύ. Και δυστυχώς δεν υπάρχει συνταγή για τελεσίδικη λύση. Ούτε οι άρχοντες,

Επιμέλεια αφιερώματος:

Κ.ΣΤΗΣ ΛΙΟΝΤΗΣ

ούτε οι πολίτες που τους αναδεικνύουν στον διαχειριστικό ρόλο μπορούν να το διευθετήσουν. Είναι μάλλον ζήτημα κοινωνικό, πρόβλημα του καθενός προσωπικά.

Τυχεροί ή άτυχοι, Ξυπνήσαμε σε έναν τόπο που για αιώνες τον κούρσευαν κάθε λογής τυχοδιώκτες: περιηγητές δήθεν ρομαντικοί, επαγγελματίες αρχαιοκάπηλοι, πλιατσικολόγοι με χρίσμα αρχαιολόγου, πρίγκιπες και ιερόσυλοι ιεραπόστολοι. Υπήρχε και υπάρχει πάντα το επιχείρημα: διάβαζε πρόφαση: Είναι ανάξιμοι να κρατούν τέτοια αριστουργήματα γιατί δεν τα εκτιμούν και δεν είναι σε θέση να τα προστατεύσουν. Λίγο πολύ αυτή είναι η αιτιολογία των Βρετανών, από την εποχή του Ελγιν που απογύμνωνε τον Παρθενώνα,

μέχρι τις πρόσφατες δηλώσεις τους, για να μην επιστραφούν τα Μάρμαρα.

Ανάξιοι ή άξιοι λοιπόν;

Σημείωση: Ο τίτλος είναι επιμύθιο με το οποίο κλείνει το δοκίμιό του, «Η ελληνική αρχαιολογία» (Κείμενα, 1984), ο Στέφανος Ν. Κουμανούδης, εγγονός του πρώτου γραμματέα της Αρχαιολογικής Εταιρίας. Αφού το επιτρέπει η ημέρα, το συνιστούμε ανεπιφύλακτα, ιδίως στους φοιτητές του αρχαιολογικού ως εξωπανεπιστημιακό ανάγνωσμα, καθώς και το βιβλίο «Η λεηλασία και καταστροφή των ελληνικών αρχαιοτήτων» του Κυριάκου Σιμόπουλου. Επίσης, «Ο Πύρετος των Μαρμάρων, μαρτυρίες για τη λεηλασία των ελληνικών μνημείων 1800-1820» με εισαγωγή - επιμέλεια Γιώργου Τόλια: (Ολκός, 1996) και το «Αναζητώντας την κλασική Ελλάδα» του R. Stoneman (Μ.Ι.Ε.Τ., 1996). Αυτά, μόνο ενδεικτικά· γιατί η βιβλιογραφία που συγκροτεί τη Μαύρη Βίβλο της αρχαιοκαπηλίας, σε τόμους και εκτεταμένα άρθρα, είναι απέραντη, τόσο ελληνική όσο και ξενόγλωσση.

Πρέπει να γίνει και η διευκρίνιση ότι το σημερινό αφιέρωμα έρχεται και αποτελεί λογική συνέχεια προηγούμενου, με τίτλο «Η λεηλασία των ελληνικών μνημείων» στις 30 Οκτ. '96. Εκείνο κάλυπτε την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας και έκλεινε, συμβατικά, το 1828.

Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM)

Η κινητοποίηση του ICOM κατά της παράνομης διακίνησης της πολιτισμικής κληρονομιάς

Elisabeth des Portes

Γεν. Γραμματέας του ICOM*

ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ λίγες οι απειλές για την πολιτιστική κληρονομιά που σκοτεινιάζουν τη δύση αυτού του αιώνα: ποια μέτρα έχουν ήδη ληφθεί από την επαγγελματική κοινότητα εν γένει και από το ICOM ειδικά; Ποια πολιτική θα πρέπει να ακολουθήσουμε στο μέλλον, ώστε να μεταβάλουμε σε βάθος τις νοοτροπίες και τις συμπεριφορές; Πού θεμελιώνουμε τη δράση μας σ' αυτούς τους τομείς εμείς που κινούμαστε επαγγελματικά στο χώρο των μουσείων και της πολιτισμικής κληρονομιάς;

Η παράνομη διακίνηση

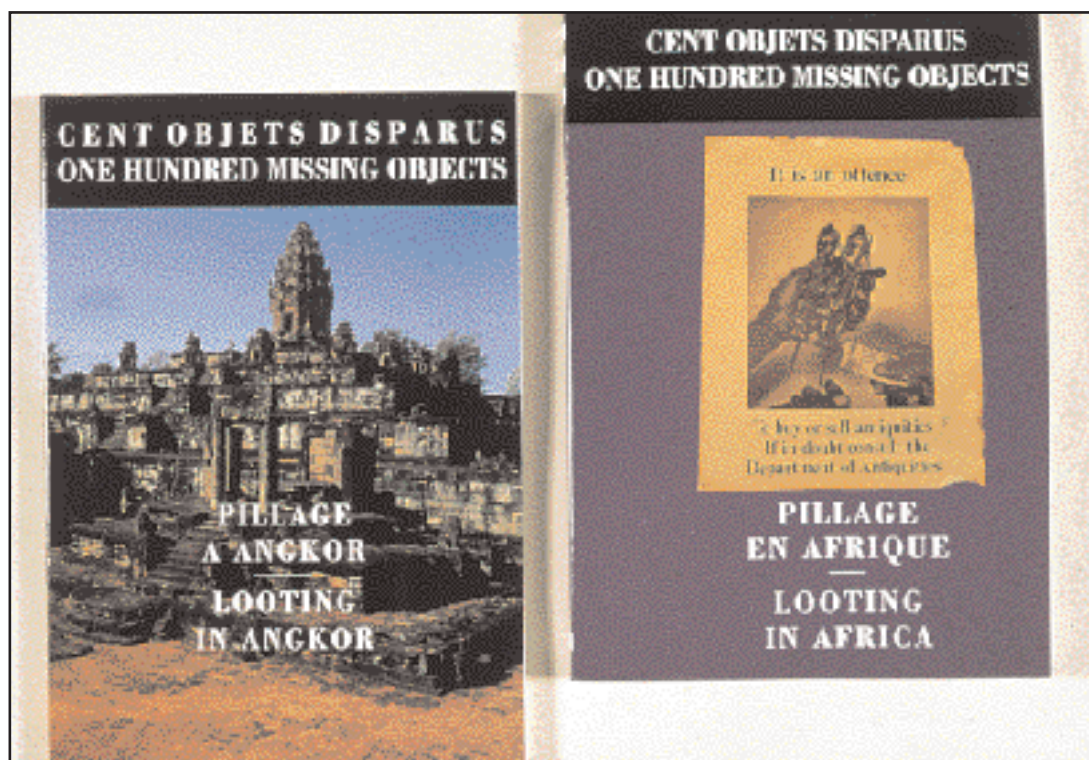
Ολοι γνωρίζουμε –και ορισμένοι από μας δυστυχώς το βιώνουν καθημερινά– ότι η παράνομη διακίνηση των πολιτισμικών αγαθών δεν έπαψε να εντείνεται τα τελευταία χρόνια. Η πολιτική αστάθεια σε όλο και περισσότερες χώρες, τα διάτρητα σύνορα, η άνοδος της αγοράς της τέχνης εξηγούν ασφαλώς αυτό το φαινόμενο που θίγει αδιακρίτως χώρες αναπτυσσόμενες και υπό ανάπτυξη, ανάκτορα και εκκλησίες της Ευρώπης, αρχαιολογικούς χώρους στην Αφρική, τη Λατινική Αμερική, την Ασία, μουσεία σε ολόκληρο τον κόσμο. Χρειάζεται να υπενθυμίσουμε ότι υπήρξαν κλέφτες που δεν δίστασαν να χτυπήσουν ακόμη και το Λούβρο; Τι να πει κανείς για τα λιγότερο εξοπλισμένα μουσεία –ιδιαίτερα για όσα ανήκουν σε αρχαιολογικούς χώρους– που οργανωμένες σπειρές τα αφήνουν συχνά χωρίς περιεχόμενο; Αυτή η κατάσταση, αισθητή ήδη από τη δεκαετία του '60, προκάλεσε την κινητοποίηση των μελών του ICOM. Το 1968, μια ομάδα ειδικών συγκεντρώθηκε για να συστήσει έναν *Ηθικό Κώδικα για την απόκτηση πολιτισμικών αγαθών*: πρόθεση ήταν να προστεθεί ένα «ψυχικό πλεόνασμα» –όπως θα έλεγε και ο Bergson– στη διαχείριση των οργανισμών που είχαν αρχίσει να αναπτύσσονται δυναμικά. Πρόθεση ήταν επίσης να τεθούν –διά μέσου και προς όφελος του επαγγέλματος– κάποιοι σταθεροί κανόνες που επρόκειτο στη συνέχεια να ενταχθούν στον *Κώδικα επαγγελματικής δεοντολογίας του ICOM*, που υιοθετήθηκε το 1986. Οι κανόνες αυτοί στοχεύουν να αναδείξουν το μουσείο σε υποδειγματικό οργανισμό, ώστε να είναι βásiμα αξιόπιστος ο ρόλος του στην υπηρεσία της κοινωνίας και της ανάπτυξης της, όπως καθορίζεται από το *Καταστατικό του ICOM*.

Σε τι αναφέρονται αυτοί οι κανόνες; Από τη μια, εξασφαλίζεται ότι το νέο απόκτημα δεν βγήκε παράνομα από τον τόπο προέλευσής του ή ότι δεν συνδέεται με την κατα-

Συνέχεια στην 4η σελίδα

Τελωνειακός υπάλληλος στο αεροδρόμιο του Χονγκ Κονγκ επιδεικνύει κλεμμένες αρχαιότητες που λαθρέμποροι επιχείρησαν να περάσουν παράνομα. Σήμερα, κύρια απειλή για την πολιτιστική κληρονομιά της Λ.Δ. της Κίνας, δεν είναι ο κομμουνισμός αλλά ο καπιταλισμός. Μία κινέζικη λαϊκή παροιμία συμβουλεύει: Για να γίνεις πλούσιος, σκάψε έναν αρχαίο τάφο. Για να κάνεις περιουσία, άνοιξε ένα φέρετρο. Με το όνειρο του γρήγορου και εύκολου πλουτισμού, στη διετία '89-'90 συλήθηκαν πάνω από 40.000 τάφοι. (Φωτογραφία και πληροφορίες από άρθρο του Τζ. Ντέιβιντ Μέρφι στο μηνιαίο αμερικανικό περιοδικό «Αρχαιολογία», Νοεμ.–Δεκ. 1995).

Δύο εκδόσεις του ICOM με κοινό τίτλο «Εκατό χαμένα αντικείμενα» (*cent objets disparus*). Το ένα αναφέρεται στην λεηλασία των πολιτισμικών αγαθών της Καμπότζης (*Pillage a Angkor, 1993*) και το άλλο στη λεηλασία της πολιτισμικής κληρονομιάς της Αφρικής (*Pillage en Afrique, 1994*).

Συνέχεια από την 3η σελίδα

στροφή ενός αρχαιολογικού χώρου ή κάποιων βιολογικών ή γεωλογικών δειγμάτων. Από την άλλη, προβλέπεται η ενημέρωση των αρμόδιων αστυνομικών υπηρεσιών, στην περίπτωση που διατηρούνται αμφιβολίες ως προς την προέλευση του αντικειμένου. Πρόκειται για στοιχειώδη προληπτικά μέτρα, που όμως στο εξής όλοι όσοι εργάζονται σε μουσεία οφείλουν να εφαρμόζουν συστηματικά: δεν είναι επιτρεπτό να επαναπαυόμαστε σε μια –αλύπακτη– δεοντολογία της αγοράς της τέχνης. Με την ευκαιρία αυτή, κάνουμε έκκληση για τη θέσπιση κανόνων δεοντολογίας και σ' αυτό τον τομέα της οικονομικής ζωής που αναπτύσσει πολιτισμική δράση συμπληρωματική εκείνης των μουσείων.

Ένα παράδειγμα

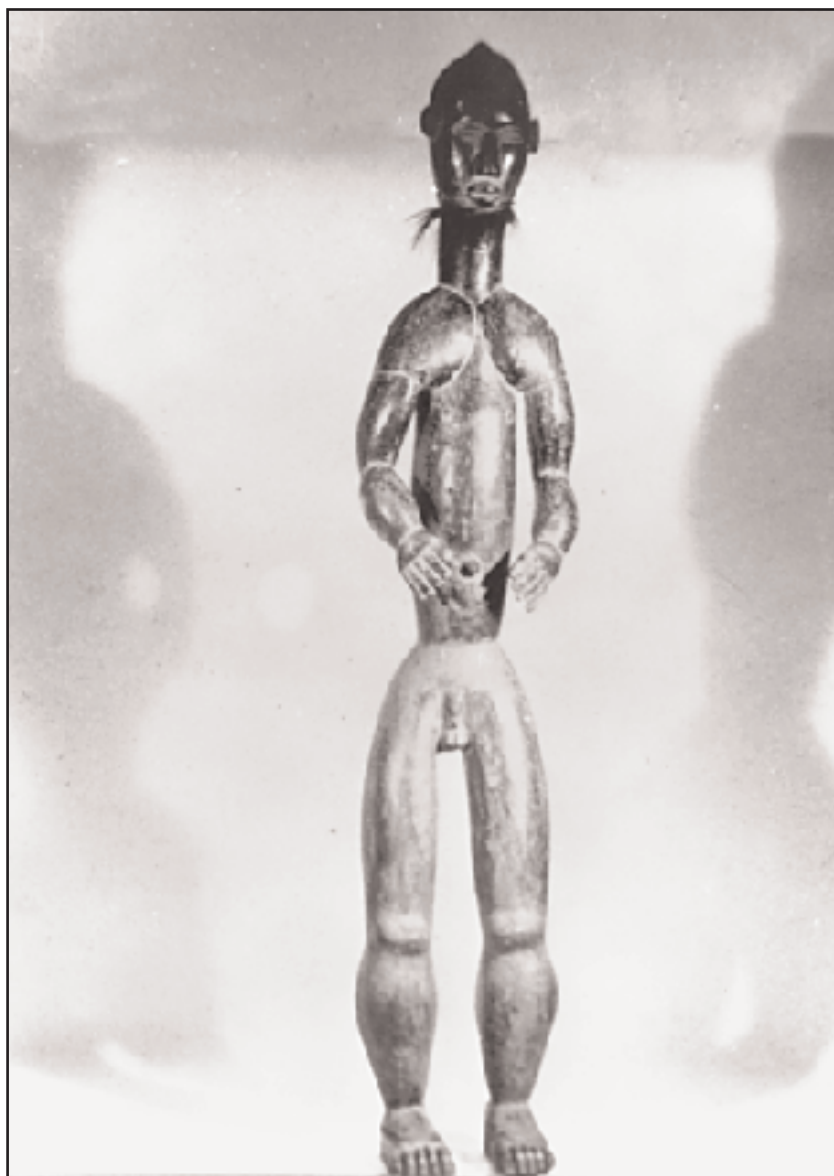
Ας αναφέρουμε ένα απλό παράδειγμα για να γίνουμε πιο παραστατικοί: ειδικοί και ερασιτέχνες γνωρίζουν πολύ καλά τι ακριβώς συμβαίνει με την πολιτισμική κληρονομιά των Χμερ, χάρη στην κινητοποίηση των υπευθύνων για την προστασία της που εδώ και χρόνια έχουν απευθύνει έκκληση στη διεθνή κοινότητα. Τρία κομμάτια, δημοσιευμένα από το ICOM στο βιβλίο «Ληλασία στην Ανγκόρ», πουλήθηκαν από τον οίκο Σόθμπι'ς, ταυτίστηκαν και επαναπατρίστηκαν στην Καμπότζη χάρη στη βοήθεια των αστυνομικών αρχών. Και όμως, ο οίκος Σόθμπι'ς συνεχίζει τις πωλήσεις αντικειμένων από την Ανγκόρ.

Αντίθετα, το Μητροπολιτικό Μουσείο της Νέας Υόρκης, όταν εντόπισε στις συλλογές του ένα κομμάτι που εμφανιζόταν στο βιβλίο μας και ανήκε στην Αποθήκη Συντήρησης της Ανγκόρ, αποφάσισε να το επιστρέψει στην Καμπότζη, όπως επιβάλλει ο Κώδικας δεοντολογίας του ICOM. Θα υπενθυμίσουμε ότι η ίδια απαίτηση εφαρμόζεται και σε περιπτώσεις δανεισμού αντικειμένων για εκθέσεις. Ετσι, και ενώ ετοιμαζόταν η έκθεση «Αφρική 1995», η Βασιλική Ακαδημία του Λονδίνου δεν δέχθηκε να εκθέσει αντικείμενα από το Μαλί, όταν το Βρετανικό Μουσείο και το ICOM επικαλέστηκαν τις αρχές του σχετικού άρθρου από τον Κώδικα του ICOM.

Ο Κώδικας δεοντολογίας του ICOM θεσπίζει και άλλες υποχρεώσεις: τη συνεργασία στον τομέα της συλλογής και την τεκμηρίωση των συλλογών. Στον τελευταίο αυτόν τομέα το ICOM κατέβαλε τεράστιες προσπάθειες δημιουργώντας τη Διεθνή Επιτροπή για την Τεκμηρίωση των μουσειακών συλλογών (CIDOC). Οι εργασίες αυτής της Επιτροπής επέτρεψαν τη δημιουργία προτύπων δεδομένων (standards), διευκολύνοντας την, απαιτούμενη από τους επαγγελματίες, ηθική υποχρέωση καταγραφής του μουσειακού υλικού. Η πρόσφατη πρωτοβουλία να διανεμηθεί στο σύνολο των μουσείων της αφρικανικής ηπείρου ένα εγχειρίδιο με πρότυπα ευρετηρίων, που η επεξεργασία του βασίστηκε στις εργα-

Κεφαλή που αποσπάστηκε από άγαλμα της θεότητας Brahma Καμπότζη 11ος αιώνας. Δημοσιεύθηκε στην 4' έκδοση του βιβλίου «Cent objets disparus. Pillage a Angkor» (Εκατό χαμένα αντικείμενα. Ληλασία στην Ανγκόρ). Εκδόθηκε από την αποθήκη του εργαστηρίου συντήρησης της Ανγκόρ και βρέθηκε στη Μεγ. Βρετανία αφού είχε ήδη ανακοινωθεί δημοπρασία στον οίκο Sotheby's στις 21 Οκτωβρίου 1993. Η κεφαλή Brahma επεστράφη στην Καμπότζη στις 4 Δεκεμβρίου 1996. © Γαλλική Σχολή Απω Ανατολής (EFEO).

Ξύλινο αγαλματίδιο Bete. Εκλάπη από το Εθνικό Μουσείο του Abidjan. Παριστάνει γυμνή αρσενική μορφή (ύψος 116 εκ.). Η ημερομηνία κλοπής παραμένει άγνωστη. Δημοσιεύθηκε στο βιβλίο του ICOM «Εκατό χαμένα αντικείμενα. Ληλασία στην Αφρική».

σίες του CIDOC, ελπίζουμε να αποτελέσει ένα αποφασιστικό βήμα για την προστασία αυτής της κληρονομιάς. Πρόκειται για πρωτοβουλία που το ICOM προτίθεται να επεκτείνει και σε άλλες ηπείρους πριν από το τέλος αυτού του αιώνα, ώστε να ανταποκριθεί στην αποστολή του σε παγκόσμιο επίπεδο.

Στον τομέα της νομοθεσίας

Ο εκσυγχρονισμός των νομοθεσιών προσδίδει ιδιαίτερο κύρος στις δεοντολογικές συστάσεις του ICOM που, ουσιαστικά, έχουν μόνον ηθική αξία. Πέρα από τη Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ για τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν ώστε να απαγορευθεί και να παρεμποδιστεί η εισαγωγή, η εξαγωγή και η μεταβίβαση παράνομης ιδιοκτησίας πολιτισμικών αγαθών (1970), που δεν επικυρώθηκε από καμία μεγάλη χώρα της αγοράς της τέχνης με εξαίρεση τις Ην. Πολιτείες, ένα δεύτερο διεθνές νομικό εργαλείο δημιουργήθηκε το 1995: η Σύμβαση UNIDROIT.

Η Σύμβαση αυτή, με τη σταθερή υποστήριξη του ICOM, έχει ήδη υπογραφεί από τρεις χώρες της αγοράς της τέχνης που δεν είχαν επικυρώσει τη Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ: τη Γαλλία, την Ελβετία και τις Κάτω Χώρες. Επιβάλλει την υποχρέωση επιστροφής των κλεμμένων αντικειμένων και εισάγει την έννοια του «σπεύδειν ταχέως» που επιτρέπει σε ένα συλλέκτη ή κληρονόμο να θεωρηθεί καλής πίστωσης. Πρόκειται, λοιπόν, για πολύ σημαντικό βήμα στη μάχη κατά της παράνομης διακίνησης των πολιτισμικών αγαθών. Αξίζει άλλωστε να σημειώσουμε ότι μια Ευρωπαϊκή Οδηγία για την επαναφορά των πολιτισμικών αγαθών που απομακρύνθηκαν παράνομα από το έδαφος ενός κράτους – μέλους επαναλαμβάνει την ίδια αρχή του «σπεύδειν ταχέως». Θα αναφέρουμε επίσης, ως υπόδειγμα, την απόφαση των Ην. Πολιτειών να εφαρμόσουν το διάταγμα που προκύπτει από τη Σύμβαση της ΟΥΝΕΣΚΟ του 1970: το διάταγμα αυτό προβλέπει ότι κάθε χώρα της οποίας η ατεκμηρίωτη πολιτισμική κληρονομιά λεηλατείται μπορεί να ζητήσει την απαγόρευση της πώλησής της επί αμερικανικού εδάφους. Προς το παρόν ελάχιστες χώρες (το Σαλβατόρ, η Γουατεμάλα, το Περού και η Βολιβία στη Λατινική Αμερική, το Μαλί στην Αφρική), αξιοποιούν αυτή τη δυνατότητα προστασίας της κληρονομιάς τους. Ωστόσο, μόνον η πολιτική εντατικής διακρατικής συνεργασίας στους τομείς της νομοθεσίας, της αστυνομίας και των τελωνείων αφ' ενός, καθώς και μεταξύ των επαγγελματιών που δραστηριοποιούνται στο χώρο των μουσείων αφ' ετέρου, είναι ικανή να ακόψει αποτελεσματικά την παράνομη διακίνηση.

Ηδη, εδώ και αρκετά χρόνια, το ICOM έχει επιτύχει στον τομέα αυτό τη συνεργασία των μελών του. Η συνεργασία, σε εθνικό επίπεδο, με τις αστυνομικές αρχές και, σε διεθνές επίπεδο, με την Ιντερπόλ υπήρξε εντονότερη: σε συνεργασία

Το σήμα του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων.

με την ΟΥΝΕΣΚΟ, περιφερειακά εργαστήρια λειτούργησαν σχεδόν σε όλα τα μέρη της γης. Απευθυνθήκαμε σε δικηγόρους, ιδιαίτερα στον Διεθνή Δικηγορικό Σύλλογο, για να υποστηρίξουν τις χώρες «εξαγωγής» στα διαβήματά τους για την ανάκτηση της κληρονομιάς τους. Σύντομα θα γίνει έκκληση στους διπλωμάτες, ώστε οι διπλωματικοί σάκοι να μη χρησιμεύουν ως προνομιακή δίοδος για την παράνομη έξοδο πολιτισμικών αγαθών, όπως συχνά συμβαίνει ακόμη. Οφείλουμε όμως να ευαισθητοποιήσουμε και την κοινή γνώμη για να πετύχουμε μια κινητοποίηση ανάλογη μ' εκείνη που κατάφεραν να προκαλέσουν το ελεφαντόδοντο ή η γούνα. Είναι βέβαιο ότι η μάχη που δίνεται από τους επαγγελματίες και στηρίζεται στις αρχές του Κώδικα δεοντολογίας του ICOM θα οδηγήσει στον επαναπροσδιορισμό των συμπεριφορών και θα στεφθεί με επιτυχία τον επόμενο αιώνα.

50 χρόνια ICOM

Όταν, το 1946, ιδρύθηκε το Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων, στόχος ήταν, για να επαναλάβω τα λόγια που απηύθυνε στην επιστολή του ο ιδρυτής και πρώτος πρόεδρος του ICOM Chauncey Hamlin, να ξεκινήσει μια στενή συνεργασία για να ξαναχτίσουμε τον νέο κόσμο που ανοίγεται μπροστά μας. Αν και εξ ορισμού διεθνές, το ICOM καλλιέργησε σταδιακά την έννοια της αλληλοβοήθειας και της αλληλεγγύης.

Οι προσπάθειες να ενταχθούν και τα μουσεία των υπό ανάπτυξη χωρών καρποφόρησαν και το ICOM έγινε πραγματικά παγκόσμιος οργανισμός. Όμως, από τη δεκαετία του '90 και εξής, άρχισε να διαφαίνεται –ίσως υπό την επήρεια της δράσης των μη κυβερνητικών ανθρωπιστικών οργανισμών– το αίτημα των μελών του ICOM να είναι ο οργανισμός παρών στις επείγουσες καταστάσεις. Πρόκειται πιθανόν για γενικό κίνημα: στην ΟΥΝΕΣΚΟ αντίστοιχα, τα κράτη-μέλη επιζητούν όλο και περισσότερο έναν τέτοιο τύπο δράσης.

Το ICOM, λοιπόν, οργανισμός με χαρακτήρα αυστηρά επαγγελματικό, θα μπορούσε να εξελιχθεί, ως προς ένα μέρος της δράσης του, σε οργανισμό με χαρακτήρα παρεμβατικό, ικανό να αντιδρά σε καταστάσεις κρίσης. Αυτό τουλάχιστον είναι το πραγματικό αίτημα που εκφράστηκε στις περιπτώσεις των συγκρούσεων στο Λίβανο, τον Περσικό Κόλπο, την πρώην Γιουγκοσλαβία. Πολλά μέλη του απευθύνονταν στο ICOM για να ρωτήσουν ποια δράση είχε αναλάβει

Κορμός γυναικείας θεότητας. Τέλος 10ου αι. Προέλευση: Prasat Trapeang Khna (περιοχή Ανγκόρ). Δημοσιεύθηκε στην 4' έκδοση του βιβλίου «Cent objects disparus. Pillage a Angkor» (Εκατό χαμένα αντικείμενα. Ληλασία στην Ανγκόρ). Το αγαλματίδιο αυτό εκλάπη από την αποθήκη του εργαστηρίου συντήρησης της Ανγκόρ και πωλήθηκε από τον οίκο Sotheby's στις 2 Ιουνίου 1992 στη Ν. Υόρκη. Ανευρέθη στην Ελβετία τον Ιανουάριο του 1995. © Γαλλική Σχολή Απω Ανατολής (EFEO).

για να βοηθήσει τους συναδέλφους τους που αντιμετώπιζαν δυσκολίες, για να βοηθήσει αυτές τις «πολιτισμικές κληρονομίες που κινδυνεύουν». Όσο κι αν φαίνεται παράδοξο, η δράση που, εδώ και πενήντα χρόνια, είχαν αναπτύξει οι επιστήμονες που ασχολούνται με την πολιτισμική κληρονομιά για να ευαισθητοποιήσουν το κοινό και τις κοινότητες ως προς τη σπουδαιότητα αυτών των αγαθών, δεν τους προστάτησε όταν αυτές οι κοινότητες πήραν τα όπλα.

Η Γαλάζια Ασπίδα (Bouclier bleu, Blue Shield), το διακριτικό σήμα της Σύμβασης του 1954 για την προστασία των πολιτισμικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης, έγινε στόχος για τα σερβικά και κροατικά στρατεύματα στη διάρκεια των συγκρούσεων στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Το μουσείο της Μονρόβια έμεινε χωρίς περιεχόμενο, όπως και ένα τμήμα του μουσείου της Καμπούλ, όπως συνεχίζει να λεηλατείται ο χώρος της Ανγκόρ. Οι συνά-

δελφοί απευθύνουν εκκλήσεις εκφράζοντας την αγωνία τους για την τύχη των μουσειακών συλλογών που εμφανίζονται ταχύτατα στην αγορά της τέχνης και ο Κώδικας δεοντολογίας του ICOM επαναδιατυπώνει τους σχετικούς κανόνες με μεγάλη σαφήνεια και αυστηρότητα. Παράλληλα, όμως, ζητούν τη συνδρομή μας, υλική και ανθρωπινή, για να ξαναστήσουν τα ιδρύματά τους. Για να ανταποκριθεί σ' αυτό το αίτημα, το ICOM συνέβαλε το 1996 στη δημιουργία της Διεθνούς Επιτροπής της Γαλάζιας Ασπίδας, συνδεδετικό όργανο ανάμεσα στους τέσσερις μη κυβερνητικούς οργανισμούς που ασχολούνται με την πολιτισμική κληρονομιά: το Διεθνές Συμβούλιο Μνημείων και Τοποθεσιών (ICOMOS), το Διεθνές Συμβούλιο Αρχείων, τη Διεθνή Ομοσπονδία Βιβλιοθηκών και το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων (ICOM). Αρμοδιότητα αυτού του οργάνου είναι να συμβουλεύει τον Γενικό Διευθυντή της ΟΥΝΕΣΚΟ σε επείγουσες περιπτώσεις και να προσφέρει μια ευκίνητη και ταχεία δομή επέμβασης. Στο πλαίσιο αυτό, πολλές αποστολές έγιναν, και θα γίνουν, προς την πρώην Γιουγκοσλαβία, τη Ρουάντα, το Μπουρούντι –ανταποκρινόμενες σε συστάσεις της τελευταίας Γενικής Συνέλευσης του ICOM, στο Στάβαγκερ το 1995.

Το μέλλον

Ποιο είναι το μέλλον της Γαλάζιας Ασπίδας; Θα έλεγα ότι το μέλλον της βρίσκεται στα χέρια όλων των μελών του ICOM. Γιατί στα μέλη εναπόκειται να δώσουν υπόσταση σ' αυτή την απαίτηση αλληλεγγύης. Η δική μου άποψη είναι ότι ακόμη κι αν ο ρεαλισμός δεν μας επιτρέπει να πιστέψουμε πως θα μπορέσουμε να αντιμετωπίσουμε όλες τις καταστάσεις, είναι απαραίτητο να εντάξουμε στους κόλπους του ICOM αυτή τη φροντίδα και να καταβάλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια να ανταποκριθούμε.

Αναφέρθηκα λιγότερο στα μουσεία και περισσότερο στους επαγγελματίες αυτού του χώρου και στη δεοντολογία τους, γιατί πιστεύω ακράδαντα ότι αυτή είναι μια από τις προκλήσεις που θα κληθούμε να αντιμετωπίσουμε τα επόμενα χρόνια. Με έχει εντυπωσιάσει το γεγονός ότι η ιδιαίτερη σημασία που αποδίδεται στη δεοντολογία επενδύεται τώρα με παγκοσμιότητα. Η Επιτροπή για την Παγκόσμια Διακυβέρνηση των Ηνωμένων Εθνών συνιστά την ανάπτυξη μιας δεοντολογίας, στην οποία θα πρέπει να υπακούουν και όλοι όσοι εμπλέκονται στις παγκόσμιες υποθέσεις. Αλλωστε, το πρώτο κεφάλαιο της Αναφοράς της Παγκόσμιας Επιτροπής για τον Πολιτισμό και την Ανάπτυξη φέρει τον τίτλο «Μια νέα παγκόσμια ηθική».

Είναι ήδη, αλλά θα εξακολουθήσει να είναι και στο μέλλον, καθήκον και τιμή μας να υπηρετήσουμε τον Κώδικα δεοντολογίας του ICOM.

(Μετάφραση: **Αγγελική Ροβάτσου**)

**International Council of Museums: Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων*

Κατάλογοι εκθέσεων που οργανώθηκαν από τη Δ/νση Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων του ΥΠ.ΠΟ με τη συνεργασία του Ελληνικού Τμήματος του ICOM. «Η ανθρώπινη μορφή στην πρώιμη ελληνική τέχνη» (αγγλική έκδοση) παρουσιάστηκε σε μουσεία των ΗΠΑ κατά τα έτη 1988 και 1989. Ο «Μυκηναϊκός Κόσμος» (ελληνική, γερμανική και αγγλική έκδοση) παρουσιάστηκε αρχικά στο Βερολίνο το 1988 στο πλαίσιο του εορτασμού της πόλης ως πολιτιστικής πρωτεύουσας της Ευρώπης. Η έκθεση «Από τη Μήδεια στη Σαπφώ. Ανυπότακτες γυναίκες στην Αρχαία Ελλάδα» παρουσιάστηκε στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο το 1995 αφιερωμένη στη Μελίνα Μερκούρη.

Τρία βασικά εγχειρίδια του ICOM που έχουν μεταφραστεί στα Ελληνικά. Ο «Ορισμός του επαγγέλματος του Συντηρητή» αναλύει τις αρχές, τα απαιτούμενα προσόντα, την εκπαίδευση και τις δραστηριότητες του συντηρητή. Η «Προληπτική Συντήρηση στα μουσεία» διαπραγματεύεται τα προβλήματα φωτισμού και κλιματισμού των εκθεσιακών χώρων. Ο «Κώδικας Επαγγελματικής Δεοντολογίας» για τους εργαζόμενους στα μουσεία αναφέρεται στις βασικές αρχές που πρέπει να διέπουν τη διεύθυνση ενός μουσείου, στην πολιτική εμπλουτισμού των συλλογών και στις ευθύνες του προσωπικού των Μουσείων απέναντι στις μουσειακές συλλογές και το κοινό.

Το Ελληνικό Τμήμα ICOM

Προγραμματισμός, δραστηριότητες, εκδόσεις και η Διεθνής Ημέρα των Μουσείων

Της Τέτης Χατζηνικολάου

Λαογράφος – Ιστορικού ΥΠΠΟ Προέδρου του Ελληνικού Τμήματος του ICOM

Η 18η Μαΐου ορίστηκε το 1977 από το Διεθνές Συμβούλιο Μουσείων ως Διεθνής Ημέρα των Μουσείων.

Εκτοτε, επί μια εικοσαετία, εορτάζεται με ιδιαίτερη έμφαση, αλλά και με διαφορετικό τρόπο, σε όλες τις χώρες του κόσμου. Ποιο είναι όμως το μήνυμα του εορτασμού;

«Τα Μουσεία να γίνουν φορείς πολιτιστικών ανταλλαγών για την ενίσχυση της μόρφωσης, για την προώθηση της αμοιβαίας κατανόησης, για την ειρήνη και τη συνεργασία ανάμεσα στους λαούς».

Πρόκειται για ένα μήνυμα που αναφέρεται κυρίως στον κοινωνικό ρόλο των μουσείων. Γι' αυτό, μέσα από διάφορες προσεγγίσεις και ερμηνείες, παραμένει πάντοτε επίκαιρο.

Η συμπλήρωση όμως 20 χρόνων από την καθιέρωση μιας παγκόσμιας επετείου για τα μουσεία συμπίπτει σχεδόν και με μια άλλη σημαντική επέτειο: το 1996 συμπληρώθηκαν 50 χρόνια από την ίδρυση του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων (ICOM – International Council of Museums/ Conseil International des Musees).

Αναπόφευκτα τα γενέθλια προκαλούν διάθεση απολογισμών. Είναι όμως εξίσου αλήθεια ότι μισός αιώνας δημιουργεί ιστορία και κάθε ιστορία έχει και την προϊστορία της.

Χρονικό της ίδρυσης

Το ICOM ιδρύθηκε σε μια περίοδο ανακατατάξεων και ανασυγκρότησης, το Νοέμβριο του 1946, από λίγους αρχικά επαγγελματίες που ύστερα από πολλές συζητήσεις συγκεντρώθηκαν για το σκοπό αυτό στο Μουσείο του Λούβρου.

Ο βυζαντινός ναός (τέλος 12ου αι.) του Αγίου Ελευθερίου (Γοργοεπήκοος) δίπλα στη Μητρόπολη της Αθήνας. Το ευρωπαϊκό πιλοτικό πρόγραμμα: «Το Σχολείο υιοθετεί ένα μνημείο», είναι ένα πρόγραμμα που εφαρμόζεται σε 12 ευρωπαϊκές πόλεις. Ανάμεσά τους βρίσκεται και η Αθήνα. Από σχολεία της πρωτεύουσας έχουν υιοθετηθεί 10 αρχαία, βυζαντινά και νεώτερα μνημεία του Ιστορικού Κέντρου. Το 49ο Γυμνάσιο Αθηνών, από τη σχολική χρονιά 1994-95, έχει αναλάβει τη μελέτη, προβολή και προστασία του Αγίου Ελευθερίου. Η εξοικείωση των μαθητών με τα μνημεία κεντρίζει τη γνώση και καλλιεργεί ταυτόχρονα την αγάπη για την πολιτιστική κληρονομιά. Καθώς είναι κατάσπαρτος ο ελληνικός χώρος με μνημεία, λυτρωτική θα ήταν η επέκταση αυτού του προγράμματος και σε επαρχιακές πόλεις, όπου τα μνημεία, αφύλακτα και χωρίς ιδιαίτερη μέριμνα, «δεινοπαθούν» περισσότερο (φωτ.: Κ. Λιόντης).

Η απόφαση της ίδρυσης ενός μη κυβερνητικού οργανισμού για τα μουσεία ήταν τότε μια κραυγή αγωνίας για την τύχη της πολιτισμικής κληρονομιάς που είχε σοβαρά απειληθεί από τις καταστροφές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου.

Μια παρόμοια πρωτοβουλία όμως είχε αναληφθεί και μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Τότε η Κοινωνία των Εθνών είχε ιδρύσει το «Διεθνές Γραφείο των Μουσείων» πιστεύοντας ότι ειδικά τα μουσεία είχαν πολλά να συνεισφέρουν στην ειρηνική συμβίωση των λαών μέσα από την αλληλογνωριμία και την κατανόηση των ιδιαίτερων πολιτισμικών τους χαρακτηριστικών.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι η χώρα μας δεν παρέμεινε αδιάφορη σ' αυτή την προσπάθεια. Μια από τις μεγάλες Συνδιασκέψεις του Διεθνούς Γραφείου των Μουσείων πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα το 1931, με πρωτοβουλία του νεοϊδρυθέντος τότε Μουσείου Μπενάκη, στις αίθουσες της Ακαδημίας και της Αρχαιολογικής Εταιρίας και μάλιστα με την ενεργό συμπαράσταση του Γεωργίου Παπανδρέου, υπουργού Παιδείας της τελευταίας κυβέρνησης Βενιζέλου. Θέμα της Συνδιάσκεψης ήταν η προστασία και συντήρηση των αρχαιολογικών θησαυρών.

Το Διεθνές Γραφείο των Μουσείων συνέχισε τη λειτουργία του με πολλές δυσκολίες μέχρι το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, επισημαίνοντας με κάθε μέσο (και κυρίως μέσα από τις στήλες του περιοδικού *Museum* προγόνου του σημερινού περιοδικού *MUSEUM – International*) τον επιστημονικό και παιδευτικό ρόλο των Μουσείων. Στο Διεθνές Γραφείο των Μουσείων οφείλεται η προετοιμασία ενός κειμένου για την «Προστασία

των πολιτισμικών αγαθών σε περίπτωση ένοπλης σύρραξης» που κατέληξε στη Σύμβαση της Χάγης το 1954.

Ενα μήνα μετά την ίδρυση του ICOM, η πρώτη γεν. συνέλευση της UNESCO αποφασίζει να στηρίξει, ουσιαστικά να υιοθετήσει το νέο αυτό οργανισμό προσφέροντάς του στέγη στο κτίριό της στο Παρίσι. Μοιραία λοιπόν, δεν θα μπορούσε να δει κανείς την πορεία του ICOM έξω από αυτή τη στενή σχέση. UNESCO και ICOM αρχίζουν αμέσως μια στενή συνεργασία: έρευνες, διεθνείς συναντήσεις, οργάνωση ενός Κέντρου Τεκμηρίωσης στο Παρίσι.

Το 1951 ξεκινούν από κοινού «τη Σταυροφορία των Μουσείων», όπως οι ίδιοι την ονόμασαν, που σηματοδοτεί ουσιαστικά την αρχή της συνειδητοποίησης του εκπαιδευτικού ρόλου των μουσείων. Πραγματοποιούνται ειδικά σεμινάρια στο Brooklyν των ΗΠΑ (1953), στην Αθήνα (1954), στο Rio de Janeiro (1958). Το σεμινάριο της Αθήνας, που διήρκεσε ένα ολόκληρο μήνα είχε ως θέμα «Ο ρόλος των Μουσείων στην Εκπαίδευση». Οργανώθηκε με την πρωτοβουλία του Βυζαντινού Μουσείου και με πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής τον τότε Δ/ντή του Γεώργιο Σωτηρίου. Είχε σημαντικό αντίκτυπο στον Τύπο της εποχής (εκτενή αποσπάσματα δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό του Ευάγγελου Παπανούτσου «Παιδεία και Ζωή»), ενώ θεωρείται ένα από τα σημαντικότερα στην πενήνταχρονη ιστορία του ICOM. Τα σεμινάρια αυτά ακολούθησαν πλήθος άλλες δραστηριότητες με τον ίδιο προβληματισμό (δηλαδή το άνοιγμα του μουσείου στην κοινωνία) που κατέληξαν το 1977 στην καθιέρωση της 18ης Μαΐου ως Διεθνούς Ημέρας των Μουσείων. Το ICOM παράλληλα, άρχισε να επεξεργάζεται μια σύσταση για τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν, ώστε τα μουσεία να γίνουν προσιτά στο ευρύ κοινό. Η σύσταση αυτή υιοθετήθηκε από την UNESCO το 1976.

Η ταυτότητα του ICOM

Το ICOM αυτοπροσδιορίζεται ως ένας επιστημονικός – επαγγελματικός οργανισμός στην υπηρεσία των μουσείων. Δεν θα μπορούσε λοιπόν παρά να έχει ως κύριο μέλημα την επισήμανση των προβλημάτων των μουσείων και των εργαζομένων σ' αυτά και φυσικά την καθιέρωση της Μουσειολογίας ως ανεξάρτητης επιστήμης.

Σ' αυτό συνέβαλαν πολλά σεμινάρια, διεθνείς συναντήσεις, εργαστήρια και άλλες πρωτοβουλίες σε πολλές χώρες του κόσμου, που οδήγησαν σταδιακά στην εξειδίκευση του προσωπικού των μουσείων και στη δημιουργία διεθνών επιτροπών με ειδικό αντικείμενο (αρχιτεκτονική μουσείων, συντήρηση, ανταλλαγή εκθέσεων, τεκμηρίωση κ.ο.κ.).

Οι επιτροπές αυτές προώθησαν το διάλογο σε συγκεκριμένα θέματα καταλήγοντας συχνά στη συγγραφή βασικών εγχειριδίων, στην έκδοση βιβλίων και περιοδικών, στη θέσπιση κανόνων δεοντολογίας και στην οργάνωση εκδηλώσεων με αυστηρά ε-

Οι μαθητές που συμμετέχουν στο ευρωπαϊκό πρόγραμμα «Το Σχολείο υιοθετεί ένα Μνημείο» επισκέπτονται, παρατηρούν, σχεδιάζουν και φωτογραφίζουν τα μνημεία, συμβουλευόμενοι βιβλιοθήκες και αρχεία, ενημερώνονται από ειδικούς επιστήμονες, κουβεντιάζουν με ανθρώπους που συνδέονται με τη «ζωή» του μνημείου. Ολοκληρώνοντας την πολύπλευρη έρευνά τους, οι μαθητές αναλαμβάνουν το έργο της προβολής των «υιοθετημένων» μνημείων στο ευρύτερο κοινό, μέσα από τη διοργάνωση εκθέσεων και ξεναγήσεων, την παραγωγή και διακίνηση αφισών και ενημερωτικών φυλλαδίων. (Φωτογραφία από τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες του 63ου Γυμνασίου Αθηνών στους χώρους του Εργοστασίου Φωταερίου – Γκάζι).

πιστημονικό, αλλά και με συμβολικό συχνά χαρακτήρα.

Για τα μέλη του ICOM η περιοδική έκδοση ICOM News (Nouvelles de l'ICOM) και τα Τετράδια Μελέτης (Cahiers d'etude), για το ευρύ κοινό, το περιοδικό MUSEUM International, που εκδίδεται σε συνεργασία με την UNESCO, αποτελούν δύο σταθερά σημεία αναφοράς.

Πρωτοβουλίες

Η μέριμνα για τη συντήρηση των πολιτισμικών αγαθών οδήγησε την UNESCO και το ICOM από πολύ νωρίς στην ανάληψη πρωτοβουλιών για την ίδρυση ενός διακυβερνητικού αυτή τη φορά Οργανισμού: πρόκειται για το Διεθνές Κέντρο Συντήρησης και Αποκατάστασης των Πολιτισμικών Αγαθών, (International Centre of Conservation and Restoration of Monuments – ICCROM) που ιδρύθηκε το 1959 με έδρα τη Ρώμη. Την πορεία του ICOM δεν είναι όμως δυνατόν να τη δούμε έξω και πέρα από τα προβλήματα της κάθε εποχής. Εξάλλου βασικό πιστεύω του ICOM ήταν πάντοτε ότι τα μουσεία πρέπει να συμβιώνουν αρμονικά με τις κοινωνίες τις οποίες υπηρετούν και να ανταποκρίνονται στα αιτήματα των καιρών. Με αυτή τη σκέψη, που γρήγορα έγινε πεποίθηση, το ICOM από πολύ νωρίς έστρεψε την προσοχή του σε μεγάλα κοινωνικά προβλήματα και συνδύασε τη δράση του με γενικότερες πρωτοβουλίες που είχαν αναληφθεί στο διεθνή χώρο.

Αναφέρουμε ενδεικτικά το πρόβλημα του ρατσισμού (οργάνωσε πολλές εκθέσεις το 1964), το Παγκό-

σμιο έτος για τα δικαιώματα του Παιδιού (έδωσε έμφαση στα εκπαιδευτικά προγράμματα, 1979) την Παγκόσμια Δεκαετία Πολιτιστικής Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών (1988–1997), τα προβλήματα των ατόμων με ειδικές ανάγκες (πραγματοποίησε ειδική έκδοση το 1992 με θέμα τη διευκόλυνση της πρόσβασής τους στα μουσεία), τους κινδύνους καταστροφής των πολιτισμικών αγαθών στον τόπο πολεμικών συρράξεων (οργάνωσε αποστολές στην πρώην Γιουγκοσλαβία, 1993), ενώ λίγο πριν είχε επεξεργαστεί ένα κείμενο-ψήφισμα για την προστασία των πολιτισμικών αγαθών εν όψει των μεγάλων πολιτικών αλλαγών στην Ανατ. Ευρώπη (1991). Σημαντικό υπήρξε και το ενδιαφέρον του ICOM, ήδη από τη δεκαετία του '60, για την ανάπτυξη των μουσείων του Τρίτου Κόσμου: παρείχε επιστημονική και τεχνική βοήθεια και οργάνωσε σεμινάρια επιμόρφωσης και ειδικές αποστολές. Η συνεργασία αυτή έχει αναπτυχθεί ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια με προγράμματα αδελφοποίησης μουσείων, ειδικές εκδόσεις κ.λπ. Ενα από τα πολλά θετικά αποτελέσματα αυτής της κινητοποίησης είναι η ενεργός συμμετοχή ολόένα και περισσότερων μελών από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου στις δραστηριότητες του ICOM.

Για την παράνομη διακίνηση

Από τα τέλη της δεκαετίας του '60 το ICOM άρχισε επίσης να ασχολείται συστηματικά και με ένα άλλο πάντοτε επίκαιρο θέμα: την παράνομη

διακίνηση των πολιτισμικών αγαθών που κατέληξε στη διατύπωση ενός Κώδικα Δεοντολογίας για τον εμπλουτισμό των μουσειακών συλλογών. Το ενδιαφέρον του ICOM για το μεγάλο αυτό πρόβλημα παραμένει πάντοτε ζωντανό. Για το λόγο αυτό το ICOM παρεμβαίνει στα κράτη μέλη για την κύρωση της σχετικής σύμβασης της UNESCO του 1986. Το 1974 η δημοσίευση ενός βασικού εγχειριδίου με τις εθνικές νομοθεσίες προστασίας της πολιτισμικής κληρονομιάς ήταν η πρώτη συστηματική προσπάθεια στον τομέα αυτό.

Ο ορισμός του επαγγέλματος του Συντηρητή, ο Κώδικας επαγγελματικής δεοντολογίας για τους εργαζόμενους στα μουσεία, η Ασφάλεια των Μουσείων είναι μερικά μόνο από τα βασικά εγχειρίδια που έχουν μεταφραστεί σε πολλές γλώσσες και αποτελούν σημαντικά βοηθήματα για τη λειτουργία των μουσείων.

Σήμερα το ICOM αριθμεί περίπου 12.000 μέλη και στις 5 ηπείρους. Η αξιοσημείωτη αύξηση του αριθμού των μουσείων, η διεύρυνση και διαφοροποίηση του κοινού τους οδηγούν σε έναν επαναπροσδιορισμό ακόμη και της ίδιας της έννοιας του μουσείου. Το ICOM διεκδικεί τους στόχους του και στρέφει επίσης το ενδιαφέρον του στα θέματα του ελεύθερου χρόνου και της διά βίου εκπαίδευσης, ενώ παράλληλα έχει συνειδητοποιήσει την ανάγκη προσαρμογής του στην επανάσταση των νέων τεχνολογιών.

Το Ελληνικό Τμήμα

Το ελληνικό τμήμα του ICOM ιδρύθηκε το 1983. Γεννημένο αργά, και αυτό μέσα από ιδεολογικές ανακατατάξεις και αναζητήσεις (εννοώ την περίοδο της μεταπολίτευσης), προσπάθησε να κερδίσει το χαμένο χρόνο ακολουθώντας τη διεθνή συγκυρία και προσαρμόζοντάς την στην ελληνική πραγματικότητα.

Στεγάζεται σε ένα διατηρητέο κτίριο, στην οδό Αγ. Ασωμάτων 15 στο Θησείο, που του παραχωρήθηκε από το υπουργείο Πολιτισμού. Αριθμεί περίπου 400 μέλη.

Πρώτιστο μέλημά του ήταν η δημιουργία σωστής υποδομής (αρχείου και βιβλιοθήκης), η οργάνωση σεμιναρίων και διεθνών συναντήσεων με σκοπό την επιστημονική ενημέρωση των μελών του, αλλά και του ευρύτερου κοινού, η μετάφραση και έκδοση βασικών εγχειριδίων και άλλων κειμένων, η ανάπτυξη διαφόρων τομέων της μουσειολογικής επιστήμης και βεβαίως η συνεργασία με άλλους φορείς και ιδρύματα.

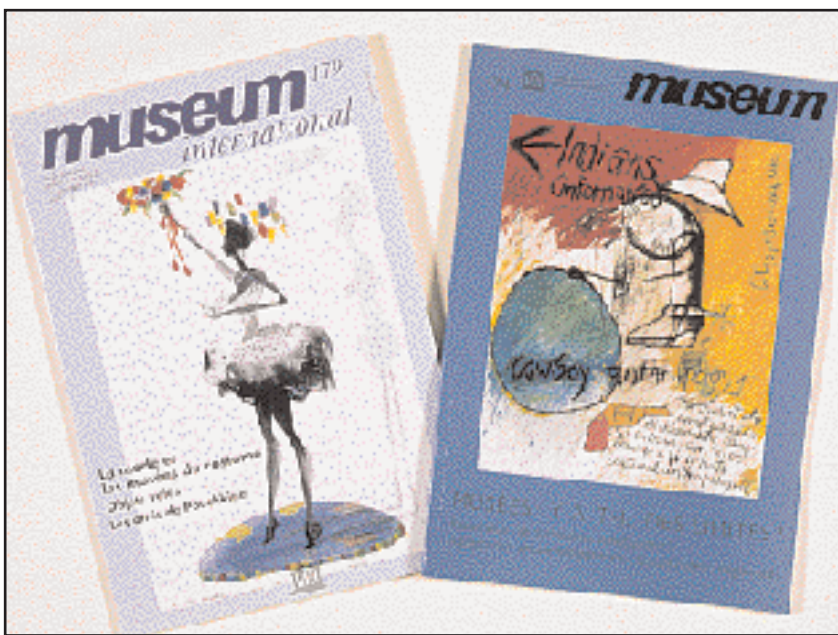
Το ελληνικό τμήμα του ICOM οργάνωσε στη χώρα μας διεθνείς συναντήσεις για την αρχιτεκτονική των μουσείων (1985), τα μουσεία αρχαιολογίας και ιστορίας (1987), τη μουσειοπαιδαγωγική (1988), την τεκμηρίωση (1990), τη μουσειολογία (1993), τη συντήρηση εικόνων (1995). Τον προσεχή Σεπτέμβριο πρόκειται να οργανώσει στη Θεσσαλονίκη τη δεύτερη διεθνή συνάντηση για τα μουσεία αρχαιολογίας και ιστορίας.

Τα πρακτικά των παραπάνω συναντήσεων, καθώς και άλλες εκδόσεις, όπως είναι π.χ. η μετάφραση του

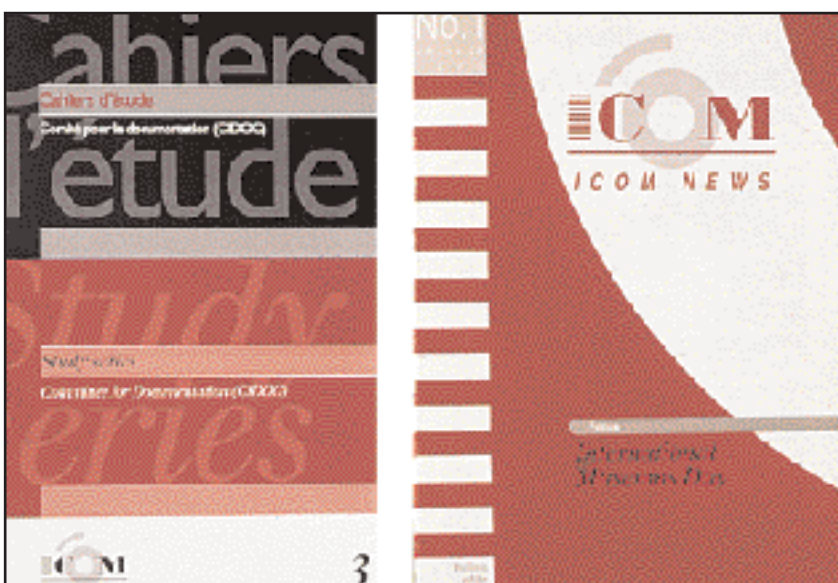
Συνέχεια στην 8η σελίδα

Οι Διεθνείς Συναντήσεις που οργανώνονται από το Ελληνικό Τμήμα του ICOM συνοδεύονται από έκδοση τόμου πρακτικών. Εικονίζονται τα πρακτικά συμποσίων με τίτλο «Το Μουσείο στη σύγχρονη κοινωνία» (1984) και το «Ίδρυση, οργάνωση και λειτουργία εκπαιδευτικών τμημάτων στα μουσεία» (1988). Ενημερωτικά φυλλάδια, έντυπα, σελιδοδοίκες κ.ο.κ., τυπώνονται με την ευκαιρία ειδικών εκδηλώσεων.

Το τριμηνιαίο περιοδικό Museum και μετέπειτα Museum International που εκδίδει το ICOM σε συνεργασία με την Unesco σε αγγλική, γαλλική και ισπανική γλώσσα αποτελεί σημαντικό σημείο αναφοράς για τους μουσειολόγους, αλλά και το ευρύτερο κοινό.

Το τριμηνιαίο περιοδικό ICOM News (Nouvelles de l'ICOM) που εκδίδεται σε αγγλική, γαλλική και ισπανική γλώσσα αποτελεί το κυριότερο μέσο επικοινωνίας των μελών του ICOM, ενώ περιέχει και σημαντικές πληροφορίες που αναφέρονται σε επίκαιρα ή εξειδικευμένα θέματα. Τα «Τετράδια Μελέτης» (Cahiers d'étude) – «Study series» καλύπτουν με πληρότητα ειδικούς τομείς της επιστήμης της Μουσειολογίας.

Ο εορτασμός της Διεθνούς Ημέρας των Μουσείων (18 Μαΐου) αποτελεί μια από τις βασικές δραστηριότητες του Ελληνικού Τμήματος του ICOM. Το 1994 θέμα του εορτασμού ήταν η «Αθέατη πλευρά των Μουσείων» και τιμώμενο το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο.

Συνέχεια από την 7η σελίδα

«Ορισμού του επαγγέλματος του Συντηρητή» (που κυκλοφορεί σε 3η έκδοση), η «Προληπτική Συντήρηση στα Μουσεία» (2η έκδοση) εμπλούτισαν σημαντικά τη μουσειολογική βιβλιογραφία στη χώρα μας.

Στο πλαίσιο του ελληνικού τμήματος λειτουργούν ομάδες εργασίας με αντικείμενο αντίστοιχο με εκείνο των διεθνών επιτροπών του ICOM, οι οποίες επεξεργάζονται ειδικά θέματα και οργανώνουν ενημερωτικές συναντήσεις και διαλέξεις.

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στους τομείς της συντήρησης αρχαιοτήτων και έργων τέχνης (εδώ εκκρεμεί ακόμη η κατοχύρωση του επαγγέλματος του συντηρητή), της τεκμηρίωσης των μουσειακών αντικειμένων (και ειδικότερα των λαογραφικών συλλογών που παρουσιάζουν και τα περισσότερα προβλήματα) και της μουσειοπαιδαγωγικής. Αναφέρουμε εδώ, μεταξύ άλλων, το Σεμινάριο Μουσείο – Σχολείο που οργανώνεται σε συνεργασία με τα υπουργεία Παιδείας και Πολιτισμού από το 1988 σε διαφορετικό κάθε χρόνο νομό της χώρας με σκοπό την ενημέρωση των εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης σε θέματα οργάνωσης εκπαιδευτικών προγραμμάτων για την πολιτισμική κληρονομιά που θα οδηγήσει τελικά στην προσέγγιση μουσείου και σχολείου. Αξίζει επίσης να αναφερθεί το ευρωπαϊκό πιλοτικό πρόγραμμα «Το Σχολείο υιοθετεί ένα μνημείο», στο

οποίο συμμετέχουν δέκα σχολεία του κέντρου της Αθήνας. Η συνεργασία με το υπουργείο Πολιτισμού αφορά κυρίως στην οργάνωση αρχαιολογικών εκθέσεων στην Ελλάδα και το εξωτερικό. Καρπός της συνεργασίας αυτής είναι η έκδοση αξιολογικών καταλόγων που αποτελούν σημαντικά βοηθήματα επιστημονικής αναφοράς και μετά τη λήξη των εκθέσεων.

Κεντρικό σημείο της δραστηριότητας του ICOM αποτελεί κάθε χρόνο ο εορτασμός της Διεθνούς Ημέρας των Μουσείων. Το Ελληνικό Τμήμα αφιερώνει την επέτειο σε διαφορετικό κάθε φορά θέμα και σε ένα ή περισσότερα «τιμώμενα» μουσεία. Από το 1992 και εξής ορίζεται ένα κοινό θέμα για όλες τις χώρες – μέλη του ICOM.

Από μια συγκυρία

Το θέμα του φετινού εορτασμού, ο «Αγώνας κατά της παράνομης διακίνησης της πολιτισμικής κληρονομιάς» έχει για το ICOM ουσιαστική αλλά και συμβολική σημασία: το Ελληνικό Τμήμα οφείλει την ίδρυσή του σε μια τυχαία συμμετοχή αρχαιολόγων του ΥΠΠΟ σε Διεθνή Συνάντηση του ICOM με θέμα την «επιστροφή των πολιτισμικών αγαθών στις χώρες προέλευσης». Στη συνάντηση αυτή η ελληνική πλευρά επρόκειτο να θέσει το θέμα της επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα.

Ας ελπίσουμε ότι η ευτυχής αυτή συγκυρία θα είναι ένας καλός οίονος για το μέλλον.

Οι περιπέτειες των αρχαιοτήτων

Πριν και μετά την ίδρυση του Ελληνικού Κράτους, καθώς και τα πρώτα μέτρα προστασίας

Της **Αγγελικής Κόκκου**

Αρχαιολόγος

ΤΑ ΜΝΗΜΕΙΑ μας, αρχαία και νεότερα, πέρα από τον πλούτο και την καλλιτεχνική τους ποιότητα, ζωντανεύουν μέσα από την ιστορία τους τις περιπέτειες που γνώρισε η χώρα μας στη μακρόχρονη ιστορική της πορεία. Σκληρή η τύχη τους, όχι μόνο από τη φυσική φθορά του χρόνου ή από τις καταστροφές στη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων, αλλά και γιατί, ως έργα απaráμιλλης τέχνης, τα επιζητούσαν όλοι –και τα επιζητούν ακόμη και σήμερα– για τις συλλογές τους.

Ρωμαίοι και Βυζαντινοί μετέφεραν στη Ρώμη και στην Κωνσταντινούπολη κομμάτια μοναδικά της αρχαίας ελληνικής τέχνης. Στα χρόνια της Αναγέννησης οι Ιταλοί άρχοντες άρχισαν να συλλέγουν κι αυτοί αρχαία καλλιτεχνήματα, όπως ο Francesco Squarcione στην Πάδουα, ο Roggio Bracciolini στη Φλωρεντία και οι Giovanni Grimani και Frederico Contarini στη Βενετία. Οι περιηγητές του 14ου και 15ου αιώνα αναφέρουν επίσης ότι οι πλούσιοι έμποροι, κυρίως της Γένοβας, στόλιζαν τα αρχοντικά τους με κολόνες και μάρμαρα που έφεραν από την Αθήνα.

Η επιθυμία όμως για τη συλλογή έργων τέχνης, που είχε ως συνέπεια τη σύληση των ελληνικών αρχαιοτήτων, βαδίζει παράλληλα με το κίνημα του Περιηγητισμού (17ος – 19ος αι.) και με το ενδιαφέρον που εκδηλώθηκε τότε στην Ευρώπη για τη γνώριμία της ελληνικής γης που είχε παραμείνει άγνωστη και αφανής μετά την πτώση της βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Ήδη, από τον 17ο αιώνα δημιουργούνται στην Ευρώπη σημαντικότερες συλλογές με έργα της αρχαίας ελληνικής τέχνης, όπως αυτή του Αγγλου κόμη Arundel, ο οποίος θέλησε, όπως εύστοχα έχει γραφεί, να «μεταφυτεύσει την Αρχαία Ελλάδα στην Αγγλία». Γλυπτά, νομίσματα, σφραγιδόλιθοι και επιγραφές –ανάμεσα τους και το περίφημο Πάριο Χρονικό– ήταν τα εκθέματα της θαυμαστής αυτής συλλογής, που τα πιο πολλά κατέληξαν ύστερα από περιπέτειες στο Μουσείο του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, γνωστά σήμερα ως Marmora Arundeliana.

Αρπάξτε...

Οι περισσότεροι από τους Ευρωπαίους περιηγητές –και φυσικά οι εστεμμένοι και οι ευγενείς– ήταν φανατικοί συλλέκτες αρχαιοτήτων. Μερικοί από αυτούς, όπως ο Γάλλος κόμης Choiseul Gouffier και οι Αγγλοι λόρδοι Elgin και Aberdeen, είχαν ειδικούς απεσταλμένους στην Ελλάδα που φρόντιζαν για τη συγκέντρωση αρχαίων έργων. «Πάρτε ό,τι μπορείτε, μη χάνετε καμιά ευκαιρία να αρ-

Συνέχεια στην 10η σελίδα

Ο Fauvel (1751-1838) και κομμάτια της συλλογής του στο σπίτι του στην Αθήνα. Έργο του ζωγράφου Duré. Ο Fauvel, Γάλλος ζωγράφος και αρχαιολόγος, έζησε κατά διαστήματα, μεγάλο μέρος της ζωής του στην ελληνική Ανατολή. Μάζευε αρχαιότητες, αρχικά για άλλους και αργότερα για τον εαυτό του. Το σπίτι του στην Αθήνα είχε μετατραπεί σε «Μουσείο» και το μεγαλύτερο μέρος της αρχαιολογικής του συλλογής χάθηκε στη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης.

Μια στοίβα από γλυπτά μπρος στο ναό της Αφαιάς Αθηνάς, στην Αίγινα κατά την ανασκαφή του 1811. Μεταφέρθηκαν στην Ευρώπη και αναζητώντας πλούσιους αγοραστές κατέληξαν στον πρίγκιπα Λουδοβίκο, αργότερα βασιλιά της Βαυαρίας. Σήμερα κοσμούν τη γλυπτοθήκη του Μονάχου.

Συνέχεια από την 9η σελίδα

πάξετε από την Αθήνα και την περιοχή της ό,τι μπορεί να παρθεί... Μην υπολογίζετε ούτε τους νεκρούς ούτε τους ζωντανούς», παρότρυνε τους απεσταλμένους του ο Choiseul Gouffier, ο άνθρωπος που έγραψε ένα από τα ωραιότερα περιηγητικά βιβλία για την Ελλάδα του 18ου αιώνα.

Τις αδίστακτες, όμως, προτροπές του Choiseul Gouffier τις ξεπέρασε το έργο του λόρδου Elgin και του επιτελείου του στα 1801-1805. Δεν επρόκειτο απλώς για αρπαγή αρχαιοτήτων, αλλά για συστηματική αφαίρεση του γλυπτικού διακόσμου των μνημείων της Ακρόπολης και της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας. Όπως έγραψε λίγο αργότερα ο Bessan, μέλος της Expedition de Moree (1828), «δύο άνθρωποι, ο Elgin και ο Morosini, έκαναν μεγαλύτερο κακό στα αθηναϊκά μνημεία απ' όσο οι βάρβαροι και ο χρόνος».

Στην αρπαγή αρχαιοτήτων κατέληγαν δυστυχώς και πολλές αποστολές που έρχονταν στην Ελλάδα για να μελετήσουν τα αρχαία μνημεία. Μια τέτοια αποστολή αρχαιολογικής έρευνας είχε την τύχη να αποκαλύψει στα 1811/1812, δέκα μόλις χρόνια πριν από την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης, τα περισσότερα κομμάτια από τα γλυπτά του ναού της Αφαίας στην Αίγινα και τις πλάκες της ζωφόρου του ναού του Επικουρίου Απόλλωνος στις Βάσσες της Φιγαλείας. Τα μοναδικά αυτά ευρήματα μεταφέρθηκαν στην Ευρώπη και αναζητήθηκαν αμέσως πλούσιοι αγοραστές. Τα γλυπτά της Αφαίας τα αγόρασε ο πρίγκιπας Λουδοβίκος, ο μετέπειτα βασιλιάς της Βαυαρίας και αυτά της Φιγαλείας η Μεγάλη Βρετανία. Σήμερα κοσμούν αντίστοιχα τη Γλυπτοθήκη του Μονάχου και το Βρετανικό Μουσείο.

Συγκροτούν ευρωπαϊκές συλλογές

Στις αρχές του 19ου αιώνα το εμπόριο αρχαιοτήτων στη Ευρώπη είχε πάρει τρομακτικές διαστάσεις. Ο Γερμανός αρχαιολόγος O. Müller, εκτιμώντας την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί, έγραφε στα 1840 ότι τα περισσότερα λείψανα της αρχαίας τέχνης, που η ελληνική γη τα είχε φυλάξει στα σπλάχνα της για αιώνες, δεν θα έπρεπε να αναζητηθούν πια στην Ελλάδα, αλλά στις ευρωπαϊκές συλλογές. Η Αγγλία, η Γαλλία, η Ολλανδία, η Γερμανία, η Δανία και η Ιταλία δέχθηκαν τα περισσότερα αρχαία.

Αλλά και πολλοί Ευρωπαίοι, από αυτούς που ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στην Ελλάδα, είχαν συγκεντρώσει πολλά και σημαντικά αρχαία. Το σπίτι του Fauvel, Γάλλου πρόξενου στην Αθήνα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, αποτελούσε ένα πραγματικό μουσείο. Κατέρρευσε στα χρόνια της Ελληνικής Επανάστασης θάβοντας κάτω από τα ερείπιά του ένα μεγάλο μέρος των εκθεμάτων του. Εξίσου πλούσια ήταν η Συλλογή του Lusieri, απεσταλμένου του λόρδου Elgin στην Αθήνα. Οι δυο αυτές συλλογές, όπως έγραφε στα 1820 ο Αγγλος περιηγητής Hughes, θα μπορούσαν να γεμίσουν

«Αρματολοί και Κλέφτες». Τμήμα τοιχογραφίας του Φώτη Κόντογλου στο Δημαρχείο Αθηνών (1937-1939). Χαρακτηριστικά είναι τα σκορπισμένα αρχαία μέλη: θραύσματα αγαλμάτων και κολόνες βυζαντινής τεχνοτροπίας. Θέμα του έργου είναι η Ελληνική Επανάσταση και θίγει άμεσα και εύγλωττα τη σχέση των Ελλήνων με την κλασική αρχαιότητα. Πολεμιστές στέκονται στα λημέρια τους σε ένα βραχώδες τοπίο και γέρνουν να αναπαυθούν στα διάσπαρτα απομεινάρια της αρχαιότητας που τα νιώθουν σαν κομμάτι από τη ζωή τους.

άνετα τις αίθουσες ενός μουσείου. Πλούσια ήταν και η Συλλογή του Georg Gropius, που έζησε για χρόνια στην Ελλάδα και διετέλεσε πρόξενος της Αυστρίας στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος.

Τα πολεμικά γεγονότα είναι επίσης συνδεδεμένα με συλήσεις και αρπαγές αρχαιοτήτων. Στα χρόνια του Τουρκοβενετικού πολέμου, εκτός από την ανατίναξη του Παρθενώνα από τον Morosini το 1687, έγινε και η πρώτη συστηματική προσπάθεια για την αφαίρεση του γλυπτικού διακόσμου των αρχαίων ναών και τη σύληση αρχαιοτήτων. Ενας άλλος μεγάλος πόλεμος, ο Ρωσοτουρκικός (1770-1774), δεν ήταν λιγότερο κρίσιμος για τις αρχαιότητες. Οι Ρώσοι αξιωματικοί κατηγορήθηκαν όχι μόνον ότι πήραν αρχαία, αλλά ότι με τη μανία της αρπαγής έσπασαν και κατέστρεψαν πολλές φορές τα μνημεία. Ο κόμης H. L. Pasch Van Krienen, για χρόνια στο ρωσικό στρατό, είναι γνωστό ότι μετέφερε

στο Λιβόρνο τέσσερα κιβώτια με αρχαία από τα νησιά του Αιγαίου.

Στα χρόνια της Τουρκοκρατίας οι κατακτητές εκμεταλλεύθηκαν την αρχαιολατρία των Ευρωπαίων του 18ου και 19ου αιώνα και με πλούσια ανταλλάγματα παραχωρούσαν στους ξένους διπλωμάτες φερμάνια που επέτρεπαν την ανασκαφή και τη συγκέντρωση αρχαιοτήτων. Πολλοί μάλιστα από τους πασάδες, όπως ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων και ο γιος του Βελή Πασάς της Πελοποννήσου, έκαναν ανασκαφές στα μέρη της επικράτειάς τους για να πωλούν ή να δωρίζουν τα ευρήματά τους στους φιλόρχαιους ταξιδιώτες. Δεν ήταν επίσης λίγες οι περιπτώσεις που αρχαία μνημεία κατεδαφίστηκαν από τους Τούρκους για να χρησιμοποιηθούν τα αρχιτεκτονικά τους μέλη ως οικοδομικό υλικό.

Η αντίδραση των Ελλήνων σ' αυτή την ανεξέλεγκτη σύληση της προγονικής τους κληρονομιάς εκδηλώθηκε πολύ νωρίς, πριν από τη δημιουργία

για ελεύθερου ελληνικού κράτους. «Είμαστε απόγονοι των Ελλήνων», έγραφε στα 1803 ο Κοραΐς, «πρέπει να προσπαθήσουμε να ξαναγίνουμε άξιοι αυτού του ονόματος ή να μην το χρησιμοποιούμε». Λίγο αργότερα, στα 1807, και πάλι ο Κοραΐς, οργισμένος από τη σύληση των χειρογράφων της Πάτμου και άλλων νησιών του Αιγαίου από τον Αγγλο περιηγητή Clarke, θα διακηρύξει ότι «μήτε χαρίζομεν, μήτε πωλούμεν πλέον τα προγονικά κτήματα». Δεν θα αρκεστεί όμως σε μια απλή διακήρυξη. Θα συντάξει κείμενο και θα αναπτύξει σε 13 προτάσεις τα μέτρα που θεωρούσε απαραίτητα για τη διαφύλαξη των μνημείων του λόγου και της τέχνης.

Λίγα χρόνια αργότερα, το Σεπτέμβριο του 1813, θα ιδρυθεί στην τουρκοκρατούμενη Αθήνα η «Φιλόμουσος Εταιρεία». Μία από τις κύριες αρμοδιότητές της ήταν «η επιμέλεια των εν Αθήναις και απανταχού της Ελλάδος αρχαιοτήτων».

Με την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης το 1821 αρχίζει μια κρίσιμη περίοδος για την τύχη των αρχαιοτήτων. Πέρα από τις καταστροφές που υφίστανται τα μνημεία στη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων, συνεχίζεται και η λεηλασία τους. Οι ξένοι όχι μόνον αγοράζουν αρχαία, αλλά και επιχειρούν, πολλές φορές, μικρές ανασκαφές για την απόκτηση κρυμμένων θησαυρών. Πολλά αρχαία είναι επίσης γνωστό ότι συγκεντρώθηκαν από τα πληρώματα των συμμαχικών πλοίων που είχαν έρθει για να βοηθήσουν τους Έλληνες στον απελευθερωτικό τους αγώνα.

Οι αντιδράσεις της τότε Προσωρινής Διοίκησης υπήρξαν άμεσες. Το 1822 ο «Εφορος της Πολιτικής» ανέλαβε την υποχρέωση να «φροντίζει διά την διαφύλαξιν των αρχαιοτήτων». Λίγο αργότερα, το 1825, ο υπουργός των Εσωτερικών Γρηγόριος Δικαίος θα ζητήσει από τους επάρχους, τους δημογέροντες, τους επιτρόπους και τους δασκάλους να συγκεντρώνουν τα αρχαία μέσα στα σχολεία, «διά να αποκτήση με τον καιρόν παν σχολείον το μουσείον του». Το πόσο σοβαρά απασχολούσε τους Έλληνες, ακόμη και στις πιο κρίσιμες στιγμές του αγώνα, η τύχη των λειψάνων της αρχαιότητας συνοψίζεται στα λόγια του Μακρυγιάννη: «Δι' αυτά πολεμήσαμε».

Αν η Ελλάδα δεν είχε απελευθερωθεί στις αρχές του 19ου αιώνα, τα περισσότερα αρχαία, όπως έγραφαν οι ίδιοι οι ξένοι, θα είχαν μεταφερθεί στο εξωτερικό και στη χώρα που τα δημιούργησε δεν θα είχε απομείνει παρά η υπερηφάνεια για το ένδοξο παρελθόν της.

Τα πρώτα μέτρα

Τα πρώτα συστηματικά μέτρα για τον περιορισμό της λαθραίας εξαγωγής των αρχαιοτήτων και για τη φύλαξη των αρχαίων λειψάνων λαμβάνονται στα χρόνια του Καποδίστρια (1828-1831). Τότε, στα 1829, ιδρύθηκε στην Αίγινα και το πρώτο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο με διευθυντή τον Κερκυραίο λόγιο Ανδρέα Μουστοξύδη.

Η μέριμνα για τις αρχαιότητες θα αποτελέσει, όπως ήταν φυσικό, κύριο μέλημα του νεοσύστατου ελληνικού κράτους. Το 1833 ανατίθεται στην «επί των Εκκλησιαστικών και

Με την ίδρυση του ελληνικού κράτους τέθηκαν τα τρία μεγάλα προβλήματα: της οικονομίας, της διοίκησης και της εκπαίδευσης. Το τελευταίο περιελάμβανε και τις αρχαιότητες που για αιώνες λεηλατούσαν και κατέστρεφαν οι αρχαιοκάπηλοι. Επειδή η φροντίδα της ολιγομελούς κρατικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας για τα αρχαία δεν ήταν επαρκής, μια ομάδα λογίων και πολιτικών ίδρυσε στις 6 Ιανουαρίου 1837, με πρωτοβουλία του πλουσίου εμπόρου Κ. Μπέλιου την «εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία». Η δραστηριότητα της Εταιρείας επεκτεινόταν σε όλους τους τομείς της αρχαιολογίας, αλλά κυρίως στις ανασκαφές. Παραμένει ενεργή μέχρι σήμερα και ως ανεξάρτητο Επιστημονικό Ίδρυμα εξακολουθεί να επικουρεί το κράτος στο έργο της προστασίας, της ανάδειξης και της μελέτης της ελληνικής αρχαιολογίας. Επίσης, σημαντικό έργο της Αρχαιολογικής Εταιρείας είναι τα δημοσιεύματα που αρχίζουν από το 1837.

Ανασκαφή αρχαίων τάφων από αρχαιοκάπηλους στην Κόρινθο, 1877. Το πρόβλημα των λαθραίων ανασκαφών και της παράνομης εξαγωγής αρχαιοτήτων παραμένει και μετά την Ανεξαρτησία, οξύτατο σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Στα 1874 δημοσιεύτηκε στον Τύπο της εποχής ακόμη και ποίημα «Εις τους αρχαιοκάπηλους», γραμμένο από τον Α.Γ. Αντωνιάδη για να καταδικάσει τη δράση τους.

Ο Ανδρέας Μουστοξύδης (1785-1860) σε πορτρέτο του Βικέντιου Μποκατσιάμπη. Τα πρώτα μέτρα για τον περιορισμό της λαθραίας εξαγωγής αρχαιοτήτων και για τη φύλαξη των αρχαίων λειψάνων λαμβάνονται στα χρόνια του Καποδίστρια (1828-1831). Τότε, στα 1829, ιδρύθηκε στην Αίγινα και το πρώτο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο με διευθυντή τον Κερκυραίο λόγιο Ανδρέα Μουστοξύδη.

της Δημοσίου Εκπαιδύσεως Γραμματεία», στο αντίστοιχο δηλαδή σήμερα υπουργείο Παιδείας, «η προπαρασκευή εις ανασκαφήν και ανακάλυψιν των απολεσθέντων αριστουργημάτων των τεχνών, η φροντίς περί της διαφυλάξεως των εισέτι υπαρχόντων και η επαγρύπνησις εις το να μην εξάγονται από το κράτος». Την ίδια χρονιά ιδρύεται η Αρχαιολογική Υπηρεσία και θεσμοθετούνται θέσεις Γενικού Εφόρου Αρχαιοτήτων και υποεφόρων στην Πελοπόννησο, στη Στερέα Ελλάδα και στα νησιά του Αιγαίου. Το Μάιο του 1834 ψηφίζεται ο πρώτος αρχαιολογικός νόμος, έργο του Γερμανού νομομαθούς G. Mauger, και το 1837 ιδρύεται «η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία», για να συνδράμει στην ανεύρεση των αρχαιοτήτων.

Το πρόβλημα, όμως, της λαθραίας εξαγωγής των έργων της αρχαίας τέχνης παραμένει οξύτατο σ' ολόκληρο το 19ο αιώνα. Έγραφε στα 1866 ο τότε υπουργός Παιδείας, Ν. Δρόσος, ότι παρά τους νόμους και τις αρχές, «ασυστόλως τινές εν ταις αγυιαίς τα αρχαία φανερώς καπηλεύονται». Στόχος των αρχαιοκαπήλων ήταν κυρίως οι αρχαίοι τάφοι και τα πλούσια κτερίσματά τους. Στα 1874 δημοσιεύτηκε στον Τύπο της εποχής ακόμη και ποίημα «Εις τους αρχαιοκάπηλους», γραμμένο από τον Α.Γ. Αντωνιάδη, για να καταδικάσει τη δράση τους.

Διαρκές πρόβλημα

Παρά το μεγάλο έργο που έχει επιτελεστεί στα νεότερα χρόνια, τα προβλήματα που αφορούν τη διάσωση και τη διαφύλαξη των έργων τέχνης συνεχίζουν να υπάρχουν και να απασχολούν σοβαρά όχι μόνον την Ελλάδα αλλά και όλες τις χώρες με ιστορία αιώνων. Η ανυπολόγιστη αξία αυτών των καλλιτεχνημάτων, αρχαίων και νεότερων και τα οφέλη από το εμπόριό τους έχουν συντελέσει στην ανάπτυξη της αρχαιοκαπηλίας, που παίρνει πολλές φορές επικίνδυνες διαστάσεις. Οργανωμένες ομάδες με διεθνή δράση εμπορεύονται τους αμύθητους θησαυρούς, παρά τις αυστηρότατες απαγορευτικές διατάξεις.

Σε μια χώρα σαν την Ελλάδα, που δικαίως έχει χαρακτηριστεί «Μουσείο Αρχαιοτήτων», οι ανάγκες για την αποκάλυψη, τη συντήρηση και την προστασία των μνημείων είναι αναμφίβολα τεράστιες.

Πρόκειται για έργο πολύπλευρο, που απαιτεί ειδικές γνώσεις, πολύ μόχθο και πιστή αφοσίωση. Απαιτεί όμως, κατά κύριο λόγο, τη συμμετοχή και την ευαισθητοποίηση όλων των πολιτών, που με την αγάπη και το ενδιαφέρον τους θα καταστούν οι καλύτεροι φύλακες της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Σημείωση των «Επτά Ημερών»: Για το θέμα της σύλησης και λεηλασίας των ελληνικών μνημείων πριν από την ίδρυση Νεοελληνικού Κράτους υπάρχει αποκλειστικό αφιέρωμα των «Επτά Ημερών» στις 30 Οκτωβρίου 1996 και η επιμέλειά του ανήκει στον Γιώργο Τόλια. Το αφιέρωμα εκείνο, με τίτλο «Η λεηλασία των ελληνικών μνημείων», καλύπτει το θέμα μας στην Οθωμανική περίοδο και συμβατικά κλείνει το 1828. Το σημερινό μπορεί να θεωρηθεί ως συνέχιά του.

Τα αρχαία στην Κατοχή

Εγκιβωτισμός και αποκιβωτισμός των εκθεμάτων του Αρχαιολογικού Μουσείου και η μαρτυρία της Σ. Καρούζου

Σε αίθουσα του Αρχαιολογικού Μουσείου, το όρυγμα τελειωμένο. Στο χείλος, ένα πλήθος εκθεμάτων, επιλεγμένα για ταφή. Αν η απόκρυψη των αρχαίων κράτησε 6 μήνες, οι εργασίες για την αποκάλυψή τους κράτησαν χρόνια. Στην Απελευθέρωση, το 1946, όταν άρχισε σταδιακά η εκταφή και οι άλλες εργασίες μέχρι την επανέκθεσή τους, αποδείχθηκε πιο επίπονη και χρονοβόρα. Συγκινητική, γεμάτη στοργή είναι η ημερολογιακή εγγραφή του Γ. Σεφέρη στις 4 Ιουνίου 1946 («Μέρες Ε»). Μεσημέρι εκείνης της ημέρας βρέθηκε μάρτυρας στις εργασίες εκταφής των αρχαίων στο Αρχαιολογικό Μουσείο. Σημειώνει: «Ξεθάβουν τώρα τα αγάλματα. Σε μια από τις παλιές μεγάλες αίθουσες, γνώριμες από τα μαθητικά μας

χρόνια, οι εργάτες δουλεύουν με φτυάρια και με αξίνες. Το δάπεδο, αν δεν κοιτάζεις τη στέγη, τα παράθυρα και τους τοίχους με τις χρυσές επιγραφές, θα μπορούσε να ήταν ένας όποιος τόπος ανασκαφών. Τα αγάλματα βυθισμένα ακόμη στη γη, φαινόταν από τη μέση και πάνω γυμνά, φυτεμένα στην τύχη. Το μπράτσο κάποιου υπερφυσικού θεού, καμπυλωμένο προς το μηρό, ξεπερνούσε κάτω από τη σκαλωσιά· μια γυμνή γυναίκα που μου γύριζε την πλάτη ήταν καπελωμένη μ' ένα γκριζο καλάθι εργάτη που άφηνε να φαίνονται μόνο τα γελαστά της καπούλια. Ήταν ένας αναστάσιμος χορός αναδυομένων, μια δεύτερη παρουσία σωμάτων που σου έδινε μια παλαβή χαρά...» (φωτ.: Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο).

Γλυπτά του Αρχαιολογικού Μουσείου μέσα σε λάκκο, ανοιγμένο σε αίθουσα του μουσείου. Βρέθηκαν συντροφιά ο κοσμητής Σωσίστρατος, ο άγνωστος Ρωμαίος, η Αφροδίτη και άλλοι, μαζί με τον χαμογελαστό εργάτη, δεξιά στο βάθος. Η Αφροδίτη προσπαθεί να αποκρύψει τα κάλλη της και οι άλλοι της συντροφιάς, διακριτικά αποστρέφουν τα πρόσωπά τους (φωτ.: Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και Ε.Χ. Πετράκος «Τα αρχαία της Ελλάδος κατά τον πόλεμο 1940-1944»).

Της **Εβης Τουλούπου**

Αρχαιολόγος - Επιτίμον Εφόρον Αρχαιοτήτων

«ΤΟ ΦΕΓΓΑΡΙ έλαμπε ακόμη πολλές φορές στον ουρανό, όταν έφευγα από το σπίτι για το Μουσείο», γράφει η Σέμνη Καρούζου σε ένα αυτοβιογραφικό της κείμενο, μιλώντας για τις μέρες του '40, όταν εργαζόταν για την απόκρυψη των αρχαίων στο Εθνικό Μουσείο. Κείμενο δημοσιευμένο στο περιοδικό *Ησος* του 1984. Περισσότερα γράφει η ίδια στη Νέα Εστία του 1946: «Το πρωί εκείνο της 28ης του Οκτώβρη 1940 όταν βρήκαμε όλους τους φύλακες μαζεμένους στα προπύλαια (του Εθνικού Μουσείου) και είδαμε τον πιο ηλικιωμένο να σφίγγει από αγωνιστική διάθεση τις μασέλες του, αδελφώθηκαν αμέσως όλοι, έφοροι, υπάλληλοι, τεχνίτες, φύλακες και άρχισαν τη δουλειά. Καθώς τα αναγκαία χρήματα δεν άργησαν να δοθούν, ήταν σε λίγες εβδομάδες έτοιμες οι κάσες με γλυπτά, με αγγεία, με χάλκινα κ.ά. που τραβήχτηκαν κατά τα υπόγεια του νέου κτιρίου του Μουσείου (κατά μήκος της οδού Μπουμπουλίνας)... Η εργασία όμως που χρειαζόταν για το κρύψιμο όλου του περιεχομένου του Μουσείου ήταν μεγάλη και δεν τελείωνε εύκολα... Ξεϊ ολόκληροι μήνες, ακριβώς όσο κράτησε η αντίσταση, χρειάστηκαν για να συμπληρωθούν οι εργασίες της εξασφάλισης των αρχαίων».

Μια λεπτομερής δημοσίευση

Συστηματική μελέτη για την οργάνωση της απόκρυψης των αρχαίων στα Μουσεία όλης της Χώρας έχει γράψει ο γεν. γραμματέας της Αρχαιολογικής Εταιρείας, Β. Πετράκος, με τίτλο «Τα αρχαία της Ελλάδος κατά τον πόλεμο 1940-1944». Δημοσιεύθηκε στο τεύχος 31 του περιοδικού «Μέντωρ», που κυκλοφόρησε και ως ανάτυπο το 1994. Προηγήθηκε έρευνα του ίδιου στα αρχεία της Εταιρείας και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας.

«Το υπουργείο Παιδείας, με εγκύκλιό του της 11ης Νοεμβρίου 1940, έδωσε στους Εφόρους λεπτομερείς οδηγίες για τον τρόπο προστασίας των αρχαίων. Ταυτόχρονα, σχηματίστηκαν, με υπουργικές αποφάσεις, Επιτροπές Απόκρυψης και Ασφάλισης των εκθεμάτων των μουσείων του Κράτους και ο συντονισμός του έργου των επιτροπών ανατέθηκε στον καθηγητή και γραμματέα της Αρχαιολογικής Εταιρείας Γεώργιο Οικονόμο». Ο κ. Πετράκος δίνει έναν μακρύ κατάλογο των ανθρώπων που έως τον Μάιο του 1941, με τη βοήθεια των φυλάκων, των λίγων τεχνιτών της Υπηρεσίας και των εργατών, φρόντισαν για την απόκρυψη των αρχαίων. Ειδικά για το Εθνικό Μουσείο βοήθησαν και λίγοι ξένοι αρχαι-

ολόγοι, ο Άγγλος A. Wace, ο Αμερικανός B. H. Hill (που εργάστηκε και στο Μουσείο Κορίνθου), ο Γερμανός B. Welter και ο Αυστριακός O. Walter. Για τον τελευταίο η Σ. Καρούζου γράφει στη Νέα Εστία του 1965 όταν πληροφορήθηκε το θάνατό του: «Πρέπει να έφερνε συχνά στη μνήμη του, σαν τις ανώτερες της ζωής του, τις ημέρες εκείνες του Αλβανικού πολέμου, όταν πρωί παρουσιάζονταν στα υπόγεια του Εθνικού Μουσείου για να βοηθήσει την αποθήκευση των θησαυρών του. Εργαζόταν εκεί αδιάκοπα, έντονα, μαζί με τους άλλους αρχαιολόγους καταγράφοντας με ακρίβεια, ασφαρίζοντας μέσα σε κουτιά πολύτιμα αντικείμενα που έπρεπε να ταφούν για πολλά χρόνια, με το σκοπό να περισωθούν γι' αυτούς που θα επιζούσαν».

Επιφανή και αφανή πρόσωπα

Ανάμεσα στους νεαρούς φοιτητές της αρχαιολογίας που έσπευσαν στο Εθνικό Μουσείο για βοήθεια ήταν η κ. Αθηνά Καλογεροπούλου και ο Ακαδημαϊκός Σπ. Ιακωβίδης.

«Μερικές καλές γυναίκες φυλάκων περιτύλιγαν και αυτές τα αρχαία, ακόμη και τα πιο πολύτιμα. Με υπερηφάνεια για το λαό μας βεβαιώθηκα στο τέλος του πολέμου, όταν ανοίχθηκαν τα κιβώτια και παραλήφθηκαν τα αρχαία ότι, παρόλη εκείνη τη μοιραία ατελή επιτήρηση, κανένα χρυσό αντικείμενο, καμιά πολύτιμη πέτρα δεν έλειπε», διηγείται η Καρούζου.

Πρόεδροι των Επιτροπών ήταν κυρίως Αρεοπαγίτες και στις μικρότερες πόλεις Πρωτοδικές. Μέλη ήταν κυρίως αρχαιολόγοι της Υπηρεσίας, καθηγητές Πανεπιστημίου: Ο Α. Ορλάνδος, ο Γ. Μηλιάδης, η Σ. Καρούζου και η Ι. Κωνσταντίνου, στο Εθνικό Μουσείο. Ο Σ. Κουγέας και ο Ν. Κυπαρίσσης στο Μουσείο Ακροπόλεως. Ο Γ. Σωτηρίου στο Βυζαντινό Μουσείο. Ο Ν. Βέης και ο Χρ. Καρούζος στα Μουσεία Κεραμεικού και Πειραιώς. Ο Σπ. Μαρινάτος, ο Δ. Ζακυθινός και η Ειρ. Βαρούχα - Χριστοδουλοπούλου στο Νομισματικό Μουσείο. Ο Χρ. Καρούζος στα Μουσεία της Θήβας και της Χαλκίδας. Ο Ι. Παπαδημητρίου στο Μουσείο της Κέρκυρας. Ο Ευστρ. Πελεκίδης, ο Α. Ξυγγόπουλος και ο Δ. Ευαγγελίδης στο Μουσείο Θεσσαλονίκης. Ο Φ. Σταυρόπουλος στο Μουσείο Ολυμπίας, ο Ν. Πλάτων στο Μουσείο Ηρακλείου. Μέλη επιτροπών ήταν ακόμη οι αρχιτέκτονες Γ. Πάντζαρης, Β. Δούρας, Β. Ραφτόπουλος, ο ζωγράφος Ο. Αργυρός, οι γλύπτες Α. Σώχος και Μ. Τόμπρος, μηχανικοί του υπουργείου Παιδείας ή των Δημ. Εργων, δήμαρχοι μικρών πόλεων και γυμνασιάρχες, όπως ο Θρ. Σταύρου.

Τόποι και τρόποι απόκρυψης

Οι τόποι απόκρυψης των αρχαίων ήταν κυρίως τα υπόγεια των Μουσείων όπου τοποθετήθηκαν κυρίως κιβώτια με κεραμεική και μικροαντικείμενα που προστατεύθηκαν με σάκκους άμμου. Τα πολύ μεγάλα αγάλματα και ανάγλυφα του Εθνικού, της Ακροπόλεως και του Πειραιώς

1947. Ο αρχαιολόγος Γιάννης Μηλιάδης δεξιά, εξετάζει την Αθηνά του Μουσείου Ακροπόλεως, τη στιγμή που γίνεται η εξαγωγή της από την κρύπτη. Τα γλυπτά του Μουσείου Ακροπόλεως ετάφησαν σε διάφορες κρύπτες: στο ίδιο το μουσείο, στην αίθουσα του Παρθενώνα και σε άλλους χώρους της Ακροπόλεως. Ο Βασ. Χ. Πετράκος, γραμματέας της Αρχαιολογικής Εταιρείας, δημοσίευσε συστηματική μελέτη για την απόκρυψη των αρχαίων εκθεμάτων με τίτλο «Τα αρχαία της Ελλάδος κατά τον πόλεμο 1940-1944» στο περιοδικό «Μέντωρ» (τεύχ. 31). Η φωτογραφία είναι από τη μελέτη αυτή που κυκλοφόρησε και σε ανάτυπο.

καταχώστηκαν, άλλα σε κιβώτια και άλλα χωρίς συσκευασία, στις ίδιες αίθουσες όπου ήταν εκτεθειμένα, αφού ανοίχθηκαν βαθιοί λάκκοι στο δάπεδο που πληρώθηκαν με άμμο και καλύφθηκαν με πλάκα από οπλισμένο σκυρόδεμα. Στο πρωτόκολλο απόκρυψης του αγάλματος του Ερμή στην Ολυμπία περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια η όλη διαδικασία. Πώς

ενισχύθηκε το άγαλμα στα εύθραυστα σημεία του με οπτοπλίνθους και γυψοσιμεντοκονίαμα, πώς τοποθετήθηκε σε ειδικά κατασκευασμένο κιβώτιο, πώς καταβιβάστηκε σε τάφρο βάθους 4 μέτρων που ανοίχτηκε μπροστά στο βάθρο του αγάλματος και πώς καλύφθηκε η τάφρος με πλάκα από σιδηροπαγές σκυροκονίαμα.

Τα μεγάλα χάλκινα αγάλματα του

Η αρχαιολόγος Σέμνη Καρούζου. Με την κήρυξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, η Καρούζου, μέλος της Επιτροπής Απόκρυψης των Εκθεμάτων του Εθνικού Μουσείου, ασχολήθηκε με την αποθήκευση και την ταφή χιλιάδων αρχαιολογικών αντικείμενων. Μετά την Απελευθέρωση, όταν τα αρχαία σταδιακά ξεθάβονταν, δούλεψε για την επανέκθεσή τους στις επισκευασμένες αίθουσες του μουσείου. Το όλο έργο γινόταν κάτω από τις οδηγίες του συζύγου της, Χρήστου Καρούζου, ο οποίος ανέλαβε διευθυντής το 1942. Στο ζεύγος Καρούζου ανήκει το μεγάλο έργο της ανασύστασης του Εθνικού Μουσείου μετά τον Πόλεμο (φωτ.: «Εκδοτική Αθηνών»).

Εθνικού Μουσείου, το καθένα σε αδιάβροχα περιτυλίγματα (πισσόχαρτα), τοποθετήθηκαν σε κιβώτια πισσαρισμένα εσωτερικά και εξωτερικά, σύμφωνα με τις οδηγίες καθηγητών της Χημείας.

Σε μερικές περιπτώσεις, όπως στην Ακρόπολη, χρησιμοποιήθηκαν αρχαία φρέατα, που είναι λαξευμένα κατά μήκος της Β πλευράς του Παρθενώνα ή αρχαίοι υπόγειοι τάφοι όπως στους Δελφούς. Στον Πειραιά χρησιμοποιήθηκε ο ημικυκλικός αγωγός της ορχήστρας του αρχαίου θεάτρου. Τα γλυπτά της Κορίνθου καταχώστηκαν στο Ασκληπιείο.

Συνηθέστερο ήταν να ταφούν τα αρχαία σε ορύγματα που ανοίχτηκαν στις αυλές των Μουσείων, όπως στο Βυζαντινό, στη Θεσσαλονίκη, στη Σπάρτη, στη Θήβα ή ακόμη και στον ίδιο τον αρχαιολογικό χώρο, όπως στον Κεραμεικό.

Στο Μουσείο Μπενάκη ο ιδρυτής του Αντώνης Μπενάκης άρχισε μόνος του την απόκρυψη των εκθεμάτων μέσα σε κιβώτια. Όταν κάποτε επέστρεψε από το μέτωπο ο επιμελητής του Μανόλης Χατζηδάκης τον βρήκε να τυλίγει ακόμη μικροαντικείμενα...

Πολλά αρχαία μεταφέρθηκαν σε κρύπτες μακριά από τα Μουσεία, αλλά όχι μακριά από το κέντρο. Στη σπηλιά της Εννεακρόνου, στα ΒΔ της Ακροπόλεως και στις λεγόμενες φυλακές του Σωκράτους, φυλάχτηκαν 57 κιβώτια από το Εθνικό Μουσείο και άγνωστο πόσα από το Μουσείο Ακροπόλεως. Το Μουσείο Ναυπλίου προστάτευσε τα αρχαία του σε σπήλαιο της περιοχής. Γράφει, σχετικά η Καρούζου: «Επειδή κρίθηκε επικίνδυνο να συγκεντρωθούν όλα τα αρχαία σε ένα σημείο... πήρε η Επιτροπή την απόφαση να τα εμπιστευθεί σε αρχαίες σπηλιές, με την κρυφή ελπίδα ίσως ότι τα στοιχεία που από τότε ξενυχτούν κει πέρα θα γίνονταν οι καλύτεροι φύλακες των. Μολοντούτο ένας παχύς τοίχος από μπετόν μπήκε για να φράξει την είσοδο».

Σε τράπεζες

Στα θησαυροφυλάκια της Τράπεζας της Ελλάδος μεταφέρθηκαν τα χρυσά και άλλα πολύτιμα αντικείμενα από το Εθνικό Μουσείο, τα ελεφάντινα, τα χρυσά και τα μικρά χάλκα του Μουσείου Δελφών και όλα τα πολύτιμα του Μουσείου Θεσσαλονίκης. Στην ίδια τράπεζα στάλθηκαν και 60 κιβώτια από το Νομισματικό Μουσείο. Αλλα επαρχιακά μουσεία εμπιστεύθηκαν τους θησαυρούς τους στα υποκαταστήματα των Τραπεζών Εθνικής και Ιονικής.

Τα ολιγότερο σημαντικά αρχαία έμειναν στις άδειες αίθουσες των Μουσείων, σκεπασμένα με σάκκους άμμου (Εθνικό, Πειραιώς, Κορίνθου, Ρεθύμνου, Σπάρτης, Τεγέας, Θηβών).

Στο Εθνικό Μουσείο συγκεντρώθηκαν αρχαία και από άλλα μουσεία, όπως 19 κιβώτια από τον Κεραμεικό και μάλιστα στο διάστημα της κατοχής έφθασε με κάθε μυστικότητα από τους Δελφούς ο Ηνίοχος αποσυναρμολογημένος σε δυο κομμάτια. Φιλοξενήθηκαν ακόμη εδώ αντικεί-

Συνέχεια στην 14η σελίδα

Συνέχεια από την 13η σελίδα

μενα του Εθνολογικού Μουσείου, έργα της Πινακοθήκης και τα Γενικά Αρχεία του Κράτους. Κάποιοι υπόγειοι χώροι του Μουσείου χρησίμευσαν ως καταφύγιο των κατοίκων της περιοχής, ενώ σε άλλους χώρους διανέμονταν στους φύλακες συσσίτιο. Στις άδειες αίθουσές του εγκαταστάθηκαν η Ταχυδρομική Υπηρεσία, η Κρατική Ορχήστρα και η Υγειονομική Υπηρεσία. Μετά την απελευθέρωση χρειάστηκε πολύς χρόνος και πολλές ενέργειες για να απομακρυνθούν όλες αυτές οι υπηρεσίες από το Μουσείο.

Αποφυγή κλοπών και καταστροφών

Τα μέτρα αυτά της απόκρυψης αποδείχτηκαν εξαιρετικά, αφού έτσι προστατεύθηκαν τα αρχαία από κλοπές και καταστροφές. Κάποιες προσπάθειες Γερμανών στρατιωτικών για να ξεθαφτούν σημαντικά αντικείμενα, ώστε να ανοίξουν μερικές αίθουσες του Εθνικού Μουσείου, απέβησαν μάταιες, αφού τούτο απαιτούσε τεράστια εργασία και μεγάλες πιτώσεις που δεν υπήρχαν. Περιπτώσεις είχε μόνο το Μουσείο του Κεραμεικού που οι Γερμανοί θεωρούσαν κατά κάποιο τρόπο κτήμα τους αφού το γερμανικό κράτος είχε διαθέσει χρήματα για την ανέγερσή του. Επεχείρησαν να εκθέσουν κάποια αντικείμενα, αλλά τελικά οι πιο καλοπροαίρετοι αναστατώθηκαν όταν διεπίστωσαν ότι κλάπηκε ένα αγγείο. Περισσότερες περιπτώσεις είχε ο Βράχος της Ακροπόλεως που θεωρήθηκε στρατιωτική περιοχή. Πολλές φορές στήθηκαν εκεί πυροβόλα που τελικά απομακρύνθηκαν μετά από έντονες διαμαρτυρίες του Μηλιάδη. Στο Μουσείο Ακροπόλεως οι Ιταλοί εγκατέστησαν στρατώνα, πλυτήριο, μαγειρείο και αποχωρητήριο.

Εργασίες αποκάλυψης

Αν η απόκρυψη των αρχαίων κράτησε 6 μήνες, οι εργασίες για την αποκάλυψή τους χρειάστηκαν χρόνια. Άλλες ήταν οι προτεραιότητες της Πολιτείας μετά την απελευθέρωση. Μόλις τον Μάρτιο του 1946 ο τότε υπουργός των Οικονομικών, Αλεξ. Μυλωνάς, (γιος παλιού αρχαιολόγου και πατέρας του υπουργού Πολιτισμού το 1963) εισάκουσε τον Χρ. Καρούζο και τον Μαρ. Καλλιγά που τον επισκέφτηκαν και έβγαλε μια μικρή πίστωση. Αρκούσε μόνο για να αποζημιωθούν οι εργάτες που με τα φτυάρια τους θα απομάκρυναν την άμμο από τα γλυπτά που ήταν θαμμένα στα ορύγματα και να ανοικτούν μερικές τουλάχιστον από τις 250 κάσες που έκρυβαν τα αγγεία, τα χάλκινα και άλλα αρχαία.

Επίπονο και χρονοβόρο έργο

Γράφει η Καρούζου: «Αμέσως όλο το προσωπικό του Μουσείου ηλεκτρίστηκε. Υπάλληλοι, φύλακες, καλλιτέχνες, τεχνίτες και εργάτες αδελφώθηκαν πάλι, όπως το 1940, και κατέβηκαν στα υπόγεια. Χωρίς ούτε μιας ημέρας αποζημίωση για υπερωρία οι καλλιτέχνες, οι τεχνίτες, οι

Με χειροδεμένο αιχμάλωτο μοιάζει ο κούρος του Σουνίου τη στιγμή που ετοιμάζεται για απόκρυψη σε τάφρο. Η αίθουσα του Αρχαιολογικού Μουσείου στην οποία βρισκόταν εκτεθειμένος, έγινε και τόπος ταφής του.

φύλακες, όλοι άνθρωποι φτωχοί, κάθονταν πέντε ολόκληρους μήνες ενδιάωρες την ημέρα πάνω από τους εργάτες. Δεν ήταν μικρή δουλειά να βγει από τόσα δωμάτια άμμος και χώμα ύψους 4 μέτρα έως ότου φθάσουμε στο στρώμα των αρχαίων.

Και ότα τα πρώτα γλυπτά άρχισαν να χαράζουν, παλιές γνωριμίες, ένα κεφάλι, ένα αγαλματάκι, μια επιτύμβια στήλη, άλλα με γελαστά, άλλα με πικραμένα πρόσωπα, πρόβαλαν για να μας πουν το «καλώς σας βρήκαμε». Όμως η επιφάνεια μερικών είχε πειραχθεί από τη φθορά του ξύλου και έπρεπε να εκτεθούν στον αέρα, να πλυθούν, να λιαστούν ημέρες, εβδομάδες κάποτε. Γιατί το μάρμαρο είναι μια ύλη τρυφερότερη κι από το μετάξι και δεν σηκώνει κανένα χημικό μέσο. Επειτα ερχόταν το δύσκολο και υπεύθυνο έργο του ανεβάσματος από τα υπόγεια, το κρέμασμα από τη μηχανή και το βγάλσιμο αυτών που ήταν θαμμένα βαθειά στις παλιές αίθουσες. Εδώ, χωρίς τη βοήθεια του γλύπτη του Εθνικού Μουσείου, Αντρέα Παναγιωτάκη, χωρίς την πείρα και τη φρονιμάδα του, θα ήταν δύσκολο να προχωρήσει η δουλειά χωρίς ζημιές. Κόβεται η αναπνοή του ανθρώπου όταν βλέπει ένα μεγάλο άγαλμα σαν τον Ποσειδώνα της Μήλου να κρέμεται μετέωρο πάνω από το λάκκο του. Γυρίζει κανείς τη ματιά του πάνω κατά τη σκαλωσιά, ρωτιέται αν τα μαδέρια είναι γερά, αν ο γάντζος της μηχανής έχει καλά πιάσει. Οι μαρμαράδες όμως είναι θετικοί άνθρωποι όσο και οι καλλιτέχνες. Ο βοηθός, λιγλόγος και μυαλωμένος ξέρει καλά τι προστάζει στους εργάτες, με τη συμβολική γλώσσα των μαστόρων: «Βάλε φωτιά» που θα πει φέρε ένα υπομόχλιο «μαλάκωμα», «να μη μασηθεί το σκοινί», «τα κατρακύλια μπροστά» και τέτοια! Ετσι, κανένα αρχαίο από όσα ασφαλίστηκαν στο Μουσείο δεν έπαθε έως την ώρα στη μεταφορά».

Και καταλήγει με ένα δίδαγμα: «τίποτα δεν είναι πιο σωτήριο όσο το κρύψιμο στο χώμα. Κανένα στοιχείο ούτε άνθρωπος ούτε ξύλινη κάσση, ίσως ποιος ξέρει, αλίμονο ούτε η σπηλιά (το 1946 δεν είχαν ακόμη ανοικτεί), δεν τα σώζει τόσο σίγουρα όσο η μητέρα εκείνη που τα σκέπασε στους αιώνες, η Γαία φίλη».

Όλη τη δεκαετία του '50

«Ο αποκιβωτισμός συνεχίστηκε και σε όλη τη δεκαετία του 1950, αφού εξασφαλίστηκαν μεγαλύτερες πιστώσεις από το σχέδιο Marshal για την επαναλειτουργία των Μουσείων. Ετσι δινόταν η δυνατότητα στο Διευθυντή του Εθνικού Μουσείου, Χρ. Καρούζο, να επιλέξει κάποιους ημερομίσθιους αρχαιολόγους αφού δεν είχε κανένα μόνιμο. Βρεθήκαμε τότε τρεις – τέσσερις που είχαμε την τύχη να προσληφθούμε και να δουλέψουμε με τις οδηγίες αυτού του σοφού αρχαιολόγου και της γυναίκας του. Ήταν μια μοναδική εμπειρία να κρατούμε κάθε μέρα στα χέρια μας τα αρχαία που έβγαιναν από τα κιβώτια, κι ας πνιγόμασταν από τη σκόνη των σάπιων περιτυλιγμάτων από μπαμπάκι κι ας εισπνέαμε τη σκόνη από την οξειδωση των χαλκών αντικειμένων κι ας παγώναμε ατέλειωτες ώρες στο αθέρμαστο κτίριο. Εφθασε μια μέρα που «δεκάδες χιλιάδες αντικειμένων βρέθηκαν ριγμένα κατά γης, ξεριζωμένα από τα βάθρα τους, ξεκολλημένα, πολλά με χαμένους αριθμούς, ακάθαρτα, άρρωστα και σκονισμένα» (Καρούζου, Νέα Εστία 1956). Αρχισε τότε ένα πολύ επίπονο έργο που ήταν η ταύτιση των αντικειμένων που έβγαιναν πάλι στο φως με τα πρωτόκολλα εγκιβωτισμού που είχαν συνταχθεί βιαστικά τους μήνες του πολέμου. Οι ετικέτες με τους αριθμούς

των αντικειμένων ή είχαν σβηστεί ή είχαν φαγωθεί από τα ποντίκια, των οποίων τα ίχνη ήταν φανερά στα περισσότερα κιβώτια. Ακολουθούσε η ταύτιση των ίδιων αντικειμένων με τις περιγραφές (όχι πάντα πολύ σαφείς) των επίσημων καταλόγων και η τακτοποίηση τους σε ράφια που εν τω μεταξύ είχαν στηθεί στα υπόγεια. Απαραίτητη ήταν και η αναγνώριση κάθε αντικειμένου από τις περιγραφές και τις φωτογραφίες των δημοσιεύσεων σε επιστημονικά περιοδικά και συγγράμματα. Πολλές φορές ο έλεγχος έπρεπε να επαναληφθεί έως και 5-7 φορές εάν υπήρχαν αμφιβολίες για την ταύτιση».

Άθλος για την επανέκθεση

Μια άλλη μεγάλη εργασία που αναλάβαμε ήταν να βοηθήσουμε τους δύο τρεις συντηρητές που δούλευαν τότε στο Μουσείο να καθαρίσουμε μαζί τα αντικείμενα από τα οποία πολλά είχαν φυλαχθεί όπως είχαν φθάσει από τις ανασκαφές. Ο μεγάλος άθλος ήταν η προετοιμασία για την επανέκθεση, το στήσιμο των αγαλμάτων σε νέα βάθρα, η στερέωση των μικροαντικειμένων σε βασούλες ή σε πινακίδες πριν από την τοποθέτησή τους στις νέες προθήκες και προπαντός η τακτοποίηση των αποθηκών, ώστε να είναι προσιτές στους ειδικούς μελετητές. Όλα αυτά προχωρούσαν ενώ είχαν αρχίσει τεράστιες οικοδομικές εργασίες στο παλιό νεοκλασικό κτίριο και έπρεπε να γίνονται συνεχείς μεταφορές από τη μια αίθουσα στην άλλη, από τις παλιές αυλές στα νέα υπόγεια των χιλιάδων αρχαίων που συνέβρεαν στο Εθνικό Μουσείο, από όλη την Ελλάδα όσα χρόνια δεν υπήρχαν επαρχιακά Μουσεία. Αλλά η νεώτερη ιστορία του Εθνικού Μουσείου είναι ένα άλλο θέμα που δεν ανήκει εδώ.

Παράνομη διακίνηση αρχαιοτήτων

Κλοπές προϊστορικών και κλασικών έργων τέχνης στην εποχή της μεταπολίτευσης

Της **Ελένης Παπακωνσταντίνου**

Προϊσταμένης τμήματος Μουσείων, Δ/σης
Προϊστ. και Κλασικών Αρχαιοτήτων ΥΠΠΟ

ΤΟ ΘΕΜΑ ως φαινόμενο με μακρά-ωνη εφαρμογή στον ελλαδικό ιστορικό χώρο –κοιτίδα πολιτισμού κατανεμημένη σε χιλιόμετρα θαλάσσιας ακτογραμμής που την τέμνουν τα διεθνή νηολόγια της Μεσογείου– αποτελεί μόνιμο πρόβλημα σε διαρκή εξέλιξη.

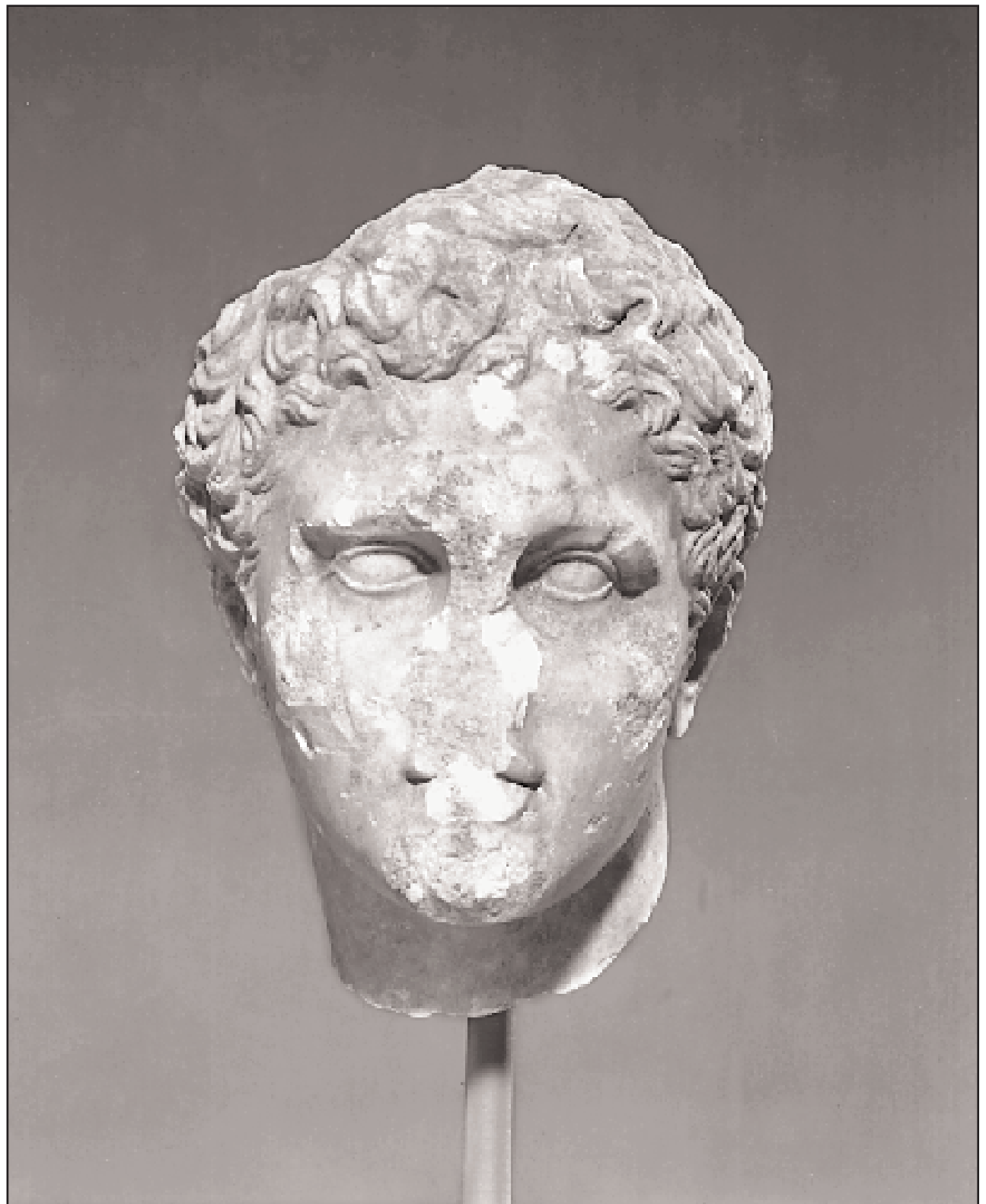
Εξακολουθεί να ταλανίζει τις χώρες παραγωγής της πολιτιστικής κληρονομιάς, παρά τα ισχύοντα σε παγκόσμια κλίμακα μέτρα πάταξης και την ενίσχυση της προσπάθειας διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της παρεμπόδισης της παράνομης κυκλοφορίας έργων Τέχνης, χαρακτηρισμένων δυνάμει της Συμβάσεως της ΟΥΝΕΣΚΟ ως προστατευόμενα πολιτιστικά αγαθά.

Ιδιαίτερα αξίζει να μνημονευθεί ότι τα προϊόντα αρχαιοκαπηλίας είχαν ανέκαθεν συλλεκτική αξία με παραμέτρους ιδεολογικούς ή και πρακτικούς –δίκην επένδυσης άμεσα αξιοποιήσιμης και εκπονήσιμης– προ πάντων όταν τα συνοδεύει και πιστοποιητικό προέλευσης. Τη δράση εξυπηρετούν άλλωστε δυο συγκυρίες. α) Η κατά κανόνα απόκρυψη του τρόπου απόκτησης από τον πωλητή–διαθέτη σε συνδυασμό με την κατά περίπτωση σιωπηρή αποδοχή του «εμπορικού» προϊόντος εκ μέρους του αγοραστή, απρόθυμο να ελέγξει τη νομιμότητα της συναλλαγής βάσει παραστατικών στοιχείων άδειας εξαγωγής και εκτελωνισμού. β) Η δυσχέρεια εντοπισμού των κλαπέντων. Η τελευταία οφείλεται ουσιαστικά στη μεθοδευμένη πλέον «εξαφάνιση – απόκρυψη» των αρχαιοτήτων για ένα χρονικό διάστημα, είτε από πλευράς διαθέτη, ο οποίος αναμένει κατάλληλη ευκαιρία διακίνησης της παράνομηςπραμάτιας του –συνήθως περιφερόμενης σε τεράστια γεωγραφική κλίμακα–, είτε από πλευράς του «έγκυρου» αγοραστή που θα φροντίσει την αποθήκευση των εν γνώσει του κλαπέντων για όσο διάστημα απαιτηθεί να λησμονηθούν.

Ανιχνευτές

Τον κύκλο τροφοδοτεί, εξάλλου, η ανεξέλεγκτη εισαγωγή και εμπορία των πάσης φύσεως ανιχνευτών και συσκευών εντοπισμού μετάλλων. Στις υποθέσεις δίωξης αρχαιοκαπηλίας συμβαίνει η σύλληψη να γίνεται επ' αυτοφώρω κατά τη διάρκεια του κρούσματος, άλλοτε κατά την εξιχνίαση και κατάσχεση να συλλέγονται και στοιχεία αποδεικτικά της αγοράς. Το ανησυχητικό είναι ότι τουλάχιστον σε μια περίπτωση οι αποδείξεις προμήθειας ανιχνευτών κατασχέθηκαν στο χώρο του παραλήπτη – κλεπταποδόχου στην αλλοδαπή.

Την ανατροπή αυτής της δυναμι-

Μουσείο Επιδαύρου. Μαρμάρινο κεφάλι εφήβου 2ος – 1ος π.Χ. αιώνας. Εκλάπη και αναζητήθηκε μέσω καταχώρισης στο περιοδικό *Icom News*, τεύχος Β' 1988. Επισημάνθηκε στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ και επαναπατρίστηκε από το ΥΠΠΟ το 1990.

κής ευχέρειας στην αρχαιοκαπηλική δράση επιχειρεί το υπουργείο Πολιτισμού με τη διαδικασία του ελέγχου στην εισαγωγή και χρήση των ανιχνευτών μετάλλων στη χώρα, διαδικασία που θα εναρμονίζεται με τη γενικότερη προσπάθεια πάταξης του φαινομένου. Ηδη, σε χώρες της Ενωμένης Ευρώπης, τις οποίες απασχολεί το πρόβλημα, παραγγελίες τέτοιας φύσης μηχανημάτων γίνονται αποδεκτές με μεγάλη επιφύλαξη, όταν το νομοθετικό πλαίσιο για τη διακίνηση του συγκεκριμένου προϊόντος δεν είναι επαρ-

κές στη χώρα εισαγωγής του.

Παρά την προϊούσα, όμως, ανάπτυξη της διεθνούς συνεργασίας στον τομέα της ανάσχεσης της δράσης κυκλωμάτων του οργανωμένου εγκλήματος, η περιστολή των κλοπών σε Αρχαιολογικούς Χώρους, μη εντοπισμένους επιστημονικά, είναι αντικειμενικά δύσκολη, δεδομένης της πυκνότητας των αρχαίων οικιστικών καταλοίπων σε περιοχές συχνά απομακρυσμένες στην ενδοχώρα και δύσκολα προσβάσιμες από τα σύγχρονα οδικά δίκτυα. Σημειωτέον, ότι για τη διασφάλιση αρχαιολο-

γικών ζωνών μη οργανωμένων ως επισκέψιμων στη φύλαξη – νυκτοφύλαξη, που καλείται να καλύψει τεράστιες εκτάσεις συχνά μη προσπελάσιμες, ζητείται κατά κανόνα η ενίσχυση των αστυνομικών περιπολιών.

Η συνεργασία, άλλωστε, συναρμόδιων φορέων στο αντικείμενο είναι παλαιά και εντάσσεται στη γενικότερη μέριμνα για τη διάσωση πολιτιστικής κληρονομιάς, που σε Εθνικό και Κοινοτικό επίπεδο θεωρείται ανέκαθεν διατηρητέα και

Συνέχεια στην 17η σελίδα

Χρυσό δακτυλίδι του 1500 π.Χ. από το «Θησαυρό των Αηδονιών» Νεμέας. Διακινήθηκε στο εξωτερικό μετά τη σύλληψη μυκηναϊκών τάφων το 1977 και εντοπίστηκε το 1993 στις ΗΠΑ με όλο το πολύτιμο σύνολο των χρυσών κτερισμάτων, δημοσιευμένων σε κατάλογο δημοπρασιών στη Ν. Υόρκη. Για τον επαναπατρισμό του θησαυρού απαιτήθηκε σκληρός αγώνας με νομική υποστήριξη, βάσει φακέλου τεκμηρίωσης που συνέταξε ειδική επιστημονική επιτροπή εμπειρογνομόνων αρχαιολόγων, καθώς και δικαστική διεκδίκηση για να επιτευχθεί η επιστροφή στη χώρα και στο Μουσείο Νεμέας, όπου προετοιμάζεται η έκθεσή του.

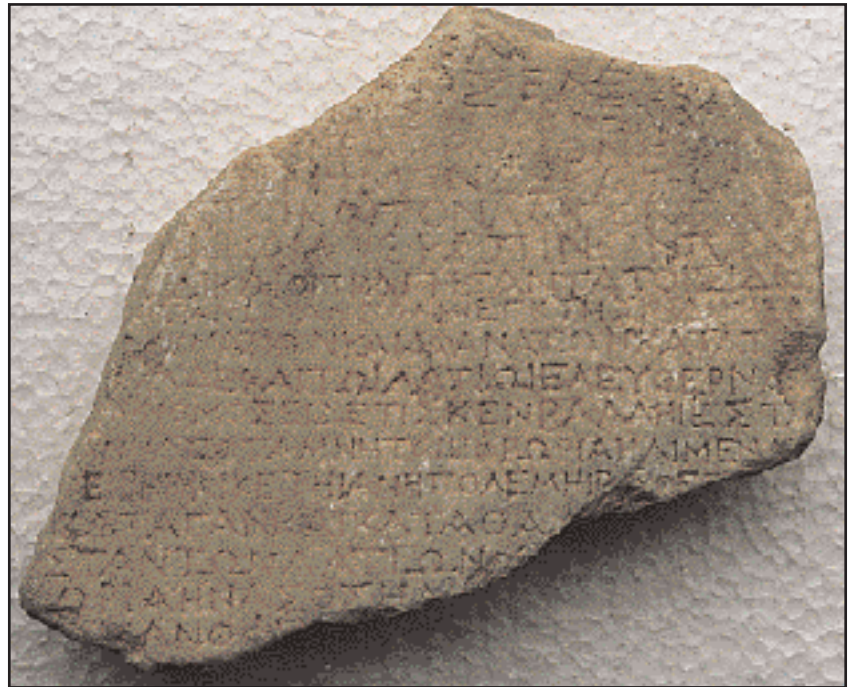
Νεολιθικά ειδώλια της 5ης – 3ης χιλιετίας π.Χ. Ανήκαν σε ιδιωτική συλλογή μέχρι το 1985, οπότε εκλάπησαν με ένοπλη ληστεία και εντοπίστηκαν στο Μόναχο όταν επιχειρήθηκε να πωληθούν σε Μουσείο. Φυλάσσονται υπό μεσεγγύηση στις δικαστικές αρχές της αλλοδαπής και κινείται η διαδικασία επιστροφής τους ύστερα από την τελεσιδικία της υπόθεσης. Ολόκληρη η ιδιωτική συλλογή περιήλθε στην κυριότητα του Αρχαιολογικού Μουσείου Λάρισας.

Το 1993, με κριτήριο τη μοναδικότητα αρχαίων ελληνικών αγγείων της Συλλογής Hirschmann που τέθηκε σε πλειστηριασμό από βρετανικό οίκο δημοπρασιών, το υπουργείο Πολιτισμού παρενέβη αρχικά διεκδικώντας την απόσυρση 7 έργων μέσω των διπλωματικών αρχών και στη συνέχεια μετέχοντας απέκτησε δι' αγοράς δύο σημαντικά έργα που εμπλουτίζουν από το 1994 τη Συλλογή Αγγείων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, έναντι 86,6 εκατ. δραχμών. Πρόκειται για αττική ερυθρόμορφη κύλικα με παράσταση Διονύσου και Ηρακλή σε σκηνή συμποσίου που αποδίδεται στο ζωγράφο Δούρι, του 470 π.Χ. Επίσης έναν αττικό μελανόμορφο αμφορέα του ζωγράφου του Τιμιάδη με μυθολογικές παραστάσεις που χρονολογείται στο 550–540 π.Χ.

Κατάσταση θρυμματισμού κατά τον επαναπατρισμό της μαρμάρινης επιτύμβιας στήλης του Θεσσαλού Εχενικού (υψ. 1,66 μ.), έργου εξαιρετικής καλλιτεχνικής αξίας του 4ου π.Χ. αιώνα. Τον Μάρτιο 1993 η στήλη χτυπήθηκε από αρχαιοκαπήλους στο ύψος των γονάτων των δύο ανάγλυφων μορφών για να αποσπασθεί από το βάθρο της –στημένο στην πλατεία της κοινότητας Καλογήρων Τρικάλων– και να μειωθεί το βάρος του μαρμάρου κατά τη φυγάδευση στο εξωτερικό. Το ΥΠΠΟ αναζήτησε το έργο με τη συνδρομή διεθνών οργανισμών (ΟΥΝΕΣΚΟ, ICOM) και μέσω των διωκτικών αρχών (ΙΝΤΕΡΠΟΛ – τελωνεία), η αναγγελία διεκδίκησης καταχωρήθηκε στο διεθνές για τα κλαπέντα έργα έντυπο IFAR (τεύχος Νοέμβριος '93). Τον Ιανουάριο 1994 Ελβετός δικηγόρος δήλωσε στο γεν. προξενείο μας στη Ζυρίχη την πρόθεση πελάτη του για απόδοση του αρχαίου που πρόσφατα είχε αποκτήσει «εν αγνοία της κλοπής». Το έργο επεστράφη στις 9–2–1994 και το επίπονο έργο της συντήρησης – συγκόλλησης αποκατάστασης της αρχικής μορφής του αρχαίου από τις ζημιές που προκλήθηκαν εκτελέστηκε στα εργαστήρια συντήρησης αρχαιοτήτων του Μουσείου Λάρισας, όπου και φυλάσσεται.

Το ένα από τα δύο θραύσματα ενεπίγραφης στήλης του Μουσείου Ηρακλείου Κρήτης, που επεστράφησαν το 1994 με τη συνδρομή των ελληνικών προξενικών αρχών της Αυστραλίας, ύστερα από μισό αιώνα αρπαγής τους. Τα αρχαία είχε πάρει Αυστραλός που μετείχε στις συμμαχικές επιχειρήσεις του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και παρέμεναν στην κατοχή του. Ο γιος του εκλιπόντος προσεφέρθη να τα επιστρέψει στο χώρο προέλευσης. Η σημασία του ιστορικού κειμένου έγκειται στις συνθήκες μεταξύ αρχαίων πόλεων της Κρήτης, της Ιτάνου και Ιεράπυτνας αφ' ενός και των Λατίνων και Ελευθερναίων αφ' ετέρου (3ος και 2ος αιώνες π.Χ. αντίστοιχα).

Συνέχεια από την 15η σελίδα

προστατευτέα από κάθε άμεση ή έμμεση βλαπτική επέμβαση, καθορισμένη από το Συνταγματικό Νομοθέτη ως Δημόσια περιουσία αναπαλλοτριωτέα στο διηνεκές.

Ελάχιστα ενθαρρυντικό ήταν, όμως, το αποτέλεσμα και δεν ήταν πάντα το αναμενόμενο. Ήδη, η νομοθετημένη από το 1971 αυτοτέλεια του Υπουργείου Πολιτισμού (Ν.Δ. 957 /71), ο απεγκλωβισμός της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας από το υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, ύστερα από ενάμισο αιώνα ένταξης και των εκπαιδευτικών στον αγώνα κατά της αρχαιοκαπηλίας – με το θεσμό των Εκτακτων Επιμελητών Αρχαιοτήτων, Διευθυντών Δημοτικών και Γυμνασίων που πάσχισαν για την περισυλλογή διάσπαρτων αρχαιοτήτων σε σχολεία της Περιφέρειας, σε ενότητες που αργότερα απετέλεσαν τον πυρήνα των Μουσειακών εκθεμάτων σε εθνική εμβέλεια – δεν κατάφερε να αφανίσει το φαινόμενο μεμνωνμένων κρουσμάτων.

Βέβαια, οι μεγάλης κλίμακας διαρπαγές είχαν λήξει με την αποχώρηση των ξένων στρατευμάτων Κατοχής. Όμως, η λεηλασία των μικρών Αρχαιολογικών Συλλογών που δεν πρόλαβαν να διασφαλισθούν ενταφιαζόμενα στο πατρίο έδαφος ή να αποκρυβούν σε φιλόξενα σπήλαια κατά τη διάρκειά της, δημιούργησε την υποχρέωση θέσπισης διεθνών πρακτικών στην αναζήτηση χαμένων αρχαιοτήτων με τη μορφή της έκδοσης από το 1947 εντύπων αναγγελιών κλαπέντων αρχαίων έργων εκ μέρους της διεθνούς δικτικής αρχής ΙΝΤΕΡΠΟΛ. Εκτοτε η διαδικασία της εξακρίβωσης στοιχείων των διακινούμενων αγαθών πολιτιστικής κληρονομιάς υπήρξε καθοριστικά επικουρική στο έργο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η οποία

αναδιοργάνωσε τη δομή της με το Π.Δ. 991/77.

Μέτρα προστασίας

Πλαισιωμένη με τις νέες περιφερειακές και ειδικές περιφερειακές της μονάδες και τις τεχνικές υπηρεσίες του νεοσύστατου τότε υπουργείου Πολιτισμού – Επιστημών φρόντισε για την έναρξη εφαρμογής ειδικών προδιαγραφών αντικλεπτικής προστασίας μνημείων και μουσείων από τη φάση της ανέγερσης κάθε νέου μουσειακού έργου (θωράκιση κτιριακού κελύφους, κιγκλιδώματα ανοιγμάτων, περίφραξη, εγκαταστάσεις συστημάτων συναγερμού – πυρανίχνευσης), μέχρι τον εξοπλισμό και τη στελέχωση – στα πλαίσια μιας τηρούμενης διεθνώς πρακτικής με βάση τις Οδηγίες Οργανισμών (ΟΥΝΕΣΚΟ – ICOM).

Η αναδιάρθρωση και κυρίως η αποκέντρωση των αρμοδιοτήτων των υπηρεσιών του υπουργείου Πολιτισμού με το ΠΔ16/80 οπωσδήποτε συνεισέφερε στον ευχερέστερο έλεγχο, εποπτεία και χαρακτηρισμό των αρχαιολογικών ζωνών, στη συστηματικότερη καταγραφή – ευρετηρίαση μνημείων και έργων, αρχικά με συμβατικό και από την αρχή της παρούσης δεκαετίας με ηλεκτρονικό σύστημα. Το κέρδος στον αγώνα κατά της αρχαιοκαπηλίας είναι πολλαπλό, εφ' όσον η διεκδίκηση της επιστροφής των αρχαίων εγείρεται με βάση τα στοιχεία των σταχωμένων ευρετηρίων καταγραφής και των επιστημονικών δημοσιεύσεων που τεκμηριώνουν την προέλευση.

Μέχρι την κύρωση της Σύμβασης της ΟΥΝΕΣΚΟ (Παρίσι, 17-11-1970 «Περί ληπτέων μέτρων για την απαγόρευση, παρεμπόδιση της παράνομης εισαγωγής, εξαγωγής και μεταβίβασης κυριότητας των πολιτιστι-

Συνέχεια στην 18η σελίδα

Συνέχεια από την 17η σελίδα

κών αγαθών») με το Ν. 1103/80, τα κρούσματα των κλοπών σε οργανωμένους αρχαιολογικούς χώρους ήταν περιορισμένα. Οι λαθρανασκαφές εμφάνιζαν ένα παράνομο κύκλωμα που βαθμιαία οργανώθηκε άριστα για να διαπράξει από τα τέλη της δεκαετίας του '80 τις ένοπλες ληστείες σε βάρος των τεκμηρίων εθνικής αυτογνωσίας, όπως ευσυνείδητα διαλαλούσε ο μακρινός εκείνος, ένθερμος πατριώτης στη διάρκεια του αγώνα της Εθνεγερσίας.

Παράλληλα είναι εμφανές ότι η επιλογή στο σχεδιασμό της κλοπής αρχαίων στηρίζεται στην εμπορική αξία. Σπανίως αντανάκλα τη διάθεση μιας βιαστικής υφαρπαγής ενός «ενθυμιάματος», όπως πρόσφατα συνέβη στη Θεσσαλονίκη από αλλοδαπούς φοιτητές.

Κρούσματα και αγώνας εντοπισμού – επιστροφής αρχαίων

Στην Αθήνα του 1974 συμβαίνει μια περίπτωση κλοπής ενός ερυθρόμορφου αγγείου με παράσταση Ερμή και Γανυμήδη από μη προσβάσιμο για το κοινό αποθηκευτικό χώρο ορόφου στη φυλλασσόμενη συνεχώς Στοά του Αττάλου. Στο χώρο εμπρός από το μνημείο αποσπάται το 1988 από το κυκλικό γείσο μαρμάρινης κρήνης λεοντοκεφαλή-υδρορροή. Η δράση μεταφέρεται τον επόμενο χρόνο στο γειτονικό περιφραγμένο χώρο της Ρωμαϊκής Αγοράς, από όπου εξαφανίζεται μια μαρμάρινη αετωματική στήλη και στη διετία 1992, 1993 στο Βράχο της Ακροπόλεως. Εκεί αρχικά τα κρούσματα διάρρηξης συμβαίνουν σε αποθήκες αρχαίων, μη επισκέψιμες, αργότερα σε κλειδωμένη προθήκη επισκέψιμης αίθουσας του Μουσείου Ακροπόλεως χωρίς κανένα σημείο παραβίασής της. Τέλος, σε επισκέψιμη αίθουσα του Μουσείου Κανελλοπούλου, στη βόρεια κλιτύ του Βράχου, από όπου διαρπάζεται μικρό κεφάλι μαρμάρινης «Αρκτού», παιδιού αφιερωμένου στη λατρεία της Βραυρωνίας Αρτέμι-

Μαρμάρινο πρωτοκυκλαδικό ειδώλιο του Μουσείου Νάξου. 3η χιλιετία π.Χ. Εξαφανίστηκε το 1976 και διακινήθηκε στην Ολλανδία, όπου εντοπίστηκε σε ιδιωτική συλλογή. Χρειάστηκε να κινηθεί δικαστικός συμβιβασμός για τον επαναπατρισμό του έργου το 1989.

δας. Ο κύκλος των κλοπών στο κέντρο των Αθηνών συμπληρώνεται το 1993 με την αρπαγή –παρά τη στελέχωση και μέσα ασφαλείας– μαρμάρινου κεφαλιού Γοργούς, ανάθημα της Αφαιάς – Αίγινας στη Συλλογή Γλυπτών του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, έργο πακτωμένου με μεταλλικό εμπόλιο σε βάση.

Η στροφή της αρχαιοκαπηλικής δράσης σε μη προβλεπόμενους χώρους την πρόσφατη περίοδο, αποτυπώνει την παράνομη αναζήτηση εμπορεύματος με το λιγότερο ρίσκο.

Τα κρούσματα περιορίζονται έκτοτε σε αριθμό, ο αγώνας όμως επανέκτησης εντείνεται, ιδίως για τον επα-

Χάλκινο αγαλματίδιο θεάς Τύχης – Ισίδος από την «Οικία των Χαλκών» της Κω, στο Μουσείο Ρόδου. Εκλάπη το 1989 και τον επόμενο χρόνο επιχειρήθηκε να πωληθεί σε αρχαιοπωλείο του Μονάχου. Επιστημάνθηκε μέσω της Ιντερπόλ –βάσει του καταλόγου των αναζητούμενων έργων– και επεστράφη στο Μουσείο Ρόδου το 1990.

ναπατρισμό εκείνων που αποδεδειγμένα συσχετίζονται με το ιστορικό παρελθόν αρχαιολογικών περιοχών. Γι' αυτό ζητείται η άσκηση δικαστικής συνδρομής, η αυτοψία εμπειρογνομώνων ή ομάδας εμπειρογνομώνων αρχαιολόγων και την αίτηση συνοδεύει νομική υποστήριξη, όταν η υπόθεση το απαιτεί. Οι διαδικασίες είναι κατά κανόνα χρονοβόρες αλλά τις δικαστικές αρχές ως προς τις δι-αύλους της παράνομης διακίνησης.

Ενδεικτική για τη συνάφεια χώρου-ατόμου στη μεθόδευση λαθρανασκαφών είναι η υπόθεση του οικοπέδου στη συμβολή των οδών Πανεπιστημίου και Αμερικής, όπου συγκεντρώνουν αρχαία κατά παράβαση του ΚΝ 5351 «Περί Αρχαιοτήτων».

Χαρακτηριστική είναι, άλλωστε, η δράση των κυκλωμάτων και στην περιφέρεια. Τα προϊόντα της κλοπής διαχέονται στο εξωτερικό και επαναπατρίζονται, χωρίς πάντα να γίνεται κατορθωτή η σύλληψη των υπευθύνων. Η περίπτωση της κλοπής του Μουσείου Κυκλίας τον Αύγουστο του 1977 εξιχνιάστηκε άμεσα με τη σύλληψη συνεργάτη διαβόητου Γερμανού αρχαιοκαπήλου, ο οποίος εξακολούθησε τη δράση του παρ' όλες τις καταδίκες και φυλακίσεις στη χώρα μας και στην πατρίδα του. Τα αρχαία παρέμειναν στο Μόναχο επί 4ετία μέχρι να ολοκληρωθεί η δικαστική διαδικασία και να επιστραφούν μέσω της διπλωματικής οδού –ανάμεσά τους και η μαρμάρινη κεφαλή του Κούρου της Ευρωπούς. Στο ίδιο κύκλωμα αναζητείται και η ευθύνη της κλοπής της Αρχαιολογικής Συλλογής Ωρεών-Ευβοίας το 1988. Από τα έργα που δημοσιεύθηκαν στο έντυπο

ICOM NEWS βρέθηκαν τα δύο. Ενα μαρμάρινο κεφάλι Ερμή επέστρεψε από τη Ζυρίχη το 1990, διά της διπλωματικής οδού και ένα επιτύμβιο κατασχέθηκε στο Τελωνείο καθ' οδόν προς τη Γιουγκοσλαβία το 1992.

Η ομηρία, όμως, σημαντικότερης τοπικής ιδιωτικής συλλογής Νεολιθικών ειδωλίων κυρίως –που πρόσφατα δωρήθηκε στο σύνολό της στο Μουσείο Λάρισας, διανύει τη 12ετία. Τα αρχαία τελούν υπό μεσεγγύηση ως ανακριτικό υλικό κατάσχεσης στις δικαστικές αρχές του Μονάχου, προερχόμενο από την πλούσια δράση του γνωστού Γερμανού αρχαιοκαπήλου. Η διεκδίκηση των αρχαίων τίθεται σε νέα βάση, όταν για την απόδοση των αρχαίων στο Ελληνικό Δημόσιο απαιτήθηκε εκ των υστέρων να διαβιβασθούν στοιχεία δωρητηρίων. Ετσι η ανταλλαγή πυκνής αλληλογραφίας από τις αρχές του 1986 με τις συνεργαζόμενες αρχές της αλλοδαπής για την απόδειξη της ταύτισης του καταλογημένου σε ειδικά ευρετήρια του Μουσείου Λάρισας, τεκμηριωμένου φωτογραφικά υλικού, δεν ωφέλησε στην παράκαμψη τυπικών δυσκολιών που ανεφύησαν μόλις προ 2ετίας για να επιμηκύνουν το χρόνο της επιστροφής. Εξίζει εδώ να μνημονευθεί ότι η επισημάνση των κλαπέντων οφείλεται σε κορυφαίο Γερμανό καθηγητή Πανεπιστημίου, ο οποίος ανάλωσε τον βίο στην έρευνα και δημοσίευση των αρχαιοτήτων της χώρας μας.

Η δυσκολία ελέγχου της οργανωμένης φυγάδευσης αρχαιοτήτων προς τις αγορές της Κεντρικής Ευρώπης στην περίπτωση της αρπαγής Πρωτοκυκλαδικών ειδωλίων του Μουσείου Νάξου το 1976 ήταν εμφανής. Τα κλαπέντα κατασχέθηκαν μετά από 2ετία, ένα όμως επιστημάνθηκε στην Ολλανδία μόλις το 1985 για να κινηθεί διπλωματική συνδρομή στην επανέκτησή του μόλις το 1985.

«Θησαυρός των Αηδονίων»

Ανάλογη περίοδο ομηρίας διήνησε και ο «Θησαυρός των Αηδονίων» από την εποχή της σύλληψης των δέκα πέντε θαλαμωτών πλουσιωτάτων τάφων της περιοχής Νεμέας, που ανήκαν σε σπουδαίο μυκηναϊκό νεκροταφείο του 16ου και 15ου αιώνα π.Χ. Από το χρόνο της σύλληψης, το 1977, χρειάστηκε να μεσολαβήσει περίοδος διακίνησης και «εξαφάνισης» διάρκειας 16 ετών, μέχρι το σύνολο να εκτεθεί προς εκποίηση σε Αίθουσα Τέχνης της Νέας Υόρκης των ΗΠΑ. Επιστημάνθηκε με την κυκλοφορία καταλόγου δημοπράτησης, χάρη στη δυναμική παρέμβαση της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και στη συνέχεια με τη συμπαραστάση Αμερικανών αρχαιολόγων, διεκδικήθηκε με επιτυχίες ισχυρισμούς, ανεξάρτητα των δυσκολιών. Παρά την προσφυγή μας σε ένδικα μέσα για τη ματαίωση της δημοπρασίας, βάσει των αποδεικτικών στοιχείων της ταύτισης (φωτοτυπημένα ημερολόγια της ανασκαφής με φωτογραφική τεκμηρίωση των πάρισων – χρυσών κυρίως κοσμημάτων), η απόδοση του «Θησαυρού» κατέστη εφικτή τις παραμονές μόνον της δίκης, οπότε ήταν

Αργυρό δεκάδραχμο Συρακουσών χρονολογούμενο περί το 400 π.Χ. Στην εμπροσθία όψη απεικονίζεται η κεφαλή της Νύμφης Αρέθουσας που περιβάλλεται από τέσσερα δελφίνια. Στην οπίσθια όψη τέθριππο οδηγούμενο από ηνίοχο, ο οποίος στεφανώνεται από τη Νίκη. Το σπάνιο αυτό νόμισμα που φέρει την υπογραφή του χαράκτη Ευαίνετου, συμπληρώνει ένα κενό των συλλογών του Νομισματικού Μουσείου (BE 660). Αγοράστηκε από οίκο δημοπρασιών στη Γαλλία με επιχορήγηση από το ΛΟΤΤΟ. Στην πολιτική του Μουσείου εντάσσεται η απόκτηση σπάνιων νομισμάτων, με αγορές στο εσωτερικό της χώρας και από οίκους δημοπρασιών του εξωτερικού, με την οικονομική ενίσχυση του ΥΠΠΟ, τραπεζών, του Δωριδείου Κληροδοτήματος της Ακαδημίας Αθηνών, του Σουτσειού Κληροδοτήματος της Πινακοθήκης Αθηνών και χορηγών.

πασίφανής ο κίνδυνος σε βάρος του ιδιοκτήτη της Γκαλερί να αναγκασθεί να αποκαλύψει τους εμπλεκόμενους στην κλεπταποδοχή. Η δωρεά του συνόλου αυτού στην «Εταιρεία για τη Διατήρηση της Ελληνικής Πολιτιστική Κληρονομιάς» το 1994 διευκόλυνε την απόδοση των κλαπέντων. Το ελληνικό όμως δικαίωμα στην απαίτηση επαναπατρισμού απέπνεε η Εκθεση του «Θησαυρού των Αηδονιών» τόσο στη Ροτόντα του Αμερικανικού Κοινοβουλίου στην Ουάσιγκτον όσο και στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας όπου παρουσιάστηκε με άλλα ευρήματα της ανασκαφής και τη συνοδεία ενός θαυμάσιου καταλόγου το 1996. Το υλικό αυτό επέστρεψε στο χώρο προέλευσης για να εκτεθεί μόνιμα σε ειδικά διαρρυθμισμένη αίθουσα του Μουσείου Νεμέας από το φετινό καλοκαίρι.

Η περιπέτεια της φυγάδευσης ελληνικών αρχαιοτήτων για τόσο μεγάλο διάστημα, όσο η 20ετία, μπορεί να θεωρηθεί ως μία οριακή περίπτωση, όχι όμως μοναδική, αν αναλογισθεί κανείς ότι για την επιστροφή του «ψηφιδωτού της Μέδουσας», που είχε κλαπεί από το εργαστήριο συντήρησης του Μουσείου Σπάρτης το 1986, χρειάστηκε μία 4ετία για να επισημανθεί σε γκαλερί της Ν. Υόρκης και να ασκηθεί αίτημα δικαστικής συνδρομής προς τις αμερικανικές αρχές, ώστε να επιτευχθεί ο επαναπατρισμός το 1990. Παράλληλη περίπτωση κλοπής έργων στην Πελοπόννησο και διοχέτευση μέρους της λείας στις αγορές των ΗΠΑ ήταν και αυτή που συνέβη στο εργαστήριο συντήρησης του Μουσείου Επιδαύρου τον Φεβρουάριο του 1987. Δύο μαρμάρινες επιτύμβιες στήλες και ένα αναθηματικό μαρμάρινο ανάγλυφο κατασχέθηκαν τον επόμενο χρόνο στα χέρια των δραστών. Ένα θαυμάσιο, όμως, μαρμάρινο κεφάλι νέου διακινήθηκε παράνομα στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ και εντοπίστηκε μόλις το ενδιαφερόμενο για την αγορά του Μουσείο υπέβαλε γραπτό ερώτημα γνησιότητας και προέλευσης, οπότε και εγέρθηκε η απαίτηση βάσει των στοιχείων καταγραφής του έργου. Επανήλθε το 1990.

Επιστροφές από κατασχέσεις

Συχνότερη είναι η περίπτωση του εντοπισμού και της κατάσχεσης των κλοπιμαίων στους χώρους των ελληνικών τελωνείων, κατά την επιχείρηση παράνομης εξαγωγής. Από την κλοπή δύο αρχαίων του Μουσείου Σύρου το 1983, κατασχέθηκε το ένα (αιγυπτιακό αγαλμάτιο από στεατίτη) την επομένη σε αποσκευή.

Ένας αριθμός επιστρέφει από εξαρθρώσεις δικτύων αρχαιοκαπηλίας, όπως τα κλοπιμαία του Μουσείου Ρόδου από το 1989 βρέθηκαν στη Ριτσώνα το 1990. Επίσης, τα αρχαία από τη διάρρηξη του Μουσείου Κολώνας Αίγινας και ορισμένα έργα του Μουσείου Τεγέας που διακινούσε η ίδια σπείρα το 1992, βρέθηκαν στον Ασπρόπυργο. Μια μοναδική περίπτωση αφορά σε δράστες που επιστρέφουν οικειοθελώς το κλοπιμαίο. Το 1994 ο στημένος στα Μεγάλα Προπύλαια της Κνωσού μινωικός πί-

IFARreports

Volume 11, Number 4
June 1996

Issued by the Society for Art and Art Research News

Special Issue: Theft at Ancient Corinth, Greece

271 Antiquities Stolen from Museum

A 5th century B.C. terracotta bust of a bearded man, probably leader from a political organization. Stolen from the Museum at Ancient Corinth.

Εξώφυλλο δημοσίευσης των κλαπέντων αρχαίων από το Μουσείο Κορίνθου σε ειδικό τεύχος του εντύπου IFAR. Τα έργα που αναζητούνται περιγράφονται σε καταχωρημένο πίνακα με συνοδεία φωτογραφιών. Η ένοπλη ληστεία του Μουσείου στη διάρκεια της Μ. Εβδομάδας του 1990 δεν έχει εξιχνιασθεί.

Μαρμάρινο κεφάλι παιδιού, αυτοκρατορικών χρόνων στο Μουσείο Θεσσαλονίκης. Το γλυπτό εκλάπη και τέθηκε σε δημοπρασία από βρετανικό οίκο του Λονδίνου το 1995. Με τη συνεργασία της INTERPOL το έργο απεσύρθη και ύστερα από αλληλογραφία με το ΥΠΠΟ επεστράφη άμεσα.

θος, ύψους 0,85 μ. εξαφανίστηκε επί 20μερο και ύστερα από κινητοποίηση όλων των δυνάμεων Δίωξης επανήλθε στην περίφραξη του χώρου.

Στην τελική φάση βρίσκεται και η διαδικασία επιστροφής των αρχαίων που κλάπηκαν –κυρίως από μυκηναϊκό νεκροταφείο της Αχαΐας– και κατασχέθηκαν στο Τελωνείο του Brindisi το 1994, κρυμμένα σε φορτίο. Για να τεκμηριωθεί επιστημονικά η διεκδίκηση επιστροφής έργων χωρίς στοιχεία καταγραφής απαιτήθηκε τεράστια προσπάθεια συσχετισμού και η βοήθεια όλων των Εφοριών Προϊστορικών - Κλασικών Αρχαιοτήτων. Απαιτήθηκε, επίσης, η αντίκρουση των ισχυρισμών των δραστών ότι τα έργα προέρχονταν από το εξωτερικό, βάσει πρακτικού πραγματογνωμοσύνης εμπειρογνομόνων. Η διαδικασία προάγεται με τη βοήθεια της Πρεσβείας μας στη Ρώμη και αναμένεται να περαιωθεί σύντομα.

Τα 271 αρχαία του Μουσείου Κορίνθου που άγνωστοι διέρρηξαν τη Μεγάλη Εβδομάδα του 1990, με αιματηρή επίθεση κατά του εντεταμένου σε υπηρεσία νυκτοφύλακα δεν έχουν ακόμη εντοπισθεί. Οπως και για τα δύο αρχαία έργα της πρόσφατης κλοπής της Αποθήκης Ραμούντα θα εξακολουθεί να αναμένεται η εμφάνισή τους για να εγερθεί η διεκδίκηση επιστροφής.

Συμμετοχή του ΥΠΠΟ σε διεθνείς Δημοπρασίες

Το θέμα του επαναπατρισμού αρχαιοτήτων που διέφυγαν στο εξωτερικό προωθείται και μέσω της αγοράς, όταν αυτά τίθενται σε Δημοπρασία. Σχετικοί κατάλογοι διαβιβάζονται προς αξιολόγηση και τυχόν εκδήλωση ενδιαφέροντος απόκτησης. Σε Δημοπρασίες μετέχει η Αρχαιολογική Υπηρεσία είτε σε επίπεδο Κεντρικής Διοίκησης είτε Περιφερειακής, προκειμένου να αποκτήσει σπάνια έργα μεγάλης επιστημονικής σημασίας.

Μια σημαντική εικονιστική κεφαλή Μεγάλου Αλεξάνδρου, βασιλικό πορτρέτο Ελληνιστικών Χρόνων, αποκτήθηκε πρόσφατα από το ΥΠΠΟ και εκτίθεται στα πλαίσια εορτασμού της Θεσσαλονίκης ως Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης 1997.

Το αρχαίο έργο δημοπρατήθηκε τον Οκτώβριο του 1996 στη Βιέννη και αγοράστηκε με τη συνεργασία και των Διπλωματικών μας Αρχών, αφού διανήθηκαν δεκαετίες «εξαφάνισής» του. Συγκεκριμένα, το έργο ανήκε σε γνωστή ιδιωτική Συλλογή (του Βαρώνου Von Heyl, στο Darmstadt) που εκλάπη κατά τη διάρκεια εκκαθαρίσεων του Εβραϊκών συνοικιών στη δεκαετία του '30. Μετά τη λήξη του πολέμου αποθηκεύθηκε στο Μοναστήρι Mayerbach της Βιέννης με άλλα κλοπιμαία που διεκδικήθηκαν αργότερα από τους κατόχους τους.

Στον κατάλογο της δημοπρασίας εισήλθε μαζί με 8.000 αζήτητα έργα που δημοπρατήθηκαν στο Μουσείο Εφαρμοσμένων Τεχνών της Βιέννης και η αγορά του στοίχισε στο ΥΠΠΟ 74.000.000 εκατ. δρχ.

Τα Μάρμαρα του Παρθενώνα

Το ελληνικό αίτημα για την επιστροφή των γλυπτών και η συμβολή της Μ. Μερκούρη

Της Γιώτας Συκκά

ΗΤΑΝ μια μεγάλη παύση που προκάλεσε την αμηχανία του Αγγλου δημοσιογράφου. Ενα κενό στον πολύτιμο ραδιοφωνικό χρόνο, από την Μελίνα Μερκούρη που έκανε σαν να μην άκουσε την ερώτηση. Κι έτσι κατάφερε να τον αναγκάσει να αποκαλέσει τα «Ελγίνεια» με το όνομά τους: Μάρμαρα του Παρθενώνα, αφού πρώτα έγινε το πρώτο χάσμα στο Β.Β.Σ.

Τη δεκαετία του '80 βέβαια, όταν ξεκίνησε την εκστρατεία της για την επιστροφή των μαρμάρων από το Βρετανικό Μουσείο, λίγοι ήταν εκείνοι που την πήραν στα σοβαρά. Το αίτημά της ήταν αφάνταστα ουτοπικό για τα δεδομένα της εποχής. Η επιμονή της όμως λειτούργησε στο πέρασμα των χρόνων με τέτοιο τρόπο, ώστε η απαίτηση να είναι εφικτή. Το κυριότερο· ευαισθητοποίησε την κοινή γνώμη, προκάλεσε δημοσιεύματα και συζητήσεις έστω και για το ανέφικτο της ιστορίας. Και φτάσαμε σήμερα, όλο και περισσότεροι Έλληνες να μιλούν για την επιστροφή, ασχέτως αν δεν γνωρίζουν τα επιχειρήματα ενός τέτοιου αιτήματος.

Η ενημέρωση, οι συζητήσεις, οι ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές, έπαιξαν κι αυτές το ρόλο τους. «Είναι δικά μας» έλεγε τις προάλλες ένας ταξιτζής, απλοποιώντας με τον τρόπο του την είδηση ενός ψηφίσματος για την επιστροφή των γλυπτών στο φυσικό τους χώρο. Η αρχή όμως έγινε...

Το ιστορικό του ελληνικού αιτήματος επιστροφής των μαρμάρων του Παρθενώνα από το Βρετανικό Μουσείο, ξεκινάει από το 1974, όταν η χώρα μας υπέβαλε στον ΟΗΕ πρόταση επιστροφής. Το 1982, η Μελίνα Μερκούρη σε συνέντευξη που έδωσε στο Β.Β.Σ. θέτει το αίτημα της επιστροφής συνδέοντάς το με τις εξελισσόμενες εργασίες αναστήλωσης των μνημείων στον βράχο της Ακροπόλεως.

Λίγους μήνες αργότερα, στο Μεξικό, ως εθνική εκπρόσωπος στη Σύνοδο των υπουργών Πολιτισμού της UNESCO, επαναφέρει το ζήτημα. Το αίτημά της, **υπερψηφίστηκε** από τους συμμετέχοντες **με 56 ψήφους υπέρ, 12 κατά και 24 αποχές**. Τον Μάιο του 1983 στην Κωνσταντινούπολη, ο διευθυντής Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κ. Γιάννης Τζεδάκις με παρέμβασή του, αναφέρθηκε στην επιστροφή των μαρμάρων, κατά τη διάρκεια της 3ης Συνόδου της Διακυβερνητικής Επιτροπής της UNESCO για την επιστροφή των πολιτιστικών αγαθών στις χώρες προέλευσής τους. Δύο μήνες αργότερα, ο ίδιος πάλι, επαναφέρει το θέμα με παρέμβασή του στη Διεθνή Διάσκεψη ICOM.

Το Οκτώβριο του 1983 η Ελλάδα καταθέτει επισήμως το αίτημα στην αγγλική κυβέρνηση μέσω της διπλω-

Η Μελίνα Μερκούρη με τον Νιλ Κίννοκ, πρώην αρχηγό των Εργατικών, που μας έδινε υποσχέσεις για την επιστροφή των Μαρμάρων. Προσφάτως, ο εκλεγείς νέος πρωθυπουργός της Βρετανίας, Τόνι Μπλερ, ήταν απογοητευτικά σαφής για τη στάση της κυβέρνησής του στο ελληνικό αίτημα της επιστροφής των Μαρμάρων του Παρθενώνα. Η κυβέρνησή του, δεν δεσμεύεται από προηγούμενες δηλώσεις του Εργατικού Κόμματος. Ετσι διαψεύστηκαν οι πρώτες ελπίδες για τον επαναπατρισμό των γλυπτών, τις οποίες είχε ενισχύσει ιδιαίτερα ο προκάτοχός του Νιλ Κίννοκ. Εξίσου αποκαρδιωτικές ήταν και οι δηλώσεις του υπουργού Εξωτερικών Ρόμπιν Κουκ και του υπουργού Εθνικής Κληρονομιάς Κρις, Σμιθ: «Δεν πρόκειται να το κάνουμε». Στην ψυχρολουσία αυτή ο υπουργός Πολιτισμού κ. Ευάγγελος Βενιζέλος απάντησε ότι θα συζητήσει το θέμα με τον Βρετανό ομόλογο του στις 30 Ιουνίου στο Λουξεμβούργο, στη σύνοδο των υπουργών Πολιτισμού. «Έχουμε νέα δεδομένα που προκύπτουν από την πορεία εκτέλεσης των αναστηλωτικών εργασιών στον Παρθενώνα, γιατί αποδεικνύεται η σημασία των αρχιτεκτονικών μελών που έχουν αφαιρεθεί από τον Ελγιν και τα οποία αφορούν τη στατική επάρκεια και όχι απλά και μόνο τη διακόσμηση του Παρθενώνα» (φωτ.: Αναγνωστόπουλοι Ο.Ε.).

ματικής οδού. Ενα χρόνο αργότερα, τον Απρίλιο του 1984, καταφάνει η απάντηση. Η αγγλική κυβέρνηση απαντάει αρνητικά. Τον Σεπτέμβριο η χώρα μας καταθέτει στην UNESCO (Παρίσι) συμπληρωμένο το ειδικό έντυπο του Οργανισμού που είχε καθιερωθεί για τα αιτήματα επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών. Τον Οκτώβριο του '85, η αγγλική κυβέρνηση απάντησε και πάλι αρνητικά στο ελληνικό αίτημα, αυτή τη φορά μέσω της UNESCO.

Τον Απρίλιο του '87 κατά τη διάρκεια των εργασιών της 5ης Συνόδου της Διακυβερνητικής Επιτροπής της Ουνέσκο, η ελληνική αντιπροσωπεία επαναφέρει το ζήτημα, συμπεριλαμβάνοντας στα επιχειρήματά της την πρόθεση της ελληνικής κυβέρνησης να κατασκευάσει το νέο Μουσείο της Ακρόπολης για τη δημιουργία καλύτερων όρων προστασίας των μαρμάρων του Παρθενώνα. Στην 6η

Σύνοδο που πραγματοποιήθηκε τον Απρίλιο του '89, η Επιτροπή αποφασίζει να εξετάσει τα τελικά σχέδια του υπό ανέγερση νέου Μουσείου. Στην ίδια μάλιστα Σύνοδο, η Επιτροπή, ανέλαβε να ζητηθούν από το Βρετανικό Μουσείο πληροφορίες για την κατάσταση των μαρμάρων, να ζητηθεί γνωμοδότηση εμπειρογνώμονα μουσειολογίας ο οποίος θα πρότεινε στο ICOM για τον καταλληλότερο χώρο στέγασης αυτών και τέλος, να συνεχιστεί η προσπάθεια για διμερείς συνομιλίες Ελλάδας - Αγγλίας.

Το 1991, συνέρχεται μετά από ελληνική πρόταση, Διακυβερνητική Επιτροπή στο Ζάππειο Μέγαρο, όπου ανακοινώθηκε η προκήρυξη διεθνούς διαγωνισμού για την εκπόνηση των σχεδίων του Νέου Μουσείου Ακροπόλεως. Στον διαγωνισμό προεκρίθη Ιταλική ομάδα αρχιτεκτόνων. Το '93 στην 48η Γενική Συνέλευση του

ΟΗΕ, 106 άτομα ψηφίζουν υπέρ της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών. Υπήρχαν και 25 αποχές. Ανάμεσά τους κι εκείνες των εκπροσώπων των χωρών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας.

Το '94, η Γραμματεία της Διακυβερνητικής Επιτροπής ανέλαβε να ζητήσει περισσότερες πληροφορίες για τα νομικά επιχειρήματα της αγγλικής πλευράς, αφού οι Αγγλοι επιμένουν ότι νόμιμα κατέχουν τα γλυπτά του Παρθενώνα. Το 1995, στην 50η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ, λαμβάνεται νέα απόφαση υπέρ της επιστροφής των πολιτιστικών αγαθών με 124 ψήφους υπέρ και 24 αποχές. Οι Κοινοτικοί συγκαταλέγονται και πάλι σε αυτές εκτός του εκπροσώπου της Φινλανδίας.

Το '96, στην 9η σύνοδο της Διακυβερνητικής Επιτροπής της Ουνέσκο, η Ελλάδα αντικρούει τα επιχειρήματα της άλλης πλευράς για νόμιμη κα-

τοχή των Μαρμάρων. Ψηφίζεται σύσταση, σύμφωνα με την οποία η Επιτροπή –επισημαίνοντας τη Σύσταση του 1982– καλεί τον γεν.διευθυντή του Οργανισμού να συνεχίσει τις διαπραγματεύσεις με τα δύο κράτη.

Προγονική κληρονομιά

Το πρώτο σημείο στο οποίο έδωσε βαρύτητα η Μελίνα Μερκούρη για την επιστροφή των γλυπτών του Παρθενώνα ήταν η ονομασία τους. «Υπάρχει ο Δαυΐδ του Michael Angelo. Υπάρχει η Αφροδίτη του Da Vinci. Υπάρχει ο Ερμής του Πραξιτέλη. Υπάρχουν οι ψαράδες στη θάλασσα του Turner. Υπάρχει η Capella Sixtina. Δεν υπάρχουν Ελγίνεια μάρμαρα. Υπάρχουν τα Μάρμαρα του Παρθενώνα» (λόγος της Μ.Μερκούρη προς την Oxford Union στις 12/6/86).

Στις βρετανικές αρχές επαναλάμβανε συχνά πως: «...πρέπει να καταλάβετε τι σημαίνουν τα Μάρμαρα του Παρθενώνα για μας. Είναι το κάμαρι μας. Είναι οι θυσίες μας. Είναι το υπέρτατο σύμβολο ευγένειας. Είναι φόρος τιμής στη δημοκρατική φιλοσοφία. Είναι η φιλοδοξία και το όνομά μας. Είναι η ουσία της ελληνικότητάς μας». Κι αν αυτά τα λόγια φαίνονται πολύ συναισθηματικά και φορτισμένα, εκείνη γνώριζε πώς να ξεσηκώνει το ακροατήριο και να πείθει ακόμη και τους πιο εχθρικούς. Στο «όνομα της δικαιοσύνης και της ηθικής» ζητούσε την επιστροφή των γλυπτών, υπενθυμίζοντας πάντα τις δραστηριότητες του Ελγιν και τις μαρτυρίες της «ληλασίας». Οι αφηγήσεις συμπληρώνονταν από εκφράσεις που χρησιμοποίησαν σύγχρονοι του Ελγιν Βρετανοί, συγγραφείς, βουλευτές, όπως: «ερείπωση», «ακρωτηριασμός», «ερήμωση», «αξιοθρήνητος όλεθρος και καταστροφή» κ.α.

Η μαρτυρία του Εντουαρντ Ντόντουελλ που ήταν παρών στην αρπαγή, ήταν σχεδόν απαραίτητο σημείο σε κάθε κείμενο της το οποίο προοριζόταν στο διεθνές ακροατήριο: «Δοκίμασα την λύπη και την ταπείνωση να παραστώ, ενώ ο Παρθενώνας γυμνωνόταν από τα λαμπρότερα γλυπτά του και όταν μερικά από τα αρχιτεκτονικά του μέλη ρίχνονταν κατά γης. Δεν μπορούμε παρά να στρέφουμε το πρόσωπο με αποτροπιασμό στη μαινόμενη βαρβαρότητα η οποία τους ώθησε να συντρίβουν, να ακρωτηριάζουν, να αρπάζουν και να ανατρέπουν τα ευγενή έργα, τα οποία η υψηλή διάνοια του Περικλή παράγγειλε και η μεγαλοφυΐα του Φειδίου και Ικτίνου εκτέλεσε. Και καθόλου δεν διστάζω να δηλώσω ότι οι Αθηναίοι γενικά, αλλά ακόμη κι αυτοί οι Τούρκοι, λυπούνταν για την καταστροφή που γινόταν».

Είναι αλήθεια ότι ο Ελγιν, είχε πετύχει την έκδοση ενός σουλτανικού φερμανιού που «του επέτρεπε να σχεδιάσει και να αντιγράψει τα γλυπτά επιτόπου «εις τον ναόν των ειδώλων», να ενεργήσει ανασκαφές γύρω από το κτίριο για τυχόν πεσμένα κομμάτια και να αποσπάσει «μερικές πέτρες με επιγραφές ή με ανάγλυφα». Στο ίδιο βιβλίο με τίτλο «Τα Ελγίνεια Μάρμαρα» (εκδόσεις «Νέα Σύνορα») σημειώνεται: «Εφοδιασμέ-

Η Μελίνα Μερκούρη σε μια επίσκεψή της στο Βρετανικό Μουσείο το 1989.

νος, ωστόσο, με το περίεργο και αόριστο αυτό έγγραφο, απόσπασε κι έστειλε στην Αγγλία πενήντα έξι πλάκες από τη ζωφόρο και δεκαπέντε μετόπες – τα μόνα που άξιζαν τον κόπο να πάρει καθώς έλεγε. Στην προσπάθειά του αυτή προκάλεσε σοβαρές ζημιές στο μνημείο αποχωρίζοντας με πριόνι τις πλάκες της ζωφόρου, μετακινώντας το γέισο για να μπορέσει να αφαιρέσει τις μετόπες, σπάζοντας το θριγκό όπου στηρίζονταν, αποσπώντας μαρμαρίνες πλάκες από το δάπεδο, κλπ. Αργότερα ο Ελγιν δήλωσε πως μόνον αφού έφτασε στην Αθήνα κι είδε τον κίνδυνο που απειλούσε τα γλυπτά αποφάσισε να τα αποσπάσει για να εξασφαλίσει τη διατήρησή τους. Στην πραγματικότητα όμως, οι άνδρες του αφαιρούσαν τα γλυπτά και τα ετοίμαζαν για αποστολή έξι μήνες πριν από την πρώτη και μοναδική του επίσκεψη στην Αθήνα, στις αρχές του καλοκαιριού του 1802».

Την Μ.Μερκούρη την γοήτευε ότι ο λόρδος Byron «προχώρησε μακρύτερα από τις ζημιές και τους βανδαλισμούς των γλυπτών και άγγιξε την ουσία του θέματος» λέγοντας ότι: «η απογύμνωση των μνημείων αποτελεί πράξη που αποστερεί τους Έλληνες από την προγονική τους κληρονομιά».

Παλαιότερες εκκλήσεις

Η πρώτη πάντως εκκλήση που έγινε για την επιστροφή των μαρμάρων ήταν το 1825 από τον Αλέξανδρο Ραγκαβή προς Αγγλο εκπρόσωπο: «Ελπίζω ότι θέλετε διορθώσει το πράγμα αποκαθιστώντας τα αρπαχθέντα», ενώ ένα χρόνο αργότερα ο Μακρυγιάννης είπε τη χαρακτηριστική φράση «Δι' αυτά πολεμήσαμεν». Τον Μάιο του 1842, ο Αλέξανδρος Ραγκαβής και πάλι (γεν.γραμματέας τότε της Αρχαιολογικής Εταιρείας), έχοντας ακροατήριο υπουργούς και μέλη της Εταιρείας που παρακολου-

θούσαν τη συνέλευση στην Ακρόπολη, αποκαλώντας τον Ελγιν «ο ψυχρός αρχαιοκάπηλος», είπε: «Δεν προέβλεπεν ότι συνέλευσις Ελλήνων ήθελε ποτέ υπ' αυτές τας στήλας του Παρθενώνος ζητήσει από την μνήμη του, λόγον περί της απειροκάλου κολοβώσεως των αριστουργημάτων, α η οικομένη εθαύμαζεν; (...) Τί ήθελεν ειπή φρίττουσα η Ευρώπη, αν ευρών τις εικόνα του Ραφαήλου ή του Απελλού και αδυνατών να την μετακομίσει ήθελε κόψει χείρας εξ αυτής ή πόδας ή κεφαλάς; Ηθελε τον κηρύξει νέον Ηρόστρατον!...».

Όμως και ο Κ. Καβάφης το 1891, με δύο επιστολές του συμμετέχει στη διαμάχη που είχε ξεσπάσει ανάμεσα σε δύο λόγιους στην Αγγλία για το θέμα των «Ελγινείων»: «Ο θάνατος των πολιτικών ή διεθνών ζητημάτων είναι η λήθη. Ευτυχώς το ζήτημα περί αποδόσεως των ελγινείων μαρμάρων εις την Ελλάδα δεν πέπτωται ακόμη να λησμονηθή».

Το 1927 ο Ιωάννης Γεννάδιος διαπραγματεύεται με τον διευθυντή του Βρετανικού Μουσείου την επιστροφή δύο μόνο αρχιτεκτονικών τμημάτων για την ανασύσταση του Παρθενώνα. Ζητάει ένα σπόνδυλο και ένα κυανόκρανο. Την ίδια εποχή όμως, ένα άρθρο του Φιλαδελφέως, τέως διευθυντή Ακροπόλεως, στο οποίο απαιτούσε την επιστροφή όλων των μαρμάρων, συσπειρώνει τους Αγγλους. Η απάντηση είναι αρνητική με επιχείρημα: «αυτή θα'ναι μόνον η αρχή...» και ότι «...η Καρυάτις επιστρεφόμενη ήθελε πάθει, ενώ εν τω Βρετανικώ Μουσείω είναι ασφαλής...».

Αντιδράσεις για την αρπαγή των γλυπτών του Παρθενώνα πρόβαλαν κι άλλοι, όπως οι: John Tweddell (1799, άγγλος περιηγητής) «αυτοί οι αχρείοι που θέλουν να λέγονται άνθρωποι, παραμορφώνουν το κάθετι στη χώρα των θεών», John Galt

(1809, σκωτσέζος μυθιστοριογράφος) «Πόσο άθλια, πόσο μοναχική, πόσο άδεια είναι για τον ταξιδιώτη η Αθήνα», Dodwell (Άγγλος περιηγητής) «Οι Άγγλοι έδωσαν το παράδειγμα του βανδαλισμού και της κερδοσκοπίας στους Οθωμανούς», Newport (βουλευτής) «Ηταν γραφτό, ένας Άγγλος πρεσβευτής να κλέψει όσα σεβάστηκαν οι Τούρκοι και οι άλλοι βάρβαροι», W.Miller (άγγλος ιστορικός) «Οι κλεμμένοι θησαυροί περιμένουν την επιστροφή τους στην Ελλάδα» κ.α.

Επιχειρήματα

Τα βασικά ελληνικά επιχειρήματα που αφορούν στο αίτημα της χώρας μας για την επιστροφή των Μαρμάρων, σήμερα, είναι πέντε: 1) τα μάρμαρα αφαιρέθηκαν χωρίς την άδεια του δικαιούχου ελληνικού έθνους στη διάρκεια κατοχής και συνεπώς η απόκτησή τους είναι προϊόν άδικης πράξης 2) αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα ενός μνημείου που αποτελεί για την Ελλάδα το σύμβολο της μακραίωνης ιστορίας της. Από το μνημείο αυτό λείπει το πλέον πολύτιμο κομμάτι του, τα γλυπτά μέρη, τα οποία αποσπάστηκαν βίαια και άτεχνα, ελάχιστο χρόνο πριν από την εθνική απελευθέρωση 3) αποτελεί συνέπεια της αρχής της εθνικής κυριαρχίας η αναγνώριση στην Ελλάδα του δικαιώματος να αποφασίσει για την εξασφάλιση των καλύτερων όρων συντήρησης των γλυπτών του Παρθενώνα 4) η Ελλάδα είναι σε θέση να εξασφαλίσει για τα γλυπτά, τους όρους φύλαξης και προβολής 5) με την επιστροφή τους και την τοποθέτησή τους στο νέο Μουσείο η Ευρώπη και ο σύγχρονος πολιτισμός ανακτούν την πληρότητα ενός αρχιτεκτονήματος που συμβολίζει τις αξίες της δημοκρατικής αρχής, του πολιτικού ορθολογισμού και του ανθρωποκεντρικού πολιτισμού που ενσαρκώνει ο Παρθενώνας.

Παράνομη διακίνηση εικόνων

Η ζήτηση στην παράνομη αγορά, αύξησε την κλοπή τους από τα οργανωμένα κυκλώματα

Θεοτόκος Οδηγήτρια (16ος αι.). Η εικόνα εκλάπη από το ναό της Επισκοπής Θήρας. Αναζητείται.

Ιδέ ο Ανθρωπος (17ος-18ος αι.). Εκλάπη από την Ι.Μ. Εσταυρωμένου Πεσσάδας Κεφαλληνίας. Εντοπίστηκε στο Λονδίνο.

Το Ισίδωρου Κακούρη

Αρχαιολόγος του ΥΠΠΟ

ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ εικόνες αποτελούν ανέκαθεν αντικείμενο λατρείας των Ορθοδόξων. Αρχικός τους προορισμός είναι να κοσμούν τις εκκλησίες, ως αναγκαίος λειτουργικός εξοπλισμός, ή τα εικονοστάσια των πιστών. Καμία βυζαντινή ή μεταβυζαντινή εικόνα δεν κατασκευάστηκε εξαρχής ως έργο τέχνης, όπως π.χ. οι ζωγραφικοί πίνακες, ανεξάρτητα από τη βαθύτερη προδιάθεση του δημιουργού τους. Από τον περασμένο αιώνα, όμως, αρχίζει να αναγνωρίζεται και κάποτε να υπερισχύει η καλλιτεχνική αξία και η ιστορική σημασία των εικόνων, που εντάσσονται πλέον στην πολιτισμική κληρονομιά του έθνους. Πολλές εικόνες, που έχουν απωλέσει τη λατρευτική τους χρήση, λαμβάνουν έκτοτε περίοπτη θέση σε ιδιωτικές ή μουσειακές δημόσιες συλλογές.

Τα τελευταία χρόνια, δίπλα στον παραδοσιακό συλλέκτη που, διακρινόμενος από γνώση, αγάπη και μεράκι, αποκτά έργα τα οποία ανταποκρίνονται και ικανοποιούν τις πνευματικές του ροπές και φιλοδοξίες, έχουν

εμφανισθεί ο συλλέκτης - καιροσκόπος και ο συλλέκτης - επενδυτής, αυξάνοντας δραστικά τη ζήτηση.

Η αυξημένη αυτή ζήτηση από νεόκοπους «συλλέκτες», χωρίς πνευματική καλλιέργεια και με αδιαφορία για τη νομιμότητα της προέλευσης, καλύπτεται πολλές φορές με την προσφορά εικόνων που προέρχονται από τη διαρπαγή εκκλησιών, κυρίως μάλιστα όσων είναι αφύλακτες σε απομακρυσμένες περιοχές της υπαίθρου. Η λεηλασία αυτή, είτε γίνεται από οργανωμένες συμμορίες είτε από περαστικούς ταξιδιώτες που υποκύπτουν στον πειρασμό, έχει αρκετές δυσμενείς επιπτώσεις. Καταπατείται το δικαίωμα του πιστού στη λατρεία, συντελείται πολιτιστική απογύμνωση του τόπου με τη διάλυση ή και την εξαφάνιση της συνοχής ενός ιστορικού συνόλου, αποστερείται η κοινότητα, ως νόμιμος αποδέκτης και χρήστης της πολιτισμικής κληρονομιάς του έθνους, από το δικαίωμα απόλαυσης δημοσίων πραγμάτων, που ανεπίτρεπτα εντάσσονται στη σφαίρα του ιδιωτικού.

Αυτός ο δημόσιος χαρακτήρας της εθνικής πολιτισμικής κληρονομιάς, στην οποία περιλαμβάνονται και οι θρησκευτικές εικόνες που έχουν φι-

λοτεχνηθεί μέχρι το 1900, έχει οδηγήσει το συνταγματικό νομοθέτη να τη θέσει κάτω από τη διηκενή μέριμνα και τη φροντίδα του κράτους, που ασκείται από την Αρχαιολογική Υπηρεσία του υπουργείου Πολιτισμού, στην οποία και έχει ανατεθεί η ευθύνη για το σύνολο των πρωτοβουλιών και ενεργειών που συνοπτικά αποκαλούνται «προστασία».

Ενας από τους πιο σημαντικούς σκοπούς της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας είναι ο παιδευτικός. Οι πολίτες δηλαδή, να ενδιαφερθούν, να γνωρίσουν, να κατανοήσουν και να εκτιμήσουν την πολιτισμική κληρονομιά ως ένα ουσιαστικό στοιχείο της ζωής τους, που θα πρέπει να παραδοθεί αλώβητο στις επόμενες γενιές. Είμαστε διαχειριστές, όχι ιδιοκτήτες. Με το πνεύμα αυτό οι εικόνες, που δεν ευρίσκονται σε λατρευτική χρήση, συγκεντρώνονται σε κρατικά μουσεία, συντηρούνται και εκτίθενται στο κοινό. Ενδεικτικά αναφέρεται η έναρξη λειτουργίας του νέου Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού στη Θεσσαλονίκη, που προγραμματίζεται να εξελιχθεί σε ένα ευρωπαϊκό κέντρο μελέτης του βυζαντινού πολιτισμού, ή η επέκταση του Βυζαντινού Μουσείου της Αθήνας, του εθνικού

θα λέγαμε μουσείου του βυζαντινού πολιτισμού, η οποία σύντομα ολοκληρώνεται και η προσεχής έκθεση των βυζαντινών συλλογών στα μουσεία της Λαμίας και της Υπάτης και στον ιστορικό ναό του San Salvatore Χανίων. Η Αρχαιολογική Υπηρεσία συνεργάζεται, επίσης, με αρκετές Ι. Μητροπόλεις, παρέχοντας επιστημονική και τεχνική στήριξη και, σε πολλές περιπτώσεις, οικονομική αρωγή, για την ίδρυση και λειτουργία εκκλησιαστικών μουσείων.

Μια άλλη προσπάθεια έχει σκοπό την ενθάρρυνση συγκέντρωσης εικόνων από απομακρυσμένα ναΐδρια σε τοπικές συλλογές, που λειτουργούν με τη συνεργασία της τοπικής αυτοδιοίκησης και πολιτιστικών φορέων. Ανάμεσα στις συλλογές αυτές είναι της Ρεντίνας και του Ανθηρού Καρδίτσας, της Σκλήβανης Ιωαννίνων, ενώ προχωρούν οι διαδικασίες με το Βελβεντό Κοζάνης και το Δομένικο Ελασσόνας. Οι περιοδικές εκθέσεις, τα εκπαιδευτικά προγράμματα και οι εκλαϊκευτικές εκδόσεις αποτελούν σημαντικές δραστηριότητες που τα τελευταία ιδίως χρόνια έχουν αναπτυχθεί γοργά. Από τον Έβρο έως την Κρήτη και από την Κέρκυρα έως τη Ρόδο οι εκθέσεις του υπουργείου

Η Κοίμηση της Θεοτόκου (14ος αι.). Η κύρια όψη αμφίγραπτης εικόνας που εκλάπη από τον Ι.Ν. Κοιμήσεως της Θεοτόκου Καλαμπάκας. Εντοπίστηκε στη Γερμανία και επιστράφηκε.

Πολιτισμού διερευνούν και παρουσιάζουν όψεις του βυζαντινού και μεταβυζαντινού πολιτισμού, ενώ τα εκπαιδευτικά προγράμματα απλώνονται σε ολόκληρη τη χώρα.

Με τους τρόπους αυτούς, καλλιεργείται η πολιτισμική ιστορική συνείδηση και ο πολίτης γίνεται ο καλύτερος φύλακας της πολιτισμικής του κληρονομιάς.

Υπάρχουν, όμως, ως εξαιρέσεις και οι πολίτες, στους οποίους η πλεονεξία υπαγορεύει άλλα. Η κλοπή, η υπεξαίρεση, η παράνομη διακίνηση και η παράνομη εξαγωγή εικόνων εξακολουθούν να υφίστανται, αν και σε μικρότερο βαθμό από προηγούμενες δεκαετίες. Ιδιαίτερα ανησυχητική είναι η εμπλοκή οργανωμένων κυκλωμάτων, που επενδύουν στο παράνομο εμπόριο κλεμμένων έργων τέχνης κέρδη από ναρκοδολάρια ή από το παράνομο εμπόριο όπλων. Έτσι η εικόνα που αφαιρείται από κάποια εκκλησία της Ελλάδας, εφ' όσον είναι αξιόλογη, μεταφέρεται μυστικά στο εξωτερικό και εκεί, αλλάζοντας με το σύστημα της αλυσίδας και βάσει σχεδίου κατόχους, κατά προτίμηση σε διάφορες χώρες, περνά από τη μαύρη ζώνη στη γκριζα και από εκεί στη λευκή. Ο τελικός αποδέκτης, ο οποίος μπορεί να είναι υπεράνω υποψίας μουσείο ή συλλέκτης, αποκτά έτσι ένα ισχυρό τίτλο

καλόπιστης κατοχής, που δύσκολα αμφισβητείται στο δικαστήριο.

Επείγει η καταγραφή

Η Αρχαιολογική Υπηρεσία, σε συνεργασία με τις δικαστικές, τις αστυνομικές, τις τελωνειακές και, όπου χρειάζεται, τις διπλωματικές αρχές, φροντίζει για τον εντοπισμό και την ανάκτηση των κλεμμένων έργων, στην Ελλάδα ή το εξωτερικό. Εφ' όσον οι εικόνες είχαν προηγουμένως καταγραφεί, συντάσσεται το ειδικό δελτίο Grigen Art, που η ΙΝΤΕΡΠΟΛ διαδίδει σε όλες τις συμβεβλημένες χώρες, ενώ ενημερώνεται ειδική καρτέλα στο υπουργείο Πολιτισμού.

Σύντομα οι καρτέλες αυτές πρόκειται να μηχανογραφηθούν, ενώ προχωρεί κανονικά και το πρόγραμμα μηχανογράφησης όλων των καταγεγραμμένων έργων από τη διεύθυνση αρχείου. Είναι λοιπόν ευνόητο ότι η επιστημονική καταγραφή, από την Αρχαιολογική Υπηρεσία, των εικόνων που ευρίσκονται σε εκκλησίες, σκευοφυλάκια, μουσεία και συλλογές, αποτελεί επείγουσα ανάγκη και προτεραιότητα, στην οποία όλοι οι εμπλεκόμενοι οφείλουν να συνδράμουν, δίχως μικροψυχίες και χωρίς νόημα ενδοιασμούς. Ο κατάλογος της καταγραφής αποτελεί άλλωστε ουσιαστικό αποδεικτικό στοιχείο για την ανάκτηση.

Για τον εντοπισμό των κλεμμένων η Αρχαιολογική Υπηρεσία ελέγχει καταλόγους δημοπρασιών και εκθέσεων, επιτηρεί διακριτικά τη δραστηριότητα ύποπτων οίκων ή γκαλερί του εξωτερικού, αναλύει δικογραφίες και αξιοποιεί πληροφορίες. Σημαντική, στον τομέα αυτό, είναι η συμβολή της ΙΝΤΕΡΠΟΛ και του Τμήματος Αρχαιοκαπηλίας της Ελληνικής Αστυνομίας. Όταν και όπου εντοπισθεί κλεμμένη εικόνα, το υπουργείο Πολιτισμού προστρέχει σε όλα τα αναγκαία διοικητικά και νομικά μέτρα για την ανάκτησή της, αναλαμβάνοντας και το υψηλό κατά κανόνα οικονομικό κόστος. Σε περιπτώσεις μάλιστα όπου συντρέχει και παράνομη εξαγωγή, το υπουργείο Πολιτισμού έχει το δικαίωμα να ενεργήσει για τον επαναπατρισμό της, ακόμα και για λογαριασμό ιδιώτη συλλέκτη, από τον οποίο αυτή έχει κλαπεί. Τούτο αποτελεί σπουδαίο κίνητρο για τη δήλωση κατοχής εικόνων από ιδιώτες στην αρμόδια Εφορεία Αρχαιοπωλείων και Ιδιωτικών Συλλογών ή στην πλησιέστερη στον τόπο κατοικίας Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων. Η δήλωση αυτή δεν τίθεται σε τίποτα το ιδιοκτησιακό καθεστώς, εκτός βέβαια εάν αποδειχθεί ότι οι εικόνες αποτελούν προϊόν παράνομης συναλλαγής ή πράξης.

Στο εσωτερικό της χώρας η νόμιμη

διακίνηση και η εμπορία των εικόνων, που έχουν φιλοτεχνηθεί μέχρι το 1900 και δεν είναι φυσικά σε λατρευτική χρήση, γίνεται μέσω των αναγνωρισμένων από το κράτος αρχαιοπωλείων. Μόνον η αγορά από τα εξειδικευμένα και ελεγχόμενα αυτά καταστήματα μπορεί να παράσχει εγγύηση στον αγοραστή ότι δεν διατρέχει τον κίνδυνο περιπέτειας.

Η Αρχαιολογική Υπηρεσία συμμετέχει επίσης δραστήρια και στις προσπάθειες της διεθνούς κοινότητας για την καταπολέμηση του παράνομου εμπορίου έργων τέχνης, έχοντας αναλάβει και τις πρόσθετες υποχρεώσεις που επιβάλλει σήμερα η αλληλεγγύη και η συνεργασία μεταξύ των κρατών. Εκπρόσωποι της μετέχουν ανελλιπώς σε διεθνείς διασκέψεις και επιτροπές και λαμβάνουν πρωταγωνιστικό μέρος στην εκπόνηση διεθνών συμβάσεων.

Με δραστηριότητα λοιπόν τόσο στον τομέα της ενεργητικής προστασίας όσο και στον τομέα της αποτροπής και της επανόρθωσης, η Αρχαιολογική Υπηρεσία πρωτοστατεί στη διάσωση και διατήρηση της ελληνικής πολιτισμικής κληρονομιάς, προς όφελος του κοινωνικού συνόλου. Η θετική ανταπόκριση της κοινωνίας αποτελεί τη δικαίωση των προσπαθειών και δημιουργεί το κίνητρο για τη συνέχεια.

Η Ληλασία της Κύπρου

Αρχαιότητες και βυζαντινά έργα τέχνης στη διεθνή αγορά μετά την τουρκική εισβολή

Της **Μαρίας Αναγνωστοπούλου**

Αρχαιολόγος - Γεν. Γραμματέως της Επιτροπής για την προστασία της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου

ΠΟΣΟ άλλαξε η Κύπρος, δεν την ορίζει πια η θάλασσα, όπως ταιριάζει σε νησί. «Ηρθε η εισβολή του 1974 και η κατοχή μεγάλου μέρους του νησιού από τον τουρκικό στρατό. Ξυπνήσαμε ένα πρωινό και βρήκαμε πως δεν μπορούσαμε πια να πάμε στη Σαλαμίνα, στην Εγκωμη, στη Μονή του Αποστόλου Βαρνάβα, στη Βασιλική της Αγίας Τριάδας, στη Γυαλούσα, στην Κερύνεια, στους Σόλους, στο ανάκτορο του Βουνιού, στη Μόρφου, γράφει ο καθηγητής κ. Β. Καραγεώργης. Κάθε αρχαιολογική δραστηριότητα σταμάτησε. Τα όστρακα των ανασκαφών της Σαλαμίνας έμειναν στους κάδους με το νερό, έμειναν ορθάνοικτα τα Μουσεία, οι καταγραμμένες ιδιωτικές συλλογές, τα εργαστήρια συντήρησης εικόνων, οι βιβλιοθήκες με τα παλιά χειρόγραφα, οι εκκλησίες με τις εικόνες, με τα ιερά σκεύη. Ο λαίλαπας του Αττίλα δεν προξένησε τον όλεθρο μόνο στους ανθρώπους, περιέλαβε και τα ιερά και τα όσια της ανθρώπινης ύπαρξης, την πολιτιστική κληρονομιά. Θυμάμαι το πρώτο Σαββατοκύριακο, μετά τη δεύτερη εισβολή, τον Αύγουστο του 1974, όταν αναλογίστηκα πως δεν μπορούσα να πάω στη Σαλαμίνα, τον τόπο που γνώρισα σαν μαθητής του σχολείου και όπου η μοίρα με "θέσπισε" να ανασκάπτω από το 1952 έως το 1974. Η τραγωδία είχε αρχίσει. Οι πληροφορίες που παίρναμε από ξένους επισκέπτες ήταν ανατριχιαστικές».

Ζεστό εμπόρευμα

Είκοσι τρία χρόνια κλείνουν σε λίγους μήνες από την τουρκική εισβολή. Το 1974 ήταν η αρχή. Το τέλος δεν φαίνεται. Ο Αττίλας δεν τερμάτισε την ωμότητα και τη βία. Συστηματικά προχωρούν οι κατακτητές στην εξάλειψη της πολιτιστικής κληρονομιάς του Κυπριακού λαού. Μακρύς είναι ο κατάλογος αρχαιολογικών χώρων, αρχαιολογικών μουσείων, ιδιωτικών συλλογών στα κατεχόμενα που λεηλατήθηκαν. Εξαφανίστηκαν ολόκληρες βιβλιοθήκες, όπως η μεγάλη και μοναδική Κυπρολογική Βιβλιοθήκη του Δημητρίου Μαραγκού από την Αμμόχωστο, καθώς και η βιβλιοθήκη του Χατζηγιάννου. Επίσης, η μοναδική συλλογή αρχαιοτήτων του Χριστάκη Χατζηπροδρόμου στην Αμμόχωστο.

Αμέσως μετά την εισβολή ρίχτηκαν στις λαθραίες ανασκαφές. Ιδιαίτερα στις περιοχές που δεν είναι προσιτές στους ξένους και που χαρακτηρίζονται περιοχές στρατιωτικής κατοχής. Με πόνο οι Κύπριοι παρακολουθούν τη γη τους να σκάβεται και να μετατρέπονται έργα των προγόνων τους σε πηγή πλούτου και

Η Παναγία ένθρονη Βρεφοκρατούσα. Δεσποτική εικόνα του τέμπλου του Χριστού του Αντιφωνητή. Πουλήθηκε στο Λονδίνο σε Έλληνα συλλέκτη. Η Παναγία απεικονιζόταν στον κατάλογο «Κύπρος, 9.000 χρόνων έργα πολιτισμού λεηλατούνται» της ομώνυμης έκθεσης του 1985 και, ως εκ τούτου, ταυτίστηκε από την τότε διευθύντρια του Βυζαντινού Μουσείου Μ. Αχειμάστου - Ποταμιάνου όταν ο αγοραστής, ο οποίος δεν εγγύριζε την προέλευσή της, την έφερε για συντήρηση στο Μουσείο. Ακολούθησε κατάσχεση και δικαστικός αγώνας.

παράνομης εμπορίας. Η φράση στις τουρκικές εφημερίδες «έφθασε ζεστό εμπόρευμα στην Κωνσταντινούπολη» σημαίνει ότι αρχαία αγγεία, αρχαία ειδώλια και νομίσματα ήρθαν από την κατεχόμενη Κύπρο.

Από το 1974 κυριολεκτικά κατακλύστηκαν οι ξένες αγορές με κυπριακές κλεμμένες αρχαιότητες. Πλούτησαν τα ξένα Μουσεία και οι συλλέκτες. Σελίδες ατελείωτες οι κυπριακές αρχαιότητες στους κατα-

λόγους των γνωστότερων οίκων δημοπρασίας. Οσα αρχαιολογικά αντικείμενα δεν τα οικειοποιήθηκαν οι αρχές έχουν συληθεί από το στρατό κατοχής, ιδιώτες και λαθρέμπορους. Ελάχιστα, χάρις στην Υπηρεσία

Αρχαιοτήτων Κύπρου, επαναπατρίστηκαν. Η Κυπριακή Δημοκρατία πληρώνει αδρά· για να σωθούν τα αγαθά που της ανήκουν. Στον αγώνα του επαναπατρισμού σημαντική είναι η συμβολή του ιδρύματος Λεβέντη. Μεγάλο κτύπημα για την επισημότητα είναι ότι σταματούν οι ανασκαφές που επί δεκαετίες πραγματοποιούσαν στα κατεχόμενα σήμερα εδάφη της Κύπρου, οι ξένες αρχαιολογικές σχολές, όπως η ανασκαφή στη Σαλαμίνα της Γαλλικής Αποστολής και στους Σόλους της Καναδικής. Την ανασκαφή δεκαετησάρων αρχαιολογικών χώρων συνεχίζουν οι Τούρκοι αρχαιολόγοι. Μεγάλο κτύπημα και για την ιστορία της Κύπρου, το ότι δεν δημοσιεύτηκαν τα συμπεράσματα από τις αρχαιολογικές έρευνες.

Η κυπριακή κυβέρνηση αμέσως μετά την εισβολή και την κατοχή του 38% του εδάφους της δεν σταμάτησε να υψώνει τη φωνή της στις ξένες κυβερνήσεις και στους διεθνείς οργανισμούς, στις διευθύνσεις ξένων Μουσείων κ.λπ., για να μη δέχονται τους κλεμμένους θησαυρούς και να σταματήσουν την παράνομη εμπορία.

Ελάχιστα είναι τα Μουσεία που όχι μόνο αρνήθηκαν να αγοράσουν αλλά συνεργάστηκαν, ώστε ύστερα από παρομιώδεις αγώνες και παζαρέματα, να επιστραφούν στο νόμιμο ιδιοκτήτη τους. Ελάχιστα είναι τα τελωνεία, όπως αυτό του Ντόβερ, που ύστερα από κατάσχεση αποδώσανε εικόνες και αρχαία αγγεία στις κυπριακές αρχές.

Εκκλησίες και Μοναστήρια

Εκεί που αλύπητα στράφηκε η μαγία του κατακτητή ήταν τα μοναστήρια και οι εκκλησίες. Η καταστροφή ξεκίνησε το 1974 στη διάρκεια της εισβολής και συνεχίστηκε συστηματικά από τα άπληστα χέρια του κατακτητή. Οι εκκλησίες απογυμνώθηκαν από τις βυζαντινές τοιχογραφίες. Ξυλόγλυπτα τέμπλα πουλήθηκαν με το μέτρο στις ξένες αγορές. Απογυμνώθηκαν οι εκκλησίες από τους κινητούς θησαυρούς, τις εικόνες, τα αρχιερατικά άμφια, τα τελετουργικά σκεύη, τα ιερά κειμήλια. Για να πουληθούν πιο εύκολα τα εικονίσματα κόπηκαν σε δύο και τρία κομμάτια. Μέσα σε τσουβάλια, η ιστορία και η τέχνη του πολιτισμού της Κύπρου, πήραν το δρόμο από τα Αδανα και την Κωνσταντινούπολη για τις παράνομες αγορές της Ευρώπης και της Αμερικής. Τώρα τελευταία, καθώς ενοπίσθησε στη Οζάκα, η Ιερά Πύλη του Ναού του Περιστερώνα της Αμμοχώστου, βλέπουμε ότι το εμπόριο προχώρησε και προς την Ιαπωνία.

Από το 1940 η Εκκλησία της Κύπρου αποφάσισε να συγκεντρωθούν φορητές βυζαντινές εικόνες, πολύτιμα χειρόγραφα και ξυλόγλυπτα στο Κάστρο της Κερύνειας. Στην εκκλησία του Αγίου Σπυριδώνα την Τρεμεντουσά, 150 εικόνες μεγάλης αξίας είχαν συγκεντρωθεί, πριν από την εισβολή, για συντήρηση. Εκατοντάδες λοιπόν εικόνες από τις συλλογές αυτές εξαφανίστηκαν. Από το Κάστρο της Κερύνειας μόνο ο Αρχάγγελος

Η τοιχογραφία αυτή, που κοσμούσε το θόλο του παρεκκλησίου του Αγίου Θεωφαννού Λύσης με τον Παντοκράτορα πλαισιωμένο με την Παναγία, τον Ιωάννη τον Πρόδρομο και πλήθος Αγγέλων, βρίσκεται σήμερα στο Χιούστον του Τέξας, όπου θα παραμείνει, όπως υποσχέθηκε το ίδρυμα De Menil, για είκοσι χρόνια. Ύστερα θα επιστραφεί στο νόμιμο ιδιοκτήτη, την Εκκλησία της Κύπρου.

Παράσταση του Αρχαγγέλου Μιχαήλ ανάμεσα στην Αγία Μαρίνα και την Αγία Ευδοκία. Η εικόνα χρονολογείται στον 15ο αιώνα. Ανήκει στην εκκλησία του Αρχαγγέλου Μιχαήλ στο χωριό Πλατανιστάτα.

Μιχαήλ, που είχε πουληθεί στην Ολλανδία, επιστράφηκε το 1985 στην Κύπρο. Ο Κύπριος καθηγητής κ. Β. Καραγιώργης, σε ομιλία του στην Αθήνα, σε διάσκεψη του Διεθνούς Συμβουλίου Μουσείων το 1984, ανέφερε τα παρακάτω αποσπάσματα από τις μαρτυρίες του Μεχμέτ Γιασσί, στο τουρκοκυπριακό περιοδικό ΟΛΑΪ (26 Απριλίου 1982).

«Από διάφορα τμήματα της Κύπρου συγκεντρώθηκαν εικόνες προερχόμενες από εκκλησίες και Μουσεία και τοποθετήθηκαν όλες μαζί σε τέσσερις μεγάλες βαλίτσες. Μερικές κόπηκαν με πριόνι σε τέσσερα κομμάτια η καθεμία και ανακαλύφθηκαν ενώ προσπαθούσαν να τις εξαγάγουν λαθραία από το αεροδρόμιο της Αγκυρας. Εκατοντάδες εικόνων αξίας δεκάδων χιλιάδων τουρκικών λιρών έχουν κλαπεί και μεταφερθεί στο εξωτερικό. Μικρό μόνο μέρος τους ξαναβρέθηκε. Στις 16 Μαρτίου 1981 εικόνες που τοποθετήθηκαν σε τρία κιβώτια με επιγραφή, προσωπική περιουσία, φυγαδεύτηκαν λαθραία στη Γερμανία από το αεροδρόμιο της Τύμπου και της Αγκυρας. Όταν ήρθε στο φως αυτό το περιστατικό, αποκαλύφθηκε επίσης ότι και αρχαία αντικείμενα είχαν φυγαδευτεί λαθραία με προορισμό την ίδια

Συνέχεια στην 26η σελίδα

Συνέχεια από την 25η σελίδα

διεύθυνση με την επιγραφή “προσωπική περιουσία”».

Σύμφωνα με ξένους επισκέπτες και από τα μέλη της Επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης που μετέβηκαν στην Κύπρο το 1989 (της Επιτροπής επικεφαλής ήταν ο βυζαντινολόγος καθηγητής Ρόμπιν Κόρμακ), δεν υπάρχει στο Κάστρο της κατεχόμενης Κερύνειας, στο Μοναστήρι του Αποστόλου Βαρνάβα στην κατεχόμενη Αμμόχωστο –που έχει μετατραπεί σε γκαλερί– καθώς και σε μια τρίτη εκκλησία του Αργαγγέλου, πλησίον της Κερύνειας, που και εκεί επίσης έχουν δημιουργήσει συλλογή εικόνων οι Τούρκοι, καμία βυζαντινή ή μεταβυζαντινή εικόνα. Στις ανωτέρω εκκλησίες, είναι εκτεθειμένες ή αποθηκευμένες μόνο εικόνες του 19ου και του 20ού αιώνα. «Πρέπει να θεωρούμε βέβαιο ότι, όσες δεν ήταν πολύ γνωστές, πουλήθηκαν σε πληθυσμιασμούς. Όσες ήταν γνωστές, πουλήθηκαν απευθείας σε ιδιώτες, λέει ο Κύπριος βυζαντινολόγος Δρ. Αθ. Παπαγεωργίου, για να αποφευχθεί η δημοσιοποίηση και η αναγνώριση τους. Τα ιερά σκεύη, τα ασημικά των ναών άλλα τα πούλησαν και άλλα φαίνεται ότι τα έλιωσαν. Γενικά δεν έχει μείνει τίποτα. Οι εκκλησίες μας είναι εντελώς γυμνές, σύμφωνα με μαρτυρίες ξένων επισκεπτών».

Αποκόλληση τοιχογραφιών

Όταν τα φορητά αντικείμενα που μπορούσαν να κλαπούν και να φυγαδευτούν λιγότεψαν, άρχισε η αποκόλληση τοιχογραφιών και εντοιχίων ψηφιδωτών, με στόχο όχι μόνο το κέρδος, αλλά –με την υποστήριξη των κατοχικών αρχών– την εξαφάνιση κάθε ίχνους πολιτιστικής κληρονομιάς που είναι μαρτυρία της εθνικής ταυτότητας των κατεχομένων εδαφών. Όσες τοιχογραφίες είχαν συντηρηθεί και καθαριστεί από την Αρχαιολογική Υπηρεσία Κύπρου, πριν από την τουρκική εισβολή του '74, αφαιρέθηκαν. Εκείνες που δεν μπορούσαν να τις αφαιρέσουν τις κατέστρεψαν.

Η έκταση της καταστροφής είναι πραγματικά ασύλληπτη. Συνεχώς παρουσιάζονται τμήματα τοιχογραφιών σε διάφορες αγορές και σε παλαιοπωλεία της Ευρώπης. Πώς είναι δυνατόν έργα τέχνης που έχουν αφαιρεθεί από εκκλησίες, να πουλιούνται ελεύθερα στη διεθνή αγορά; Ακόμα και τουρκοκυπριακές εφημερίδες έχουν επισημάνει το γεγονός. Στο καθολικό της Μονής της Παναγίας της Αυγασίδας, του 15ου αιώνα, αφού λεηλατήθηκαν πρώτα οι τοιχογραφίες, το 1989 τουρκικά στρατεύματα κατεδάφισαν ολοσχερώς την εκκλησία. Είναι γνωστό ότι έχουν αφαιρεθεί τοιχογραφίες από την Παναγία την Αψιθιώτισσα, τον Αγ. Νικόλαο, την Αγ. Σολομονή του 8ου αιώνα, στην Κώμη του Γυαλού, από τον Αγ. Φίλιππο των Αγριδίων του 12ου αιώνα, και από την Παναγία Αφέντρικα. Οι Τούρκοι αφαιρέσαν από την εκκλησία της Παναγίας Περγαμινιώτισσας, την τοιχογραφία της Αγ. Άννας προσευχόμενης και τοιχογραφίες των Αγίων που χορονολογούνται στον 11ο ή 12ο αιώνα. Αγνοείται

Ο Απόστολος Πέτρος από το Εικονοστάσι του Αντιφωνητή, στην κατοχή του ζεύγους Lais στο Ρότερνταμ. Με ένδικα μέσα η Κύπρος αγωνίζεται για την επιστροφή. Σημειώνουμε ότι, στην έκδοση της Επιτροπής για τη Διάσωση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου «Κύπρος, 9.000 χρόνων έργα πολιτισμού λεηλατούνται», του 1985, ήδη απεικονίζονται το εικονοστάσι, καθώς και το ντοκουμέντο της καταστροφής του.

Αφίσα που κυκλοφόρησε το 1985 η Επιτροπή για τη Διάσωση της Πολιτιστικής Κληρονομιάς της Κύπρου με την ευκαιρία της έκθεσης «Κύπρος, 9.000 χρόνων έργα πολιτισμού λεηλατούνται», στη Ρόδο στο Παλάτι του Μεγάλου Μαγίστρου. Εικονίζεται ο Αρχάγγελος Μιχαήλ. Η εικόνα του 12ου αιώνα από το Μοναστήρι του Αγίου Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη.

η τύχη των τοιχογραφιών στην Αχειροποιήτο του Καραβά που έχει μετατραπεί σε στρατώνα, από την λαξευτή εκκλησία της Παναγίας Γαλακτερούσας, την εκκλησία της Αγ. Ευδοκίας και του Αγ. Γεωργίου στο Καπούτι. Για τις τοιχογραφίες αυτές είναι γνωστό ότι έχουν αφαιρεθεί, αλλά δεν έχει γίνει γνωστή η τύχη τους. Όπως δεν είναι γνωστή η τύχη των τοιχογραφιών σε διάφορες εκκλησίες στην παλιά Αμμόχωστο, ορθόδοξες και λατινικές.

Υπάρχουν βάσιμες πληροφορίες ότι έχουν αφαιρεθεί οι σημαντικότερες τοιχογραφίες από το παρεκκλήσι της Αγ. Τριάδος, του Μοναστηριού του Χρυσοστόμου στον Κουτσοβέντη. Μεγάλη καταστροφή έχει υποστεί η εκκλησία του Αντιφωνητή, της οποίας οι τοίχοι ήταν καλυμμένοι με περίτεχνες τοιχογραφίες. Από την αψίδα «του βήματος» κατέστρεψαν το πρόσωπο του Αρχαγγέλου, του 12ου αιώνα. Το σώμα δεν μπόρεσαν να το αφαιρέσουν και ακόμα μέχρι σήμερα, όπως ξένοι επισκέπτες πληροφορήσαν, στέκει εκεί. Τοιχογραφίες του 15ου αιώνα, όπως «η Ρίζα του Ιεσσαί» και η «εις Άδου κάθοδος» αποκολλήθηκαν. Εκάψαν ακόμα και το εικονοστάσι του Αντιφωνητή και πούλησαν τις εικόνες που το κομούσαν.

Τέσσερις εικόνες με παραστάσεις Αποστόλων από το τέμπλο του ναού πουλήθηκαν στην Ολλανδία. Η εκκλησία της Κύπρου προσπαθεί με ένδικα μέσα για την επιστροφή τους. Μία εικόνα της Παναγίας Βρεφοκρατούσας πουλήθηκε στο Λονδίνο σε Έλληνα συλλέκτη, ο οποίος δεν ε γνώριζε την προέλευσή της. Εγινε κατάσχεση στο Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας όταν την έφερε ο αγοραστής για συντήρηση. Φυλάσσεται ακόμα εκεί, ύστερα από τρία χρόνια, υπό μεσεγγύηση.

Κανακαριά

Το 1979 βέβηλα χέρια αποκόλλησαν τα μοναδικής τέχνης και εικονογραφικής σημασίας εντοιχία ψηφιδωτά από την Εκκλησία της Παναγίας της Κανακαριάς της Λυθράγκωμης.

Η εκκλησία, σπάνιο δείγμα τέχνης του 6ου αι., είχε στην αψίδα ψηφιδωτή παράσταση της Παναγίας με τον Χριστό στα γόνατα, ανάμεσα σε δύο αγγέλους και τους Αποστόλους σε δίσκους. Οι αρχαιολόγοι αποκόλλησαν από τους τοίχους τα μωσαϊκά. Η Αρχαιολογική Υπηρεσία Κύπρου έστειλε έναν ξένο για να διαπιστώσει εάν αληθεύει η είδηση της καταστροφής. Η Εκκλησία ήταν γυμνή. Μάζεψε από το δάπεδο ελάχιστες ψηφίδες και τις έφερε στο Αρχαιολογικό Μουσείο στη Λευκωσία. Μία χούφτα ψηφίδες, ό,τι απόμεινε από την Τέχνη και την Ιστορία.

Ο βυζαντινολόγος Νικόλαϊ Κόντακοφ, ονόμασε τον ιδιαίτερο τύπο της Παναγίας στα ψηφιδωτά της Κανακαριάς «κυπριακό τύπο» και την Παναγία «Παναγία Κυπρία». Είναι γνωστό ότι πουλήθηκαν στην Ινδιανάπολη τέσσερα τεμάχια από τα δώδεκα ψηφιδωτά της αψίδας. Δεν είναι όμως γνωστό που βρίσκονται τα σημαντικά υπόλοιπα τμήματα των ψηφιδωτών, όπως το κάτω μέρος του

Χριστού και της Παναγίας, οι Απόστολοι Ανδρέας, Ματθαίος και Μάρκος, Φίλιππος και Παύλος.

Αναμφίβολα, μία από τις πιο πετυχημένες και δύσκολες περιπτώσεις επαναπατριsmού, ήταν εκείνη των μωσαϊκών της Κανακαριάς, τα οποία, μέσω Τούρκων αρχαιοκαπήλων και Ολλανδών και Αμερικανών αρχαιοπωλών, βρέθηκαν τελικά το 1988 στην Ινδιανάπολη των ΗΠΑ. Όταν εντοπίστηκαν από τους Κυπρίους αρχαιολόγους, η εκκλησία της Κύπρου έκανε αγωγή και κέρδισε τη δίκη στο ομοσπονδιακό δικαστήριο. Ήταν συγκλονιστική η ώρα της επιστροφής τους για τον ελληνισμό και την Ορθοδοξία. Ο Αρχιεπίσκοπος Χρυσόστομος με τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας της Κύπρου, ψάλλοντας το «τη Υπερμάχω», τα τοποθέτησε ευλαβικά στο Μουσείο του Μακαρίου του Γ'. Μαζί έψαλλαν οι Κύπριοι και έκλαιγαν από πόνο, χαρά και ελπίδα.

Οι τοιχογραφίες από την Αψίδα και το Θόλο του παρεκκλησίου του Αγίου Θεωφανίου Λύσης απεικονίζουν αντιστοίχως την Παναγία (Βλαχερνιώτισσα), πλαισιωμένη από τους Αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ και τον Παντοκράτορα, πλαισιωμένο από την Παναγία, τον Ιωάννη Πρόδρομο και πλήθος Αγγέλων. Οι τοιχογραφίες αποκολλήθηκαν και πουλήθηκαν από τον Τούρκο λαθρέμπορο έργων τέχνης Aydin Dikmen (Μόναχο), κομμένες σε 38 κομμάτια, στο Ίδρυμα De Menil στο Χιούστον του Τέξας. Με τη συγκατάθεση του Μακαριωτάτου Αρχιεπισκόπου Κύπρου Χρυσόστομου, το Ίδρυμα έκτισε μικρό ναό – μουσείο, στον οποίο τοποθετήθηκαν οι τοιχογραφίες, οι οποίες σε 20 χρόνια θα επιστραφούν στην Κύπρο. Τα εγκαίνια θα γίνουν στο τέλος Μαΐου από τον ίδιο τον Αρχιεπίσκοπο.

Αγώνας για επαναπατριsmό

Η προκλητική συμπεριφορά των Κατοχικών αρχών, που δεν επιδεικνύουν ίχνη σεβασμού απέναντι στη θρησκευτική, πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά της Κύπρου, συνεχίζεται.

Είκοσι τρία χρόνια ύστερα από την τουρκική εισβολή, η Κυπριακή Κυβέρνηση και η Εκκλησία της Κύπρου αγωνίζονται να εντοπίσουν και να επαναπατρίσουν τα πολιτιστικά αγαθά του κυπριακού λαού. Σε όλα τα σημεία της γης που υπάρχουν υποψίες ή ενδείξεις ότι βρίσκονται κλεμμένες κυπριακές αρχαιότητες, δίνεται η μάχη να επιστραφούν στο πατρίο έδαφος. Αντιμετωπίζοντας τεράστιες δυσκολίες με κύκλους λαθρεμπόρων και αρχαιοκαπήλων που τις διακινούν, με αρχαιοπώλες που ζητούν αστρονομικά ποσά για να τις παραδώσουν, έχουν οδηγήσει την πίστη ότι ο αγώνας για τη σωτηρία της μακραιώνης πολιτισμικής κληρονομιάς είναι αγώνας για την εθνική ταυτότητα και την επιβίωσή τους ως ιστορικού λαού.

Ομως, είναι γνωστό, ότι στο ίδιο το έδαφος της κατεχόμενης Κύπρου οι αρχαιοκάπηλοι, οι λαθρέμποροι, οι αρχαιοπώλες, δρουν με την ανοχή της Τουρκίας και του ψευδοκράτους

του Ντενκτάς. Στην περίπτωση της Κύπρου δεν έχουμε τη γνωστή αρχαιοκαπηλεία που ασκείται στα διάφορα κράτη που διαθέτουν πολιτιστική κληρονομιά, από διάφορες σπείρες. Έχουμε ένα επίσημο κράτος να κάνει κλοπές και κατακρατήσεις των θησαυρών ενός άλλου κράτους.

Στο βόρειο τμήμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, που έχει καταληφθεί ύστερα από εισβολή του στρατού του τουρκικού κράτους, έχει εγκαθιδρυθεί καθεστώς στρατιωτικής κατάληψης «αιτία πολέμου». Ουδέποτε, όμως, έπαυσε να υπάρχει η ελληνική Κύπρος και να είναι κυρίαρχο κράτος. Για το λόγο αυτό το τμήμα που σήμερα βρίσκεται στην κατοχή των Τούρκων, οι οποίοι είναι προσωρινά κατέχοντες, ανήκει στην κατοχή στην Κυπριακή Δημοκρατία. Στη Σύμβαση της Χάγης γράφονται κα-

θαρά οι υποχρεώσεις που έχει ένα κράτος σ' ένα άλλο για την πολιτιστική του κληρονομιά και τους θησαυρούς του κατεχόμενου κράτους που έχει υπογράψει τη Σύμβαση.

Στην περίπτωση αυτή και η Ελλάδα και η Τουρκία είναι ανάμεσα στα συμβαλλόμενα κράτη που υπέγραψαν τη Σύμβαση της Χάγης του 1954 και τα οποία, σύμφωνα με τους όρους της Σύμβασης, έπρεπε πιστά να τους ακολουθούν. Επομένως η μη εφαρμογή της Σύμβασης της Χάγης είναι η καταρράκωση του Διεθνούς Δικαίου σε βάρος της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η πίεση προς την Τουρκία των υπολοίπων συμβαλλομένων κρατών είναι μηδαμινή μπροστά στη συστηματική καταστροφή της πολιτισμικής παράδοσης της ελληνικής Κύπρου.

Οι καταστροφές και ο αφελληνισμός που συντελέστηκαν στα κατε-

χόμενα είναι πρόκριμα για το πού στοχεύει και για το τι θα επακολουθήσει από τον τουρκικό επεκτατισμό, εάν δεν τον αναχαιτίσουμε.

Παραθέτω μερικές χαρακτηριστικές μαρτυρίες Κυπρίων που αφορούν περίπτωση αρχαιοκαπηλίας και ενέργειες εντοπισμού και επιστροφής κλεμμένων αρχαιοτήτων στην Κύπρο.

Υ.Γ. Ευχαριστώ για τις πληροφορίες και τις φωτογραφίες που χρησιμοποίησα τον Δρ. κ. Δήμο Χρήστου, Δ/ντή του Τμήματος Αρχαιοτήτων Κύπρου, τον Καθ. κ. Βάσο Καραγιώργη, τον βυζαντινολόγο Δρ. κ. Αθανάσιο Παπαγεωργίου, την κα Ρ. Αγίλλη της Δ/σης Τύπου της Κυπριακής Προεστίας στην Αθήνα, καθώς και την Κυπρία συγγραφέα κα Ηβη Μελέα-γρον. Ιδιαίτερα ευχαριστώ για τις «μαρτυρίες» την Πρόξενο της Κύπρου στην Ολλανδία κα Τασούλα Γεωργίου - Χατζητοφή και το συλλέκτη κ. Χριστάκη Χατζηπροδρόμου.

Η Εκκλησία του Αγίου Θεωφανίου Λύσης. Τούρκοι λαθρέμποροι αφαίρεσαν και πούλησαν στο Χιούστον του Τέξας τις τοιχογραφίες του 13ου και του 14ου αιώνα.

Μαρτυρία Τασούλας Χατζητοφή

ΟΝΟΜΑΖΟΜΑΙ Τασούλα Γεωργίου – Χατζητοφή και κατάγομαι από την Αμμόχωστο Κύπρου. Σε ηλικία 15 ετών έγινα πρόσφυγας και συνέχισα το γυμνάσιο στη Λεμεσό. Επειτα από σπουδές στην Αγγλία ήλθα στην Ολλανδία από το 1980. Παντρεύτηκα τον Δρα Μιχαήλ Χατζητοφή και έχω δύο παιδιά, τον Αντρέα 7 ετών και τη Σοφία 5.

Είμαι επιχειρηματίας, ιδιοκτήτρια εταιρίας. Εχω πάθος για την Κύπρο και καθήκον να βοηθήσω σαν πρόσφυγας. Το 1986 η Κύπρος με διόρισε επίτιμη υπο-πρόξενο της Κύπρου στη Χάγη και το 1989 πρόξενο.

Από το 1989 ασχολούμαι με τα κλεμμένα αγαθά της Κύπρου από τα Κατεχόμενα. Εχω μαζεμένα αρκετά στοιχεία μιλώντας με λαθρεμπόρους, ασφαλιστικές, μεταφορικές εταιρίες κ.λπ.

Το Σεπτέμβριο του 1996 ο Μακα-

ριώτατος με διόρισε παγκόσμια συντονίστρια για τα κλεμμένα αγαθά της Εκκλησίας της Κύπρου. Ετσι μπορώ να ενεργώ ανεξάρτητα από την κυβέρνηση γι' αυτά τα θέματα.

Αρχάγγελος Μιχαήλ: Το 1995 είχα μάθει για μια εικόνα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ η οποία ήταν στο σπίτι ιατρού στη Χάγη. Ο γιατρός αυτός αγόρασε την εικόνα αντί 60.000 ολλανδικών φιορινιών από Ολλανδό αρχαιοπώλη.

Τον επισκέφθηκα και του ζήτησα να μου επιστρέψει την εικόνα. Παρόλο που ο γιατρός ήθελε να συνεργαστεί μαζί μας, ο νομικός σύμβουλος της Αρχιεπισκοπής στην Ολλανδία με συμβούλεψε ότι η εικόνα πρέπει να κατασχεθεί όπως και έγινε.

Ο γιατρός έγινε έξω φρενών, αλλά τελικά αποφάσισε να συνεργαστεί με την Εκκλησία της Κύπρου και έδωσε πίσω την εικόνα. Η ίδια την έ-

φερα στη Λευκωσία στο Μακαριώτατο τον Αύγουστο του 1995.

Η εικόνα προέρχεται από την Πλατανιστάσα. Πριν από την εισβολή είχε σταλεί στη Μητρόπολη της Κηρύνειας από όπου εκλάπη μετά την τουρκική εισβολή του 1974.

Η Ωραία Πύλη του Περιστερώνα. Τον Απρίλιο του 1996 είχα πληροφορίες ότι η Ωραία Πύλη από εκκλησία του Περιστερώνα στα Κατεχόμενα, ευρισκόταν στην Ιαπωνία. Προσπάθησα να μάθω πού και πώς, αλλά εστάθη αδύνατον. Τελικά ένας Ολλανδός λαθρέμπορος που βρισκόταν στην Ιαπωνία, μου υποσχέθηκε ότι εάν πήγαινα στην Ιαπωνία η ίδια θα μπορούσε να μου δείξει πού βρισκόταν η Ωραία Πύλη. Αποφάσισα να πάω. Εκεί ο λαθρέμπορος με οδήγησε στο Κολλέγιο Τέχνης στην

Συνέχεια στην 28η σελίδα

Συνέχεια από την 27η σελίδα

Οζάκα. Είχα συνάντηση με τους εκπροσώπους του Κολλεγίου στην Καναζάουα. Αγόρασαν την Ωραία Πύλη από τον Ολλανδό έμπορο Robert Rosemond για 145.000 δολάρια. Την Ωραία Πύλη μου την έδειξαν τοποθετημένη σε διάδρομο του Κολλεγίου, ανάμεσα σε έργα του Rodin.

Η συγκίνησή μου ήταν μεγάλη. Η Ωραία Πύλη κατάγεται από την περιοχή της Αμμοχώστου από όπου εγώ η ίδια κατάγομαι. Μία ταμπέλα έγγραφε στα γαλιωνέζικα ότι προέρχεται από την Κύπρο.

Από τότε με διάφορους τρόπους προσπάθησα να συμφωνήσω με το Κολλέγιο για την επιστροφή της. Εως σήμερα ναυάγησαν όλες οι συμφωνίες. Η Εκκλησία της Κύπρου ανέθεσε την υπόθεση σε Ιάπωνα δικηγόρο. Πριν από δύο εβδομάδες, απόρρητη πηγή με ενημέρωσε ότι το Κολλέγιο έλαβε επιστολή από τα Κατεχόμενα, στην οποία οι αρχές ζητούν σε αυτές να επιστραφεί. Οι Ιάπωνες δήλωσαν στον Τύπο ότι δεν θα επιστρέψουν σε κανένα την Ωραία Πύλη, αγνοώντας ότι το θέμα δεν είναι πολιτικό αλλά καθαρά νομικό. Καμία κυβέρνηση, κανένα κατοχικό καθεστώς δεν μπορεί να παραμερίσει το νόμιμο ιδιοκτήτη, την Εκκλησία της Κύπρου.

Οι τέσσερις Απόστολοι του Αντιφωνητή: Το Μάιο του 1995 είχα πληροφορηθεί για την ύπαρξη τεσσάρων εικόνων σε ιδιωτικό σπίτι στο Ρότερνταμ της Ολλανδίας. Οι εικόνες απεικονίζουν τους Αποστόλους Πέτρο, Παύλο, Μάρκο και Ιωάννη. Είναι του 15ου αι., πολύ όμορφες και σε εξαιρετική κατάσταση. Οι κάτοχοι των εικόνων είναι το ζεύγος Lans, οι οποίοι είναι 78 χρόνων η γυναίκα και 81 ο άντρας. Αγόρασαν τις εικόνες από τον Αρμένι έμπορο Dergazavian ο οποίος ήταν συνέταιρος με τον

Στο Κολλέγιο Τέχνης της Οζάκας, η Ωραία Πύλη του κατεχόμενου Περιστεριώνος Αμμοχώστου. Εμπρός, η πρόεδρος της Χάγης και αντιπρόσωπος της Εκκλησίας της Κύπρου Τασούλα Γεωργίου – Χατζητοφή.

Michel Van Rig. Τον Μάιο του 1995 με κάλεσαν στο σπίτι τους για να μου δείξουν τις εικόνες τις οποίες ήθελαν να πουλήσουν διότι τους είχαν πληροφορήσει στο Λονδίνο ότι εάν προήρχοντο από την Κύπρο πιθανόν

να είναι κλεμμένες. Επειτα από αυτό είχαν αποφασίσει μέσω εμού να τις πουλήσουν στην Εκκλησία της Κύπρου.

Επισκέφθηκα, όπως σας είπα, το σπίτι τους το Μάιο του 1995. Μου έ-

κανε εντύπωση οι γνώσεις που είχε το ζεύγος γύρω από τον τομέα της Τέχνης. Το σπίτι τους ήταν γεμάτο αντίκες και ένας τοίχος γεμάτος εικόνες. Μου εξήγησαν ότι επλήρωσαν το 1971 200.000 ολλανδικά φιορίνια για να αποκτήσουν τις προκείμενες εικόνες και ζητούν να τις πουλήσουν τουλάχιστον με το ίδιο ποσό.

Τους ερώτησα εάν ήταν σίγουροι ότι τις είχαν αγοράσει πριν από το 1974 (δηλαδή πριν από την τουρκική εισβολή) ή μετά. Η κυρία Lans ήταν σίγουρη ότι τις αγόρασε το 1971, αλλά δεν είχε καμία απόδειξη ούτε από την τράπεζα ούτε από εκείνον που τις αγόρασε. Τα χρήματα είχαν πληρωθεί σε μετρητά.

Τους εξήγησα ότι εάν οι εικόνες ήταν κλεμμένες, πρέπει να επιστραφούν στο νόμιμο κάτοχο, την Εκκλησία της Κύπρου. Οσον αφορά τα χρήματα δεν πρόκειται να τα πάρουν πίσω. Πήγα στην Κύπρο και μίλησα με τον Μακαριώτατο. Εδειξε τις φωτογραφίες από τις 4 εικόνες στον βυζαντινολόγο Δρ Αθ. Παπαγεωργίου ο οποίος αμέσως αναγνώρισε ότι προέρχονται από την εκκλησία του Αντιφωνητή στα Κατεχόμενα.

Ο Μακαριώτατος μου έδωσε το πράσινο φως να διαχειριστώ αυτή την υπόθεση μέσω δικηγόρων εάν χρειαστεί. Για να είμαστε σίγουροι ότι οι εικόνες είναι οι αληθινές ζήτησα από το ζεύγος Lans να τις δει και ο κύριος Παπαγεωργίου. Παράλληλα, η Εκκλησία της Κύπρου μέσω ολλανδικού νομικού οίκου ετοίμασε το ταχύτερο την κατάσχεση των εικόνων, διότι η κ. Lans είχε πει ότι εάν η εκκλησία δεν είναι διατεθειμένη να τις εξαγοράσει θα τις έκρυβε.

Στις 25 Ιουλίου ο κ. Παπαγεωργίου είδε τις εικόνες και αμέσως έγινε η κατάσχεση. Από τότε μέχρι σήμερα η τύχη τους είναι στα χέρια της ολλανδικής δικαιοσύνης.

Μαρτυρία Χριστ. Χατζηπροδρόμου για τη συλλογή του

Αγαπητή κα Αναγνωστοπούλου

Σας πληροφορώ για τα όσα συνέβησαν γύρω από την Αρχαιολογική μου Συλλογή και ελπίζω να σας είναι χρήσιμα για την ενημέρωση του ελληνικού κοινού για τη συστηματική καταστροφή της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου μας από τους Τούρκους.

Το κοινό στην Ελλάδα και στην Κύπρο καθώς και οι αντίστοιχες κυβερνήσεις πρέπει να ευαισθητοποιηθούν και να λάβουν πρακτικά μέτρα όχι μόνο για την προστασία της κληρονομιάς που απέμεινε στα κατεχόμενα αλλά και για να επανακτηθούν τα όσα οι Τούρκοι οικοποιήθηκαν με διάφορους τρόπους.

Η Συλλογή μου αποτελείται από 2.000 περίπου αντικείμενα και εκάλυπτε με εξαιρετικά δείγματα, όλο το φάσμα της Κυπριακής Αρχαιολογίας από την Νεολιθική περίοδο μέχρι τους Μεσαιωνικούς και Βυζαντινούς χρόνους καθώς και την Κυπριακή Λαϊκή Τέχνη του 18ου και 19ου αιώνα, η οποία αντιπροσωπεύετο με περίπου 250 αντικείμενα. Η Συλλογή εκάλυπτε 9.000 χρόνια πολιτισμού και εθεωρείτο μια από τις

Παιδική κεφαλή από ασβεστόλιθο. Ελληνιστική περίοδος (325-150 π.Χ.). Προέρχεται από τη συλλογή Χατζηπροδρόμου και είναι ανάμεσα σε αυτά που κατασχέθηκαν και επιστράφηκαν στην Κύπρο.

καλύτερες ιδιωτικές συλλογές Κυπριακών Αρχαιοτήτων στον κόσμο, το δε μεγαλύτερο μέρος της περιείχε μοναδικά αντικείμενα εξαιρετικής αρχαιολογικής αξίας και τέχνης.

Μέχρι την τουρκική εισβολή του 1974 η Συλλογή εστεγάζετο στο σπίτι

μου στην Αμμόχωστο στη Λεωφόρο Ελευθερίας 22. Με την πτώση της πόλης της Αμμοχώστου περιήλθε στα χέρια των Τούρκων, οι οποίοι μας διαβεβαίωσαν ότι την κατέγραψαν και τη μετέφεραν σε μία αποθήκη στην κατεχόμενη πόλη.

Έτσι είχαν τα πράγματα μέχρι το 1976 όταν στον Οίκο Christies στο Λονδίνο, παρουσιάστηκαν προς πώληση 6 χαλκιλιθικά ειδώλια από μικρόλιθο καθώς και ένα περιδέραιο της ίδιας περιόδου δηλαδή του 3000 π.Χ. τα οποία προήρχοντο από την ιδιωτική μας συλλογή.

Αυτή ήταν η πρώτη ένδειξη ότι η Συλλογή δεν απέφυγε τη λεηλασία των Τούρκων. Ειδοποιήθη η Ιντερπόλ και τα ως άνω αντικείμενα κατεσχέθηκαν και αφού τα ανεγνώρισαν μου επεστράφησαν. Αργότερα, το 1977-78 Τούρκοι λαθρέμποροι επρόσφεραν προς πώληση στη Γαλλία 40 περίπου αντικείμενα της συλλογής μου. Από αυτά δυστυχώς μόνο 16 και όχι τα πιο σημαντικά κατόρθωσε να αγοράσει η Κυπριακή Κυβέρνηση.

Αντικείμενα της συλλογής μου παρουσιάστηκαν επίσης προς πώληση στον Οίκο Sotheby's στο Λονδίνο καθώς και στη Βασιλεία της Ελβε-

τίας. Από την Βασιλεία επανέκτησα ένα κέρνο της πρωτογεωμετρικής περιόδου 1100-1050 π.Χ. εξαιρετικής τέχνης και αρχαιολογικής αξίας. Πολύ πρόσφατα εντόπισα στον κατάλογο πωλήσεων του Οίκου Bonhams στο Λονδίνο, ένα σκύφο του 9ου π.Χ. αιώνα τον οποίο επανέκτησα με την βοήθεια της αστυνομίας.

Είναι φανερό ότι η λεηλασία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς συνεχίζεται, γι' αυτό όπως είπα και πιο πάνω πρέπει να ληφθούν σύντομα πρακτικά μέτρα προστασίας και επανάκτησης διότι δεν είναι τίποτε στα χέρια των Τούρκων ασφαλισμένο.

Ο,τι απέμεινε από τη Συλλογή μου μετεφέρθη προ Διετίας στο κατεχόμενο μοναστήρι του Αποστόλου Βαρνάβα και εκτίθενται σε 4 μεγάλες αίθουσες. Διεσώθησαν περίπου 850 αντικείμενα, τα οποία παρουσιάζουν όχι μόνο ως δικά τους αλλά και ότι αποτελούν μέρος της δικής τους πολιτιστικής κληρονομιάς.

Όπως είπα και προηγουμένως εφόσον τα αντικείμενα βρίσκονται στα χέρια των Τούρκων δεν μπορεί να θεωρηθούν ότι είναι ασφαλισμένα.

Η ευρωπαϊκή νομοθεσία

Είναι αποτελεσματικά τα κοινοτικά μέτρα για τη διακίνηση και την προστασία των πολιτιστικών αγαθών;

Της **Κατερίνας Π. Δελαπόρτα**

Αρχαιολόγος του υπουργείου
Πολιτισμού

ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ της δεκαετίας που διανύουμε, η Επιτροπή Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ανέπτυξε μια έντονη δραστηριότητα, προκειμένου να ολοκληρωθεί στην Ευρώπη μέχρι το τέλος του 1992, το φιλόδοξο σχέδιο της «Ενιαίας Αγοράς».

Η εξέλιξη της Εσωτερικής Αγοράς το 1992 και οι επιπτώσεις της κατάργησης του τελωνειακού ελέγχου στα εσωτερικά σύνορα των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας, είχαν δημιουργήσει μια νέα κατάσταση πραγμάτων. Η Κοινότητα έπρεπε να προχωρήσει στις αναγκαίες νομοθετικές ρυθμίσεις, ώστε ορισμένοι τομείς, που η Συνθήκη της Ρώμης και η Ενιαία Πράξη (1986) δεν είχαν περιλάβει στις αρμοδιότητές της, να μην αποτελέσουν «εθνικούς φραγμούς» για την ολοκλήρωση της Εσωτερικής Αγοράς. Ο πολιτισμός ήταν ένας από τους τομείς που δεν είχαν τύχει ιδιαίτερης προσοχής από τους πρωταγωνιστές της Συνθήκης της Ρώμης, η οποία είχε αποκλειστικά και μόνο οικονομικούς στόχους. Η θέση αυτή άρχισε πολύ αργότερα να ανατρέπεται από τη στιγμή που ο πολιτισμός, ανεξαρτήτως του ορισμού του, άρχισε να εκδηλώνει τον οικονομικό χαρακτήρα του στο εμπόριο μέσα από αντικείμενα ή υπηρεσίες.

Ετσι τον Νοέμβριο 1990, το Συμβούλιο Υπουργών Πολιτισμού της Κοινότητας προβληματίστηκε για πρώτη φορά σχετικά με τα αναγκαία μέτρα που έπρεπε να ληφθούν μετά την κατάργηση των εσωτερικών συνόρων το 1992, ώστε να προστατευθούν οι εθνικοί θησαυροί καλλιτεχνικής, ιστορικής και αρχαιολογικής αξίας των κρατών-μελών.

Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, μέχρι το 1993, γινόταν από το σύνολο εθνικών συστημάτων ανεξαρτήτων το ένα του άλλου.

Η κατάργηση των τελωνειακών ελέγχων εντός της Κοινότητας συνεπάγετο μεν τη διευκόλυνση της ελεύθερης κυκλοφορίας των πολιτιστικών αγαθών, τα κράτη-μέλη, όμως, θα έχαναν ένα σημαντικό τρόπο ελέγχου της νόμιμης διακίνησης των εθνικών τους θησαυρών.

Παράλληλα το Συμβούλιο Υπουργών εξήτασε την ιδέα καθιερώσεως ενός συστήματος επιστροφής στη χώρα προελεύσεως, πολιτιστικών αγαθών που έχουν εξαχθεί παράνομα σε άλλα κράτη-μέλη.

Η Ευρώπη έπρεπε, λοιπόν, να συμβιβάσει δύο εκ διαμέτρου αντίθετες θεωρητικά έννοιες: την ελεύθερη κυκλοφορία αγαθών και εύνοια της αγοράς έργων τέχνης και, παράλληλα, την προστασία του συνόλου της Ευρωπαϊκής Πολιτιστικής Κληρονομιάς, θεσπίζοντας μέτρα που έμμεσα ελέγχουν την αγορά αυτή.

Σε περίπτωση που το επιτύμβιο άγαλμα και η επιτύμβια στήλη που κλάπηκαν πρόσφατα από τις αποθήκες του αρχαιολογικού χώρου της Ραμνούντος εμφανισθούν στη διεθνή αγορά έργων τέχνης, μετά πάροδο 75 χρόνων, η Ελλάδα δεν μπορεί να διεκδικήσει την επιστροφή τους. Η χώρα μας χρειάζεται να εντείνει τη φύλαξη των μουσείων και αρχαιολογικών χώρων της, καθώς και την αστυνόμευση των ακτών της.

Τον Δεκέμβριο 1992, το Συμβούλιο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων υιοθέτησε μια κοινή θέση στα σχέδια Οδηγίας και Κανονισμού, που υπέβαλε η Επιτροπή για την προστασία εθνικών θησαυρών στην Ενιαία Αγορά μετά το 1993.

Τα δύο αυτά νομοθετικά κείμενα εφαρμόζονται «πακέτο» από τις αρχές του 1993, δίχως να έχουν αναδρομική ισχύ.

Ο Κανονισμός (ΕΟΚ) αριθ. 3911/92 του Συμβουλίου της 9ης Δεκεμβρίου 1992 σχετικά με την εξαγωγή πολιτιστικών αγαθών, είναι ένα κείμενο τελωνειακού χαρακτήρα, που εναρμονίζει τους ελέγχους εξαγωγής των πολιτιστικών αγαθών στα εξωτερικά σύνορα της Κοινότητας, καθιερώνοντας τη διαδικασία χορηγήσεως σχετικής άδειας εξαγωγής των αγαθών αυτών. Σύμφωνα λοιπόν με τις προβλεπόμενες από τον Κανονισμό διατάξεις, το τελωνείο κράτους-μέλους

της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να αρνηθεί την εξαγωγή έργων τέχνης, άλλου κράτους-μέλους, εφόσον αυτά δεν συνοδεύονται από σχετική άδεια εξαγωγής των αρμοδίων πολιτιστικών αρχών. Η διαδικασία αυτή εξασφαλίζει ότι το εν λόγω αντικείμενο δεν μπορεί να εγκαταλείψει το έδαφος της Κοινότητας, δίχως να έχει πρώτα πιστοποιηθεί η νόμιμη προέλευσή του. Η εξαγωγή, επομένως, ορισμένων πολιτιστικών αγαθών προς τρίτες χώρες, υπόκειται πλέον σε υποχρεωτική άδεια που εκδίδει το κράτος-μέλος όπου βρίσκεται το σχετικό αγαθό μετά την 1.1.93 και η οποία λειτουργεί ως «διαβατήριο» των προς εξαγωγή έργων τέχνης.

Όσον αφορά στην Οδηγία της 15 Μαρτίου 1993, σχετικά με την επιστροφή πολιτιστικών αγαθών που έχουν παράνομα απομακρυνθεί από το έδαφος κράτους-μέλους, αυτή εισάγει ένα εντελώς νέο σύστημα επα-

νακτήσεως των εθνικών θησαυρών, που κυκλοφορούν παράνομα μεταξύ των κρατών-μελών της Κοινότητας.

Το κοινοτικό αυτό μέτρο αποβλέπει στην επιστροφή στη χώρα προελεύσεως του πολιτιστικού αγαθού ενός κράτους-μέλους, δημιουργώντας μεταξύ των χωρών της Ένωσης την υποχρέωση επιστροφής με δυνατότητα διαιτησίας ή δικαστικής προσφυγής, το πεδίο και οι όροι εφαρμογής της οποίας καθορίζονται επακριβώς.

Οι προβλεπόμενες διατάξεις των δύο αυτών νομοθετικών κειμένων αποσκοπούν στην εξασφάλιση της αποτελεσματικότερης προστασίας των εθνικών πολιτιστικών αγαθών μετά την άρση των ενδοκοινοτικών τελωνειακών ελέγχων από 1.1.93, με την καθιέρωση αμοιβαίων υποχρεώσεων των κρατών-μελών που εφαρμόζονται σε ένα «σκληρό πυρήνα»

Συνέχεια στην 30η σελίδα

Συνέχεια από την 29η σελίδα

(hard core) βασικών κατηγοριών πολιτιστικών αγαθών, καλλιτεχνικών, ιστορικών, ή αρχαιολογικών μιας ορισμένης αξίας («κατώφλιο», seuils), εκφρασμένης σε ECU. Οι κατηγορίες πολιτιστικών αγαθών που περιλαμβάνουν τα παραρτήματα, έχουν καταρτισθεί βάσει κριτηρίων που αφορούν το είδος, την ηλικία τους και για ορισμένα από αυτά και την οικονομική αξία τους.

Τα Παραρτήματα

Τα Παραρτήματα αποτελούν κοινό πεδίο εφαρμογής και των δύο νομοθετικών πράξεων οδηγίας και Κανονισμού. Επομένως, όσα πολιτιστικά αγαθά εμπίπτουν στις κατηγορίες του παραρτήματος, απολαμβάνουν μεγαλύτερη προστασία στα εξωτερικά σύνορα της Ευρωπαϊκής Ένωσης και προτού εξαχθούν σε επικράτεια εκτός της Κοινότητας υπόκεινται σε υποχρεωτική άδεια εξαγωγής, που ως ενιαίο διοικητικό έγγραφο αναγνωρίζεται από όλα τα ευρωπαϊκά κράτη μέλη. Ο μηχανισμός επιστροφής των εθνικών θησαυρών δεν έχει αναδρομική ισχύ για τα προ της 1.1.93 παρανόμως εξαχθέντα πολιτιστικά αγαθά και εφαρμόζεται επίσης σε όλες τις καταγεγραμμένες δημόσιες συλλογές, μουσείων, αρχείων, βιβλιοθηκών, καθώς και στα εκκλησιαστικά κειμήλια. Τέλος, η προστασία ενισχύεται επίσης με την εφαρμογή ποινών σε περίπτωση παραβάσεων.

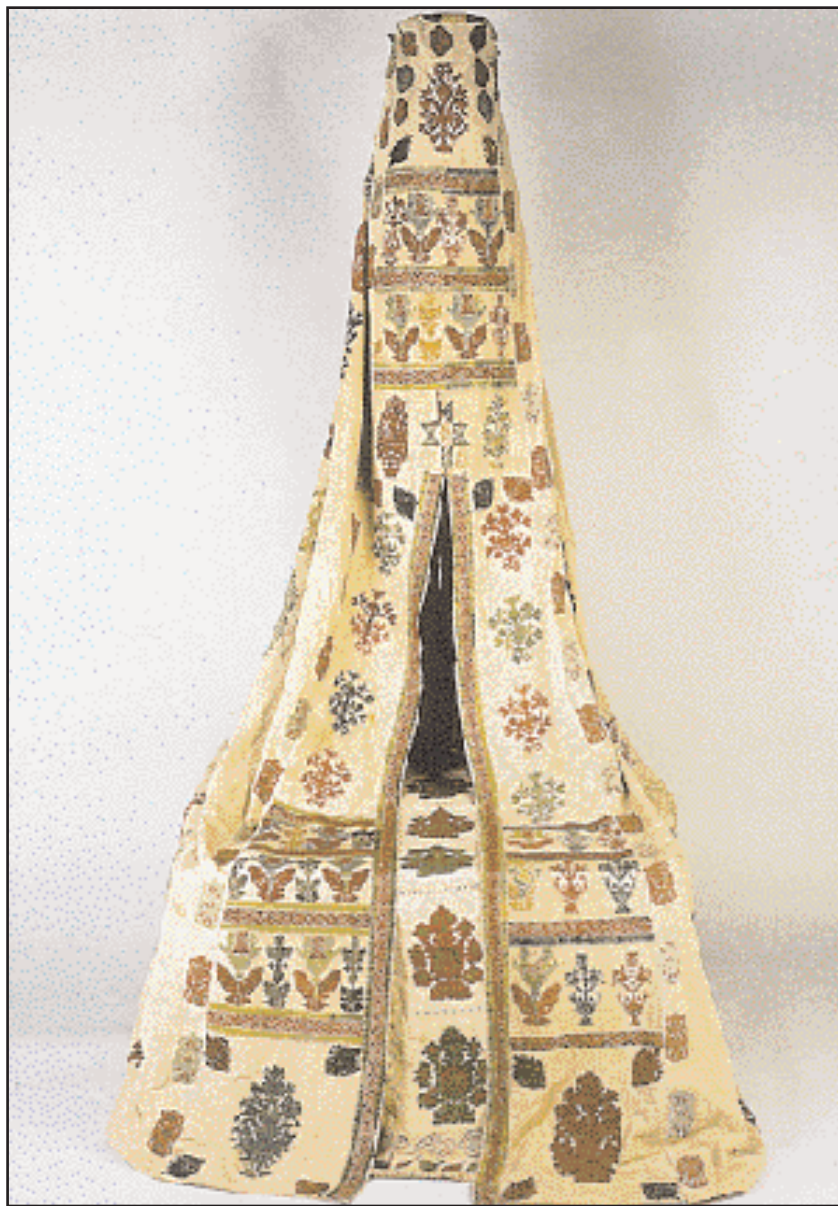
Οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν μπορούν εν τούτοις να υπολογίζουν περαιτέρω στα εσωτερικά σύνορα της Κοινότητας για να εξασφαλίσουν τον έλεγχο της διακίνησης των πολιτιστικών αγαθών τους. Αντίθετα, σύμφωνα με τους δόρους και τις προϋποθέσεις που θέτει η Οδηγία, μπορούν να απαιτήσουν την επιστροφή των εθνικών θησαυρών τους, στη χώρα προέλευσής τους, υπό την προϋπόθεση ότι το πολιτιστικό αγαθό εμπίπτει στις κατηγορίες των παραρτημάτων ή αποτελεί εθνικό θησαυρό σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία του κράτους-μέλους που το διεκδικεί, όπως προβλέπεται στο άρθρο 36 της Συνθήκης της ΕΟΚ.

Σύμφωνα με το άρθρο αυτό, τα κράτη-μέλη μπορούν να εξακολουθούν να λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα προκειμένου να προστατεύσουν τους εθνικούς θησαυρούς τους, δηλαδή να διατηρούν την κυριότητα ορισμού των εθνικών θησαυρών τους, καθώς και το δικαίωμα να περιορίζουν στο έδαφός τους την κυκλοφορία τους.

Το παράρτημα, πάντως, δεν προσδιορίζει τους εθνικούς θησαυρούς κατά την έννοια του άρθρου 36 της Συνθήκης, που είναι μάλλον συμβολικής σημασίας και η ερμηνεία του οποίου εναπόκειται στη διακριτική ευχέρεια των κρατών-μελών.

Ο προσδιορισμός της έννοιας του «εθνικού θησαυρού» εξακολουθεί να αποτελεί σημείο προστριβής μεταξύ των κρατών-μελών και συναντά τις μεγαλύτερες δυσκολίες στην εφαρμογή του άρθρου 36, ενώ η νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου δεν βοηθά στην περίπτωση αυτή. Θα μπορούσαμε, πάντως, να συνοψί-

Σε περίπτωση που ένας πίνακας του Γκρέκο κλαπεί από ιδιωτική συλλογή το αδίκημα παράγεται μετά 30 χρόνια.

Ακόμη και αυτό το Δωδεκανησιακό Τσερβέρι χρειάζεται άδεια εξαγωγής εφ' όσον είναι άνω των 100 ετών. Στις προστατευόμενες κατηγορίες πολιτιστικών αγαθών περιλαμβάνονται και τα είδη λαϊκής τέχνης.

σουμε δύο ερμηνείες, που επικρατούν στην Ευρώπη τη στιγμή αυτή και που εκφράζουν στις δύο εκ διαμέτρου αντίθετες φιλοσοφίες γύρω από τη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών.

Η μια ερμηνεία, διασταλτικού χαρακτήρα, εκφράζει τις νότιες χώρες, όπως η Ελλάδα, που κατ' εξοχήν εξαγωγή πολιτιστικά αγαθά. Η δεύτερη, στενή ερμηνεία, χρησιμοποιείται κυρίως από τις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης, όπου είναι εγκατεστημένα μεγάλα κέντρα εμπορίου έργων τέχνης και εισάγουν πολιτιστικά αγαθά από όλο τον κόσμο.

Οι διατάξεις τόσο της Οδηγίας όσο και του Κανονισμού, εικονογραφούν την ισορροπία που χρειάζεται, ώστε να επιτύχει η εσωτερική Αγορά: άρση των ελέγχων στα εσωτερικά σύνορα, ελεύθερη διακίνηση αγαθών και εναρμόνιση εθνικών μέτρων στα εξωτερικά σύνορα της Κοινότητας.

Με τα δυο αυτά νομοθετικά κείμενα η Ευρωπαϊκή Κοινότητα επιδιώκει τη συμφιλίωση των θεμελιωδών αρχών της ελεύθερης κυκλοφορίας αγαθών και ασφάλειας των συναλλαγών εντός της Κοινότητας, με την εξασφάλιση της νομικής προστασίας των πολιτιστικών αγαθών.

Απαραίτητη προϋπόθεση για τη σωστή εφαρμογή των μέτρων που προβλέπουν οι κοινοτικές διατάξεις, είναι η αμοιβαία αρωγή και διοικητική συνεργασία των αρμόδιων πολιτιστικών και τελωνειακών αρχών των κρατών-μελών που για τον σκοπό αυτό λειτουργούν υπό τύπον δικτύου.

Το σύστημα, που καθιερώνουν τα δύο κοινοτικά μέτρα, δεν είναι τέλειο και στα τέσσερα χρόνια της εφαρμογής του συγκεντρώνει τα πυρά των χωρών, που επιθυμούν την απελευθέρωση της αγοράς έργων τέχνης, αλλά και των χωρών που, όπως η Ελλάδα, ασκούν προστατευτική πολιτική υπέρ των αρχαιοτήτων.

Έντονη πολεμική

Οι μακροχρόνιες έντονες διαπραγματεύσεις στο Συμβούλιο Υπουργών, καθώς και οι συνεχείς συναντήσεις εμπειρογνομόνων, που διοργάνωσαν οι χώρες του Νότου με εξαίρεση τη χώρα μας, με θέμα την ελεύθερη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών, έφεραν στην επιφάνεια ζητήματα που εξακολουθούν να είναι αιχμή του δόρατος και προκάλεσαν έντονη πολεμική μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών.

Παρά το γεγονός ότι τα δύο κείμενα υπήρξαν αποτέλεσμα σκληρού συμβιβασμού δεν είναι τυχαίο ότι δυο χώρες με εκ διαμέτρου αντίθετα συμφέροντα δεν συμφώνησαν με την πλειοψηφία του Συμβουλίου: η μεν Ελλάδα κατεψήφισε, γιατί τα δυο νομοθετικά κείμενα δεν περιέχουν βασικές αρχές για την προστασία των πολιτιστικών αγαθών όπως είναι το απαράγραπτο για την παράνομη διακίνηση δημοσίων συλλογών, η μη καθιέρωση πιστοποιητικού εξαγωγής για τα αρχαιολογικά αντικείμενα, ανεξάρτητα της οικονομικής τους αξίας και ότι το βάρος αποδείξεως καλής πίστωσης πρέπει να βαρύνει τον αγοραστή.

Αντίθετα, η Γερμανία ψήφισε λευ-

κό, διότι η Οδηγία περιορίζει δραστικά το Διεθνές Εμπόριο έργων τέχνης.

Η παραγραφή μετά την πάροδο 75 χρόνων δεν ήταν δυνατόν να βρει σύμφωνη την Ελλάδα. Η τότε υπουργός Πολιτισμού, κ. Α. Ψαρούδα-Μπενάκη, ανέπτυξε έντονη διμερή δραστηριότητα, προκειμένου να επιτύχει τροπολογία του σχετικού άρθρου 8 της Οδηγίας. Η αντιπρόταση της χώρας μας όμως για διακοπή της παραγραφής κατόπιν δηλώσεως του κράτους – μέλους προς την αρμόδια αρχή της Κοινότητας, για τυχόν απώλεια πολιτιστικού αγαθού του, δεν υποστηρίχθηκε ούτε από παραδοσιακά σύμμαχες χώρες στο θέμα αυτό, όπως η Ιταλία, η οποία υπεχώρησε στις πιέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και των άλλων χωρών.

Προβλήματα

Τα ουσιαστικά προβλήματα, πάντως, αναφύονται, από την στιγμή που η Ευρωπαϊκή Ένωση και τα κράτη – μέλη πρέπει να συνεργάζονται για την εφαρμογή των κοινοτικών διατάξεων, που μεταξύ άλλων προβλέπουν την στενή διοικητική συνεργασία τελωνειακών και πολιτιστικών αρχών των κρατών – μελών, την έκδοση του Ενιαίου Πιστοποιητικού Εξαγωγής, την υποχρεωτική υποβολή στις αρμόδιες κοινοτικές αρχές έκθεσης παρακολούθησης της εφαρμογής του Κανονισμού και Οδηγίας, στην οποία θα καταγράφονται στατιστικά στοιχεία και άλλες παρατηρήσεις, καθώς και την αναθεώρηση των κειμένων εντός του τρέχοντος έτους.

Εκτός από την υποχρεωτική από 1.4.93 εφαρμογή του Κανονισμού που προβλέπει τις υποχρεώσεις αυτές, η χώρα μας πρέπει επιπλέον να εναρμονίσει την Οδηγία στο Εθνικό Δίκαιο.

Γιατί, ναι μεν οι διατάξεις των Κειμένων μειονεκτούν έναντι εκείνων της Αρχαιολογικής μας Νομοθεσίας και το ποινικό μέρος της Οδηγίας είναι ανεπαρκές για τα ελληνικά συμφέροντα, τα δύο κείμενα όμως δεν παύουν να αποτελούν τη μόνη ασφαλιστική δικλείδα σε Ευρωπαϊκό επίπεδο που εξασφαλίζει «νόμιμη» διακίνηση στα πολιτιστικά αγαθά και εθνικούς θησαυρούς εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η εφαρμογή των συγκεκριμένων κειμένων βασίζεται κυρίως στην διοικητική συνεργασία.

Περισσότερο ίσως από ό,τι συμβαίνει με άλλα Κοινοτικά Νομοθετικά κείμενα, οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης εμφανίζουν δυστοκία στην εφαρμογή του Κανονισμού και εναρμόνιση της Οδηγίας. Το γεγονός αυτό ξεπερνά το απλό πρόβλημα συνεργασίας, παρακολούθησης και επικοινωνίας μεταξύ των συναρμόδιων αρχών κάθε κράτους-μέλους. Η εφαρμογή των διατάξεων προϋποθέτει απομάκρυνση από τις εθνικές πρακτικές και αλλαγή νοοτροπίας τόσο στους δημόσιους λειτουργούς όσο και στους επαγγελματίες της αγοράς έργων τέχνης.

Από την άλλη όμως, τα δύο αυτά κείμενα εισάγουν καινούρια δαιμόνια σε χώρες που επί δεκαετίες εφαρμόζουν διαφορετικά συστήματα πολιτι-

Η Αγία Φωτεινή, φορητή εικόνα του 19ου αι. Εκλάπη από τον Άγιο Σπυρίδωνα Βέροιας και αναζητείται. Τα μέτρα προστασίας της ευρωπαϊκής νομοθεσίας καλύπτουν και τα εκκλησιαστικά κειμήλια.

στικής πολιτικής, με αποτέλεσμα οι μεν να θεωρούν ότι η Οδηγία και ο Κανονισμός προστατεύουν πλημμελώς την πολιτιστική κληρονομιά της Ευρώπης, οι δε ότι η προβλεπόμενη από τις διατάξεις διαδικασία, αποτελεί δύσκαμπτη και ακριβή γραφειοκρατία!

Αύξηση αρχαιοκαπηλίας

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες, το Διεθνές Εμπόριο Έργων Τέχνης γνωρίζει μεγάλη άνθηση στις χώρες εντός και εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η προσέλκυση προς τις τέχνες και την αγορά που σχετίζεται με αυτές, δεν οφείλεται τόσο στο πολιτιστικό ενδιαφέρον που συγκεντρώνουν τα έργα τέχνης, αλλά γιατί τα αντικείμενα αυτά προσφέρουν μεγαλύτερη ασφάλεια στους επενδυτές απ' ό,τι οι τίτλοι τραπεζής ή οι πολύτιμοι λίθοι.

Η αύξηση του ενδιαφέροντος γύρω από το εμπόριο έργων τέχνης είχε ως μοιραία κατάληξη την αύξηση της αρχαιοκαπηλίας, ενώ η κατάσταση που επικρατεί στα Μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους των πρώην Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών της Ανατολικής Ευρώπης και όχι μόνον, ευνοεί την παράνομη διακίνηση έργων τέχνης από οργανωμένες,

σύμφωνα με καταγγελίες συμμορίες, οι οποίες δρουν επί παραγγελία. Η στενή πλέον σχέση του λαθρεμπορίου και της παράνομης διακίνησης έργων τέχνης με το οργανωμένο έγκλημα εξετάζεται διεξοδικά από ειδική Επιτροπή του Συμβουλίου Υπουργών στις Βρυξέλλες, εφόσον σύμφωνα με τις εκθέσεις της INTERPOL, το εμπόριο έργων τέχνης λειτουργεί επιτυχώς για το «πλούσιμο χρημάτων».

Παρόλα αυτά, η συνείδηση της κοινής γνώμης στη Δύση είναι υπέρ της ελεύθερης αγοράς έργων τέχνης και αντιμετωπίζει τα πολιτιστικά αγαθά μάλλον ως προϊόντα συναλλαγής, τα οποία σταδιακά αποβάλλουν τον διπλό χαρακτήρα τους, έργο τέχνης – πολιτιστικό αγαθό, ενώ το ιστορικό τους περιβλήμα αντικαθίσταται με εμπορικοοικονομικά χαρακτηριστικά.

Η νοοτροπία αυτή έχει διεισδύσει και στη χώρα μας συγχρόνως με την εγκατάσταση μεγάλων οίκων πλειστηριασμών.

Παράλληλα, διάφοροι επαγγελματικοί κύκλοι, στους οποίους ανήκουν μεγάλοι οίκοι πλειστηριασμών της Ευρώπης, όπως οι UK Fine Art Trade Working Party, CINOA, Confederation Internationale des Negociants en Oeuvres d' Art, The European Fine Art Foundation κ.λπ., κρίνοντας

ότι πλήττονται από την ισχύουσα από 1.1.93 Ευρωπαϊκή Νομοθεσία, έχουν αναπτύξει έντονη δραστηριότητα και διοργανώνουν τακτικά διεθνείς συναντήσεις εμπειρογνομητών, προκειμένου να προλειάνουν το έδαφος εν όψει της προσεχούς αναθεώρησης της Οδηγίας και του Κανονισμού.

Γνωστά ονόματα στην Ευρώπη, όπως ο Alfonso Mattera, καθηγητής στο Κολλέγιο της Ευρώπης στην Bruges και διευθυντής στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή, ο Andre Chandernagor, πρώην υπουργός Ευρωπαϊκών Υποθέσεων της Γαλλίας και πρόεδρος του Παρατηρητηρίου διεθνούς κυκλοφορίας έργων τέχνης στο Παρίσι, η Carolyn Morisson επικεφαλής στο National Heritage του Λονδίνου και διάφοροι άλλοι, έχουν κατά καιρούς λάβει μέρος σε ανάλογες συναντήσεις.

Ενδεικτικά αναφέρω την περίπτωση της συνάντησης που διοργάνωσε στην Ελβετία το 1993, το Κέντρο Δικαίου της Τέχνης της Γενεύης, που όπως προκύπτει από τα πρακτικά, δεν ήταν λίγες οι φορές που διάφοροι γνωστοί στην Ευρώπη συλλέκτες και dealers έργων τέχνης εξέφρασαν την ανησυχία και δυσαρέσκειά τους από τις αρνητικές επιπτώσεις της Οδηγίας στο εμπόριο ελληνικών αρχαιοτήτων, ενώ αρμόδιοι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής παρότρυναν τους ενδιαφερομένους, εμμέσως πλην σαφώς, να προσβάλουν την Ελληνική Νομοθεσία, δηλαδή τον Αρχαιολογικό Νόμο 5351/32 στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο ως «καταχρηστικό»!

Η χώρα μας

Ενώ λοιπόν η χώρα μας πρέπει να προχωρήσει στην λήψη των ειδικών μέτρων, που προβλέπουν οι Κοινοτικές διατάξεις από το 1993, έχει φθάσει ήδη το πλήρωμα του χρόνου, όπου σύμφωνα με το άρθρο 16 της Οδηγίας και 10 του Κανονισμού, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καλείται να επανεξετάσει την αποτελεσματικότητα των δύο Νομοθετικών κειμένων και να προχωρήσει σε αναπροσαρμογές που όλα δείχνουν ότι μάλλον θα ακολουθήσουν τη δυναμική της αγοράς.

Η Ελλάδα θα μπορούσε, άραγε, να ενισχύσει τα διαπραγματευτικά της επιχειρήματα υπέρ της πολιτιστικής της κληρονομιάς, ανατρέχοντας στην αρχή της επικουρικότητας, που εκφράζεται μέσα στο ειδικό για τον Πολιτισμό άρθρο 128 της Συνθήκης του Μάαστριχτ και να παίξει το χαρτί της «πολιτιστικής εξαίρεσης» των πολιτιστικών αγαθών από τον οδοστρωτήρα της Εσωτερικής Αγοράς, έννοια που εισήγαγαν το 1994 οι καλλιτεχνικοί και πνευματικοί κύκλοι της Ευρώπης επί ευκαιρία των διαπραγματεύσεων της GATT, ή θα απωλέσει τα υπάρχοντά της γιατί δεν επένδυσε σωστά και έγκαιρα το τάλαντό της;

Στην ολοκλήρωση του αφιερώματος συνέβαλαν η κ. **Τέτη Χατζηνικολάου**, πρόεδρος του Ελληνικού Τμήματος του ICOM, καθώς και το Δ.Σ. Επίσης, θεομή ήταν η συμπαράσταση της αρχαιολόγου κ. **Κατερίνας Δελαπόρτα**.

Τα Αρχαία και ο Νόμος

Του **Χριστόφορου Δ. Αργυρόπουλου**

Διηγόρου - Προέδρου της Ένωσης Ελλήνων Ποινολόγων

Πόσο αποτελεσματικός είναι ο ελληνικός νόμος για την αντιμετώπιση της παράνομης διακίνησης αρχαίων και την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς μας.

1. Η προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, που βαρύνει εξίσου, ως θεμελιώδες πολιτικό καθήκον, την πολιτεία και τους πολίτες, δεν εξαντλείται βεβαίως σε αμυντικά μέσα, στη λήψη δηλαδή προληπτικών και κατασταλτικών μέτρων κατά της παράνομης εμπορίας αρχαίων. Περιλαμβάνει πρωταρχικά την ευθύνη για τη διαφύλαξη και συντήρηση των έργων και μνημείων και την ανάπτυξη της καθολικής συνείδησης, ότι το πολιτιστικό περιβάλλον έχει, όπως και το φυσικό, κεφαλαιώδη σημασία για την επιβίωση της ανθρώπινης οικογένειας σε συνθήκες που τιμούν τον ανθρώπινο Λόγο και ουσιαστικοποιούν την αξία του ανθρώπου. Στο σημείο αυτό παρατηρείται καθοριστική υστέρηση.

2. Οι παρατηρήσεις αυτές δεν υποτιμούν ασφαλώς το γεγονός ότι η αρχαιοκαπηλεία, ως ιδιαίτερα αξιοποιήσιμο μέρος της γενικευμένης ιδιοτέλειας, ματαιοδοξίας και εμπορευματοποίησης της τέχνης και των προϊόντων της ανά τους αιώνες, είναι διεθνές φαινόμενο και πηγή εύκολου και άφθονου πλουτισμού. Με τις ιδιότητες αυτές η παράνομη διακίνηση αρχαίων συντηρεί το πρόσφορο σηπτικό κλίμα διαφθοράς και αποδυνάμωσης της κρατικής και διακρατικής προσπάθειας για την αντιμετώπισή της.

3. Οι διεθνείς συμβάσεις και η ελληνική νομοθεσία παρέχουν κατ' αρχήν τις δυνατότητες να ασκηθεί αποτελεσματική, στο μέτρο του πρακτικού, προληπτική και κατασταλτική πολιτική για την αποτροπή και την τιμώρηση της αρχαιοκαπηλείας. Όμως και στο ζήτημα αυτό ανακύπτει η αναντιστοιχία της κανονιστικής ρύθμισης και των υλικότεχνικών προϋποθέσεων εφαρμογής της. Η παράνομη κατοχή και εμπορία αρχαίων τιμωρείται κατά το νόμο αυστηρά. Όμως οι υποθέσεις που αποκαλύπτονται και οδηγούνται στη δικαιοσύνη είναι ελάχιστες σε σχέση με την απογοητευτική έκταση της σχετικής εγκληματικότητας. Οι κατά καιρούς προτάσεις για την αναθεώρηση και αυστηροποίηση της νομοθεσίας παραγνωρίζουν ότι η αποτελεσματικότητα του νόμου και της απειλής αυστηρών ποινών εξουδετερώνεται από την προσδοκία και την πιθανότητα του κέρδους και ότι η καταδίκη ενός προσώπου προϋποθέτει την απόδειξη της ενοχής του, την αποκάλυψη δηλαδή της πράξης. Στο σημείο αυτό σημειώνεται σοβαρότατη αδυναμία.

4. Ειδικότερα, το δικαίο των αρχαιοτήτων που ισχύει επιφυλάσσει την ιδιοκτησία του κράτους επί όλων των αρχαίων και παρέχει μόνο δικαίωμα κατοχής, υπό προϋποθέσεις και περιορισμούς, στους ιδιώτες. Αντικείμενο προστασίας αποτελούν τα έργα τέχνης και ιστορικής αξίας που έχουν δημιουργηθεί κατά την κλασική και βυζαντινή αρχαιότητα ως το 1830, σύμφωνα με τον κ.ν. 5351 και το ν. 2674/1921.

Το σύστημα ελέγχου και παρακολούθησης των αρχαίων καλύπτει την κατοχή, που απαιτεί δήλωση στην αρχή, την εισαγωγή και εξαγωγή, την κατάρτιση και διατήρηση αρχαιολογικών συλλόγων, την περιορισμένη πώληση αρχαίων και τη διενέργεια ανασκαφών. Οι παραβάτες των σχετικών διατάξεων, και ιδίως όσοι εμπορεύονται ή διακινούν παράνομα αρ-

Πλήθος αρχαιολογικών αντικειμένων από σπείρες αρχαιοκαπηλίας, οι οποίες εξαρθρώθηκαν από την αστυνομία. Στη χώρα μας, από τις πιο πλούσιες σε πολιτιστική κληρονομιά, είναι δύσκολη η περιστολή των κλοπών λόγω της πυκνότητας των αρχαίων οικιστικών καταλοίπων, σε περιοχές συχνά απομακρυσμένες. Η προστασία των πολιτιστικών αγαθών δεν πρέπει να εξαντλείται μόνο στα κατασταλτικά μέτρα κατά της παράνομης εμπορίας αρχαίων. Επιβάλλεται η σειρά άλλων μέτρων, καθώς και η διεθνής συνεργασία.

χαία, καταστρέφουν ή βλάπτουν μνημεία ή προβαίνουν σε παράνομες ανασκαφές, τιμωρούνται με ποινές που ποικίλλουν κατά περίπτωση.

5. Ως περισσότερο αποτελεσματικά μέτρα για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και της παράνομης διακίνησης αρχαίων κρίνονται κατά σειρά α) η εξασφάλιση των αναγκαίων πόρων για την ανεύρεση, συντήρηση και τελεσφόρα φύλαξη τους, β) ο εκσυγχρονισμός των μέσων και μεθόδων προστασίας τους και η προσαρμογή της νομοθεσίας στις μεταβαλλόμενες πρακτικές της αρχαιοκαπηλείας, γ) η οργάνωση της διεθνούς συ-

νεργασίας και η ανάπτυξη οικουμενικής αρχαιοφιλικής συνείδησης, δ) ο σεβασμός της πολιτιστικής κληρονομιάς κάθε λαού, η αποτροπή της μεταφοράς αρχαιοτήτων κατά κατάχρηση της διεθνούς ισχύος και η επιστροφή των προϊόντων λεηλασίας που σημαδεύει τη σύγχρονη ιστορία και ε) τέλος, η αναβάθμιση των αρχαιολόγων, ως των κατ' εξοχήν αρμόδιων, ευαίσθητων και υπεύθυνων λειτουργών, που αν διαθέτουν τα υλικά μέσα και τη θεσμική δικαιοδοσία προστασίας των αρχαίων, μπορούν να επιτύχουν πολύ περισσότερα από όσα υπόσχονται η περισσότερο δρακόντεια νομοθεσία και αποτελεσματική αστυνόμευση.